

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Полеся В.М., Мельник В.Я., Недбалюк О.О., Томчук О.В.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ГАЛУЗИ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА У ГОСПОДАРСТВАХ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

МОНОГРАФІЯ

Вінниця – 2011

УДК 65:338.43:636.034 (477.44)

ББК 65.9 (4 Укр-4Він) 325.2

О-64

Рецензенти: Захарченко В.І. – доктор економічних наук (Вінницький соціально-економічний університет "Україна")

Коляденко С.В. – доктор економічних наук (Вінницький національний аграрний університет)

Затверджено до друку рішенням методичної її ради Вінницького національного аграрного університету (протокол № 7 від 23.02. 2011 року)

Полеся В.М., Мельник В.Я., Недбалюк О.О., Томчук О.В.

О-64 Організаційно-економічні аспекти розвитку галузі молочного скотарства у господарствах Вінницької області: Монографія. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2011. – 187с.

У монографії розглядаються теоретико-методологічні засади та проблеми організаційного і економічного характеру розвитку галузі молочного скотарства. Автори акцентують увагу на змісті, структурі та проблемах функціонування молокопродуктового комплексу, обґрунтуванні організаційно-економічного механізму забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції в галузі молочного скотарства. Книга адресована фахівцям, які займаються науковими та практичними проблемами організації роботи галузі в регіоні, викладачам та студентам.

In a monograph examined teoretiko-methodological principles and problems of organizational and economic character of development of industry of the suckling cattle breeding. Authors accent attention on maintenance, structure and problems of functioning of molokoproduktovogo complex, ground organizationally economic to the mechanism of providing of production of competitive goods in industry of the suckling cattle breeding. A book is addressed specialists which are engaged in the scientific and practical problems of organization to do industries.

УДК 65:338.43:636.034 (477.44)

ББК 65.9 (4 Укр-4Він) 325.2

Полеся В.М., Мельник В.Я., Недбалюк О.О., Томчук О.В., 2011

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1 Теоретичні основи функціонування та розвитку галузі молочного скотарства.....	6
1.1 Теоретичні аспекти організації і ефективності виробництва молока.....	6
1.2 Зміст, структура молокопродуктового комплексу та проблеми його функціонування.....	16
1.3 Організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції в галузі молочного скотарства.....	31
Розділ 2 Сучасний стан організації і рівень економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області.....	47
2.1 Тенденції розвитку сільського господарства Вінницької області.....	47
2.2 Проблеми функціонування ринку молока і молочних продуктів в області.....	64
2.3 Організація молочного скотарства у Вінницькій області.....	81
2.4 Рівень ефективності виробництва продукції галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області.....	99
Розділ 3 Напрями і перспективи розвитку та вдосконалення роботи галузі молочного скотарства.....	114
3.1 Розвиток інфраструктури ринку молока у Вінницькій області.....	114
3.2 Інвестиційно-інноваційний компонент розвитку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах	130
3.3 Вдосконалення системи економічного управління процесом виробництва молока.....	141
3.4 Підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності виробництва молока.....	167
Висновки	177
Література	223

Від рівня розвитку галузі, зростання її ефективності залежить розв'язання продовольчої проблеми та підвищення добробуту населення України. Молочне скотарство входить до числа найбільш інтенсивних сільськогосподарських галузей, воно вимагає значних матеріальних витрат і залучення трудових ресурсів. Тому лише за умови раціональної організації їх використання галузь молочного скотарства і може працювати. Досягнення конкурентоспроможності продукції та підприємств молочного підкомплексу вимагає і тісного співробітництва, взаємовигідного партнерства усіх його структурних ланок. Посилення конкуренції, зростання вимог споживачів щодо якості та асортименту продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку вимагає здійснення спільного пошуку освоєння найкращих світових досягнень у молочній галузі.

В розробку теоретико-методологічних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва, а в його складі і галузі молочного скотарства, в умовах формування ринкових відносин в АПК значний внесок зробили вчені – економісти Андрійчук В.Г., Азізов С.П., Тарасенко Г.С., Зрібняк Л.Я., Грінчук Л.К., Павчак В.А., Палій А.Р., Саблук П.Т., Дем'яненко М.Я., Месель – Веселяк В.Я., Руснак П.П., Малік М.Й. та ін.

Дослідження виробничої структури молочного підкомплексу дозволяє зробити висновок, що необхідно розробити комплекс заходів щодо ефективної взаємодії усіх його структурних ланок, створення конкурентоспроможних інтегрованих формувань ринкового типу. Аналіз конкурентоспроможності підприємств молочного підкомплексу свідчить про їх слабкість у кризовій ситуації. Такі тенденції вимагають: узагальнення теоретико – методологічних основ ринкової структури молокопродуктового підкомплексу та місця в ньому сільськогосподарських підприємств – виробників молока; проведення оцінки сучасного рівня організації та ефективності виробництва молока через визначення впливу факторів на збільшення обсягів та підвищення ефективності його виробництва в умовах ринкової трансформації сільськогосподарських підприємств Вінницької області; обґрунтування напрямів формування інтеграційних та кооперативних об'єднань в молокопродуктовому підкомплексі за участю сільськогосподарських підприємств області – виробників молока; розробки системи стимулювання розвитку інвестиційних та інноваційних процесів в галузі молочного скотарства; обґрунтування ринково орієнтованої системи економічного управління виробництвом молока в окремих сільськогосподарських підприємствах та нової організаційної моделі вузькоспеціалізованих підприємств; розробки системи заходів по підвищенню

конкурентоспроможності та економічної ефективності виробництва молока на перспективу.

Більшість сучасних наукових розробок з даних питань мають загально методологічний характер і недостатньо враховують особливості функціонування сільськогосподарських підприємств – виробників молока на сучасному етапі реформування АПК і структурних змін на ринку молока. Причини тимчасового домінування на ринку молока особистих присадибних господарств досліджені недостатньо, перспективи повернення спеціалізованими сільськогосподарськими підприємствами провідних позицій на ринку молока теоретично належно не обґрунтовані.

Запропонована монографія являє собою дослідження тих процесів, які відбуваються в галузі в нових умовах господарювання, та обґрунтовує механізм формування економічного управління виробництвом молока в реформованих сільськогосподарських підприємствах.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ
МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

**1.1. Теоретичні аспекти організації і ефективності виробництва
молока**

В сучасних умовах раціональна організація виробництва молока передбачає знаходження таких оптимальних організаційних рішень в галузі, які дозволяють отримати результат, що характеризується економічною, технологічною та соціальною ефективністю. Тобто, крім технологічної досконалості та продуктивності галузь виробництва молока в окремому сільськогосподарському підприємстві повинна бути економічно ефективною, стабільною у своєму розвитку та забезпечувати максимально можливий соціальний ефект для тих працівників, які безпосередньо задіяні в процесі виробництва молока.

Раціональна організація виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах є основою ефективного функціонування всього молокопродуктового підкомплексу. Крім того, оскільки молочне скотарство тісно інтегроване з іншими галузями окремого підприємства то будь – які рішення, спрямовані на вдосконалення організації ведення молочного скотарства стимулюватимуть покращення в інших галузях та сферах діяльності підприємства (кормо виробництво, маркетингова політика, система організації економічної роботи та ін.).

Розгляд теоретичного змісту організації виробництва молока має певні труднощі, зумовлені відсутністю в наукових джерелах конкретики стосовно об'єкту організації. Більшість напрацювань економічної науки щодо організації виробництва стосуються сільськогосподарського підприємства в цілому. Однак, більшість сучасних сільськогосподарських підприємств України є багатогалузевими, молоко в них є всього лиш одним із видів продукції. Моногалузеві, вузькоспеціалізовані підприємства на виробництві молока практично відсутні. Тому, розглядаючи організацію виробництва в підприємстві ми не охоплюємо сукупності усіх питань, що відображають специфіку організації саме виробництва молока. З іншого боку, дану специфіку можна розглянути, однак в науці відповідні напрацювання (в комплексі) відсутні, що пояснюється, на наш погляд, не в останню чергу відсутністю належного господарського (комерційного) розрахунку молочнотоварних ферм

сільськогосподарських підприємств.

Динаміка економічних процесів відображена у визначеннях змісту науки організація виробництва на сільськогосподарських підприємствах. Дані визначення різняться за двома критеріями: час опублікування та автор. Стосовно часу опублікування, то можна відзначити наступне. Л.К. Грінчук писав: "організація вивчає закономірності і способи раціональної побудови, планування і ведення сільськогосподарського виробництва в конкретних підприємствах". Це визначення можна вважати універсальним, прийнятним для будь-якого типу економіки. Однак, в ньому не вказано основного завдання науки. Б.І. Яковлев визначав організацію виробництва як науку, яка вивчає закономірності раціональної побудови і ведення в них виробництва з метою підвищення його ефективності і забезпечення подальшого зростання добробуту народу". Дане визначення подає як мету вдосконалення організації виробництва, - підвищення його ефективності, що безумовно є актуальним і зараз. Однак, в умовах сучасної ринкової економіки України ріст добробуту народу уже не формулюється як мета організаційних змін.

М.І. Сінюков своє визначення змісту науки формулює наступним чином: "Організація виробництва – це наука, що вивчає закономірності раціональної побудови і ведення господарства в сільськогосподарських підприємствах з метою найбільш повного використання внутрішніх резервів, максимального виробництва продукції найвищої якості при мінімальних затратах праці і засобів на її одиницю". Визначення, що його дає даний автор в підручнику, що опублікований в 1989 році, майже не відрізняється від вищенаведеного за винятком, - в ньому уже не згадується про внутрішні резерви. Визначення, що його наводить Л.Я. Зрібняк – "Організація виробництва – це економічна наука, яка на основі об'єктивних законів розвитку природи й суспільства вивчає закономірності раціональної побудови, планування та економічно ефективного ведення виробництва на сільськогосподарських підприємствах та їх об'єднаннях із метою одержання максимального прибутку". Як бачимо, відмінність даного визначення в акцентах в наступному: підкреслюється значення дії об'єктивних законів; як мета визначається максимізація прибутку.

Узагальнивши усі аспекти наведених визначень змісту організації виробництва можна сформулювати наступне. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах, - це наука, яка в процесі досліджень виконує такі завдання: дослідження закономірностей раціональної побудови сільськогосподарського виробництва; наукове обґрунтування систем ведення господарства; вдосконалення методології планування сільськогосподарського виробництва; забезпечення повного використання наявних ресурсів сільськогосподарських підприємств; обґрунтування шляхів підвищення

продуктивності виробництва; мінімізація затрат на виробництво продукції; визначення напрямів підвищення якості та конкурентоспроможності продукції; максимізація прибутку; підвищення ефективності виробництва в цілому. Об'єктом досліджень є окремі сільськогосподарського підприємства, їх групи та підрозділи.

На наш погляд, при визначенні теоретичного змісту процесу "організація виробництва молока" в сучасних умовах важливо враховувати співвідношення між поняттями "організація виробництва", "управління виробництвом" і "менеджмент". Значення такого співставлення не стільки в термінологічних особливостях, які часто пояснюються проблемами перекладу з англійської мови на українську мову, і навпаки, скільки в конкретному змістовному наповненні того чи іншого поняття. Англійське "management" означає керування, завідування. Відповідно до фундаментального словника – довідника економічних термінів процес менеджменту визначається як сукупність чотирьох стадій, які зображені графічно наступним чином (рис. 1.1).

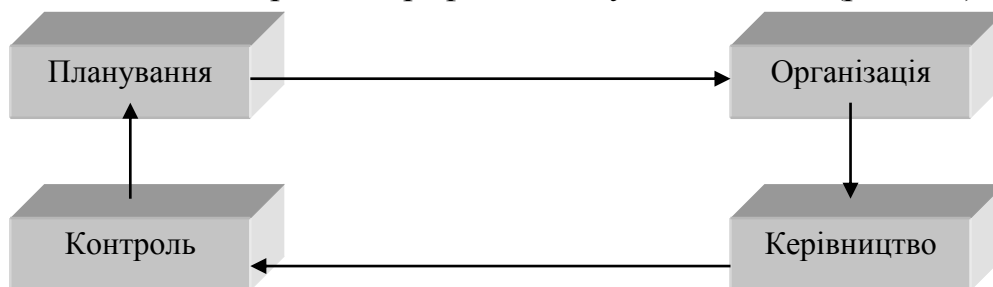

Рис.1.1. Стадії менеджменту

(Джерело: Экономикс: Англо-русский словарь-справочник / Э. Дж. Долан, Б.И. Домненко.- М. Лазурь)

Тобто, відповідно до даної схеми, організація є всього лиш однією з кількох складових менеджменту. Чому це так, - стає зрозуміло після ознайомлення з визначенням змісту терміну "організація" відповідно до уявлень західної економічної науки. Зазначається, що "організація – це розподіл робіт серед окремих осіб і груп, а також координація їх дій". Це те, що у вітчизняному розумінні є організацією праці, а не організацією виробництва, оскільки, наприклад, Л.Я. Зрібняк зазначає, що організація праці, це "...добір працівників відповідних професій та встановлення певних зв'язків між ними, організація орендних відносин, індивідуальних і сімейних ферм". Однак, водночас необхідно розуміти, що загальнонаукове поняття "менеджмент" прийнято розкладати на його різновидності і одна із них "виробничий менеджмент". Організація праці і управління (керівництво) є лише складовими елементами організації виробництва (виробничого менеджменту). Даний висновок, з врахуванням специфіки організації сільськогосподарського

виробництва, підтверджується таким визначенням виробничого сільсько-господарського менеджменту, що його дає Рональд Кей. Він пише: "Фермерський менеджмент – це процес прийняття рішення в умовах лімітованості ресурсів, що розподілені по кількох виробничих альтернативах, для організації виробництва в напрямку, який забезпечує досягнення певної мети". Таке визначення цілком і повністю відповідає попередньо наведеним визначенням змісту організації виробництва в сільськогосподарських підприємствах, що їх наводять вітчизняні автори Грінчук Л.К., Яковлев Б.І., Сінюков М.І., Зрібняк Л.Я. Такий висновок можна зробити, якщо врахувати, що під "прийняттям рішення" розуміється "вивчення закономірностей раціональної побудови і ведення господарства", під "ресурсами", - "внутрішні резерви" і під метою, - "одержання максимального прибутку". Деякі важливі уточнення щодо визначення змісту організації виробництва в сільському господарстві (аграрного менеджменту) подає Дональд Осбарн у своєму підручнику "Сучасний аграрний менеджмент". Він визначає, що, - "... менеджмент є поглядом на те, як діяльність підприємства в розумінні організації виробництва і технології забезпечує досягнення його специфічної мети. Він забезпечує цільове використання ресурсів в процесі зміни пріоритетів і під контролем підприємства". Цей автор конкретизує також, що здійснення менеджменту передбачає організаційні рішення стосовно питань: що виробляти; які обсяги виробництва; коли виробляти. Це стратегічні питання. Серед поточних питань виділяються наступні: технологія виробництва; затрати праці; вибір обладнання і технічних засобів; відбір працівників.

Стосовно динаміки процесу організації виробництва (аграрного менеджменту), то на наш погляд, важливим є виділення Брэдфордом і Джонсоном п'яти основних кроків, на яких ґрунтуються організаційні рішення в процесі менеджменту (рис. 1.2).

Щодо мети процесу організації виробництва в сільському господарстві, то окремі дослідники (Гейл Крамер та ін.) застерігають, що однозначне визначення в якості мети прибутку (що робить Л.Я. Зрібняк) в сучасних умовах не відображає повною мірою існуючих реалій. Вони пишуть: "... ми часто думаємо, що найбільш загальною метою організації виробництва є максимізація прибутку. Однак, якщо розглядати мотиваційні механізми окремих людей (групи яких складають підприємства), то побачимо, що дуже часто метою є щось інше, наприклад економія часу та інше". Виходячи з цього вважаємо, що найбільш коректним у визначенні мети вдосконалення організації виробництва буде вираз "підвищення ефективності виробництва", оскільки ефективність виробництва вимірюється не лише прибутком, а цілим комплексом показників і категорій.

Рис. 1.2. Основні етапи здійснення організаційних рішень в процесі менеджменту

(Джерело: Farm Management Analysis / Lawrence A. Bradford and Glenn L. Johnson. – 1st ed. — John Wiley & Sons, New York).

Молоко виробляється не лише в сільськогосподарських підприємствах, а й в присадибних господарствах, які не є підприємствами, водночас, далеко не усі сільськогосподарські підприємства є товаровиробниками молока, тому можна констатувати, що об'єктом дослідження мають бути лише ті сільськогосподарські підприємства, в яких виробляється молоко. Враховуючи структуру підприємства можна виділити рівні визначення економічної ефективності виробництва молока в складі організаційної системи "сільськогосподарське підприємство" (рис. 1.3).

Дослідження організації та ефективності молочного скотарства на рівні сільськогосподарського підприємства, як економічної системи, не завжди дає об'єктивний результат, якщо молочнотоварна ферма не працює в умовах комерційного розрахунку. Власне в даній ситуації ферма не є повноцінним суб'єктом товарно – економічних відносин, не має власного фінансового балансу, наслідком чого є викривлена інформація щодо доходів та затрат в галузі, яку можна отримати в сільськогосподарських підприємствах.

Молочне скотарство є складовою частиною системи тваринництва підприємства. М.І. Сінюков дає визначення системи тваринництва та її структуру. На наш погляд правомірним є її поділ на технічні, технологічні та організаційно-економічні елементи. Важливим елементом дослідження організації виробництва молока на рівні системи тваринництва окремого підприємства є можливість з'ясувати зв'язки галузі з іншими галузями тваринництва, негативним, – відсутність відповідних наукових напрацювань в цьому напрямку, обмаль інформації щодо таких зв'язків в звітній документації підприємств.

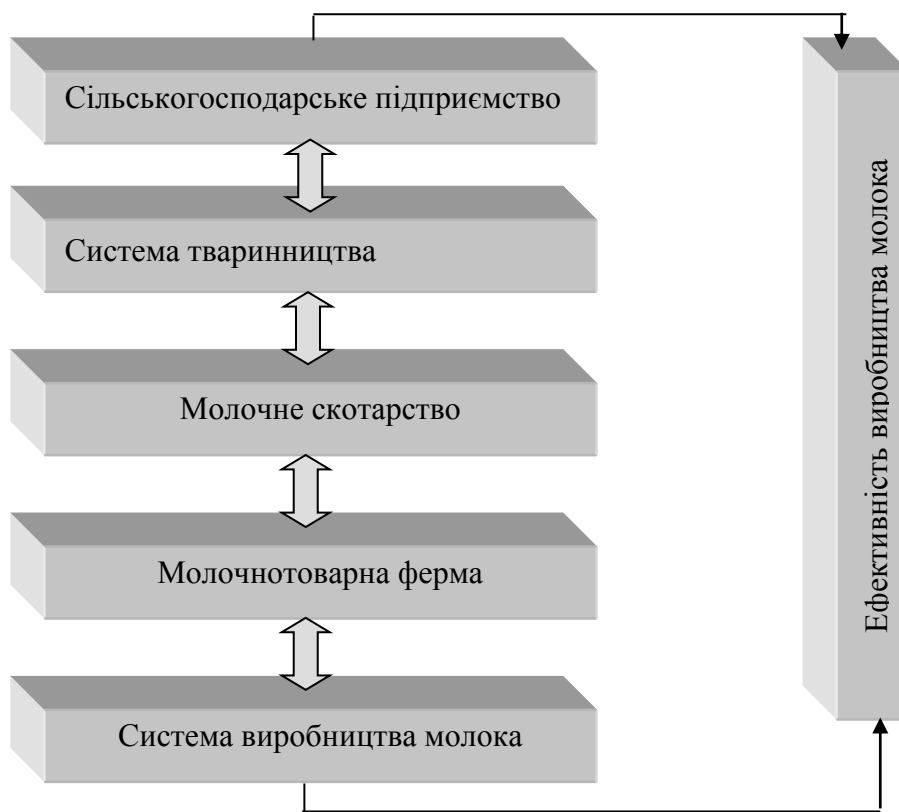

Рис. 1.3. Рівні дослідження ефективності системи виробництва молока в сільськогосподарському підприємстві

Необхідним в процесі дослідження галузі виробництва молока є дослідження скотарства, як галузі окремого підприємства. Більшість дослідників, на жаль, розглядають організацію скотарства лише в розрізі технічних і технологічних аспектів процесу виробництва в галузі, таких як: виробничі типи підприємств, виробниче планування, відтворення стада, способи утримання, оборот стада тощо. Основні труднощі будь - яких економічних досліджень галузі скотарства обумовлені перш за все тим, що стандарти економічної роботи в окремих сільськогосподарських підприємствах (облік, аналіз, планування) не передбачають виділення скотарства, як окремої економічної підсистеми підприємства. Дані проблеми відпадають, якщо усе скотарство підприємства зосереджено на молочнотоварній фермі і даний підрозділ (підрозділи) є госпрозрахунковим із належним рівнем економічної роботи. Однак, в сучасних умовах наявність і поєднання наведених умов є рідкісним винятком, а не правилом.

Наведений підхід стосовно об'єкту дослідження організації виробництва молока на жаль не має відображення у відповідних дослідженнях. Стосовно молочнотоварних ферм автори виділяють наступне: типи і розміри ферм; опис технологій виробництва; організація і оплата праці на фермі. Тобто, складне і багатогранне питання організації виробництва на даному рівні розглядається

спрощено. Однак молочнотоварна ферма є відносно відособленим суб'єктом господарювання в якому об'єктивно наявні ті ж організаційні підсистеми, що і в цілому по сільськогосподарському підприємству: природна, технічна, економічна і суспільна. Вони, на рівні ферми, потребують відповідних досліджень. Молочнотоварна ферма, як економічна система, структурована і відтворюється по законах, що є спільними для усіх економічних систем. Разом з тим її притаманні і певні особливості: продукція ферми (молоко, приплід, гній, вибракувані тварини) є відносно відомою, фіксованою величиною, що має вартісну оцінку (на певний момент часу або за період); ресурси ферми (засоби і предмети праці) є також фіксованою і відомою величиною, однак досить відносно, оскільки існують проблеми вартісної оцінки засобів, перш за все через достовірність обліку в умовах відсутності комерційного розрахунку ферми. Виручка від реалізації продукції ферми теж не завжди є відомою величиною, оскільки облік виручки здійснюється не в розрізі ферми а по господарству в цілому. Грошові цільові запаси, необхідні на певний момент або період часу відтворення майнового комплексу ферми (основних і оборотних фондів) є цілковито невідомою величиною, хоча визначення її є можливим і необхідним. Ці запаси визначаються перспективною структурою ресурсів ферми, а її визначення вимагає відповідального відношення до процесу планування на усіх структурних рівнях підприємств і підрозділів. Однак, як відомо, стан планової роботи в більшості підприємств незадовільний, особливо на рівні їх структурних підрозділів.

Крім вищенаведеної статистики економічної системи "молочнотоварна ферма", в процесі організації виробництва важливо враховувати динаміку даної системи. Вона складається з чотирьох етапів.

1. Придбання необхідних для здійснення процесу виробництва ресурсів (основних і оборотних фондів), – процес постачання із зовнішніх, по відношенню до молочнотоварної ферми, економічних систем, однак за рахунок коштів ферми, як госпрозрахункової одиниці.

2. Процес виробництва в його вузькому розумінні, тобто споживання натурально-речового і вартісного змісту ресурсів ферми (понесення затрат) з одночасним створенням продукції.

3. Реалізація продукції.

4. Резервування цільових грошових запасів з метою відтворення ресурсів ферми: амортизаційний фонд та кошти для придбання оборотних засобів.

Таким чином, вдосконалення організації виробництва молока необхідно здійснювати в таких напрямках:

– оптимізація розміру і складу природних ресурсів, перш за все тих кормових угідь, що використовується для потреб галузі виробництва молока;

- вдосконалення форм організації і оплати праці та відносин власності в галузі, тобто формування необхідної кількості, структури і кваліфікації працівників, створення умов для підвищення продуктивності і якості їх праці;
- формування оптимальної структури, кількості, якості і процесу відтворення майнового комплексу "молочнотоварна ферма" у відповідності до вимог сучасних технологій.

Як зазначалось, поняття "організація виробництва на молочнотоварній фермі", "організація молочного скотарства" і "організація виробництва молока" не слід ототожнювати. Виробництво молока є одним із складових елементів виробництва на молочнотоварній фермі, де крім молока виробляються інші види продукції. Молоко є основним видом продукції молочнотоварної ферми, однак потрібно пам'ятати де існує подібність і де різниця. Наприклад, говорячи про організацію виробничих процесів на фермі неможливо і непотрібно розділяти молоко та інші види продукції, в іншому випадку, наприклад при розподілі затрат, – такий поділ просто необхідний. Дослідники організації виробництва молока чомусь не акцентують своєї уваги на таких суттєвих аспектах організації виробництва в галузі.

Метою вдосконалення організації виробництва молока є підвищення його ефективності. Дані поняття прямо взаємозалежні: якщо виробництво належно організоване, – воно ефективне, і навпаки, високий рівень ефективності виробництва є свідченням його раціональної організації. Ефективність – поняття комплексне і багатогранне, в кожній галузі воно має свої особливості. Зміст вислову американського економіста Франка Найта, що його наводять в підручнику з економічної теорії, – "... можливо жоден економічний термін чи поняття не використовується в такій немислимій кількості загальноживаних значень, як прибуток ..." повною мірою стосується не лише прибутку, а й ефективності. Більшість авторів погоджуються в тому, що ефективність виробництва в сільському господарстві, як економічна категорія, знаходить свою оцінку через такі поняття як: результативність виробництва; зміст процесу відтворення; ступінь досягнення основних цілей; виробничі відносини з приводу економії праці; якість продукції; здатність продукції задовольняти потреби споживача; рівень організації виробництва, який забезпечує повне використання усієї сукупності наявних ресурсів підприємства.

Різні автори по різному підходять до визначення рівнів, на яких визначається ефективність. Порівняємо різні точки зору, враховуючи, що окремі автори розглядають "ефективність" і "економічну ефективність" як синоніми, що неправомірно, однак з точки зору рівнів визначення ефективності це не має значення, оскільки "економічна ефективність" є частковим поняттям по відношенню до поняття "ефективність". С.І. Кованов і В.А. Свободін

виділяють такі рівні визначення ефективності: народногосподарський (суспільний); підприємства (колективний); окремий працівник (особистий). Автори підручника "Економіка сільського господарства" (за ред. В.П. Мертенса) розрізняють рівні: сільське господарство; галузі сільського господарства; підприємства та їх об'єднання; внутрішньогосподарські підрозділи; окремі види продукції; технологічні операції; впровадження досягнень науки і передової практики. Палій А.Р. в свою чергу виділяє такі рівні: сільське господарство; галузі сільського господарства; підприємства; внутрішньогосподарські підрозділи; окремі заходи; окремі види продукції.

З точки зору інтересів дослідження ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах важливо зосередитись на таких рівнях оцінки ефективності: сільськогосподарські підприємства – виробники молока; молочнотоварні ферми; окремі працівники молочнотоварних ферм та їх групи (ланки); окремі технологічні операції і заходи, що здійснюються в процесі виробництва молока. Такий підхід дозволить нам зосередитись на тих питаннях, що безпосередньо стосуються тематики пропонованого дослідження, деталізувати їх. Серед різних авторів немає однаковості щодо виділення окремих видів ефективності в сільському господарстві. Частина з них прагне уникнути розгляду подібної класифікації, інші розрізняють: загальну ефективність; окрему ефективність.

Також розрізняють: технологічну; економічну; соціальну ефективність. Останній підхід найбільш обґрунтований, оскільки він відповідає попередньо наведеному поділу підприємства на організаційні підсистеми (технічна, економічна, соціальна), однак, на наш погляд, дані види потребують доповнення ще одним видом, – природна або земельна ефективність, оскільки ефективність використання природних ресурсів і перш за все землі має в сільському господарстві дуже важливе значення. Наведемо структуру означених видів ефективності сільськогосподарського виробництва в схематичному вигляді (рис. 1.4). Пропонований підхід дозволяє систематизувати загальноприйняті уявлення. Наповнення наведеної теоретичної схеми конкретними показниками дозволить більш повно відобразити усі аспекти ефективності виробництва молока в досліджуваних господарствах.

Щодо методики визначення показників, що відображають рівень результативності та рівень ефективності серед авторів немає принципових розбіжностей. Однак якщо порівняти методики розрахунку відповідних показників, то з'ясуємо наступне. При визначенні рівня результативності результат порівнюється із затратами (вкладеннями), а при визначенні рівня ефективності, - приріст результату із понесеними затратами (за період їх понесення). Наведемо відповідні визначення: "рівень результативності

виражається порівнянням результату виробництва (валової продукції) з кількостями втіленої в застосовуваних ресурсах праці (понесених витрат)"; "найважливішим показником, що характеризує результат виробництва є вартість валової і товарної продукції господарства"; "нині наука й практика ще не встановили загальноприйнятого показника ефективності виробництва"; "найповніше уявлення про економічну ефективність виробництва дає його рентабельність, яка визначається шляхом порівняння розміру одержаного прибутку з розмірами вкладень в основні й оборотні засоби". Прибуток є різницею між виручкою від реалізації та понесеними затратами, що на наш погляд цілком правомірно інтерпретувати як приріст результату, оскільки затрати наступного періоду економічного відтворення це не що інше, як виручка від реалізації в попередньому періоді.

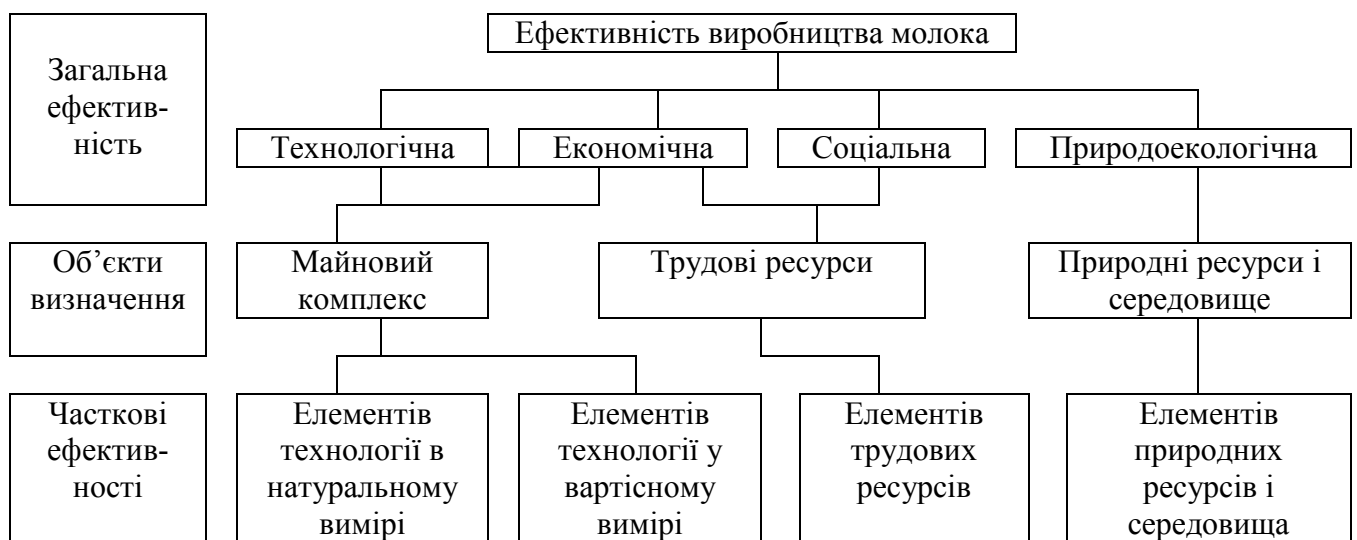

Рис. 1.4. Рівні формування та види ефективності виробництва молока

Поряд з рівнем рентабельності в останні роки все частіше використовується такий показник як норма прибутку. Норма прибутку визначається як процентне відношення прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних фондів". Обидва показники відображають одні і ті ж тенденції в динаміці ефективності виробництва, тому їх паралельне використання, на наш погляд, цілком прийнятне. Для оцінки ефективності виробництва певного виду продукції крім універсальних показників існують системи показників, що відображають специфіку технології виробництва окремих видів продукції. Тому важливим завданням сьогодні є створення такої системи показників економічної ефективності виробництва молока, яка дозволила б об'єктивно оцінити результати та затрати в галузі молочного скотарства в умовах формування ринкових відносин.

1.2. Зміст, структура молокопродуктового комплексу та проблеми його функціонування

Дослідженню питань розвитку молокопродуктового комплексу приділяють увагу багато вчених, однак при цьому залишається не до кінця з'ясованим науково – теоретичний зміст поняття "молокопродуктовий комплекс", тому зупинимось на розгляді даного питання більш детально. Перш за все потрібно окреслити загальні параметри процесу функціонування молокопродуктового комплексу, що дасть змогу підійти більш зважено до формування структурної моделі молокопродуктового комплексу. Визначені завдання ґрунтуються на загальній меті функціонування молокопродуктового комплексу якою, на наш погляд, є забезпечення ринкового попиту на молоко та молокопродукти при високому рівні організації та ефективності здійснення виробничих процесів.

Характеризуючи процес функціонування молокопродуктового комплексу країни американські вчені подають наступне розуміння логіки даного процесу (рис. 1.5).

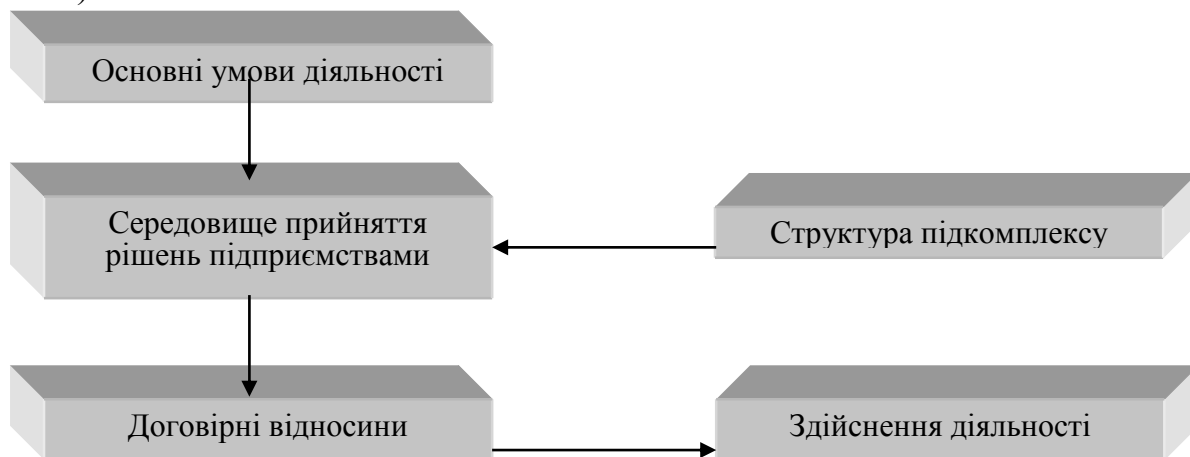

Рис. 1.5. Логічна схема процесу функціонування молокопродуктового підкомплексу

(Сформовано за: U.S. Department of Agriculture, The dairy subsector of American agriculture: Organization and vertical coordination. / Studies of the Organization and Control of the U.S. Food System, N.C. Project 117, Monograph 5, November 1978.)

Деталізувавши елементи даної загальної схеми отримаємо наступну логіку будови молокопродуктового комплексу АПК. Під основними умовами діяльності молокопродуктового комплексу розуміють: тенденції змін обсягів виробництва молока; географічне розміщення його виробництва; характеристика тенденцій споживання молока (ріст або падіння); ціни і доходи учасників молочного ринку; часові характеристики виробництва і маркетингові цикли;

характер і рівень невпевненості в стабільності ринкових умов; торгівля і світовий ринок; законодавство і державна політика.

До елементів структури молокопродуктового комплексу доцільно віднести наступні: кількість і розміри продавців та покупців; передумови та наявні умови функціонування комплексу; характеристики молокопродуктів, такі як: придатність до зберігання, показники якості, диференціація за видами; технологічні характеристики та їх вартісна оцінка, серед них: інтенсивність капіталовкладень, параметри мінімального розміру ферми за критерієм ефективності, динаміка та рівень технологічних змін; потужності; спеціалізація та диверсифікація; вертикальна інтеграція; фінансові та кредитні умови діяльності; колективні організації, серед них: кооперативи, торгові асоціації; цілі підприємницької діяльності кожного з учасників ринку молока; ставлення та можливості; частота закупок та продаж; функціональна структура, під якою розуміється розміщення, графіки і розподіл функцій; кількість етапів (стадій) на шляху від сировини до кінцевого продукту; кількість паралельних каналів; інформаційні системи, в чому числі характер інформації, її розподіл, вартість; система розподілу повноважень, прав і контролю; характер зв'язків (одноразові, на основі контрактів, угод); ризик поділу організацій та виникнення не передбачуваних домовленостей; внутрістадійні диференціації (розміщення, розмір підприємств, сезонність виробництва, характеристики продуктів); способи постачання молока, його сортування та завдання з синхронізації процесів.

Здійснення діяльності в процесі функціонування молокопродуктового комплексу передбачає наступне: технічна та операційна ефективність; оцінка рівня ефективності (прибутковість та рівень доходів); характеристики продукції, такі як якість, різноманітність варіантів; прогресивність (процесів та продуктів); маркетингова активність (затрати, моделювання попиту та суспільна оцінка); ринкові канали збуту; раціональність розміщення; ступінь співвідношення попиту та пропозиції за такими показниками як кількість, якість, графік поставок та розміщення; стабільність доходів, цін та прибутків; справедливості розподілу доходів; повернення інвестицій; зниження ризиків; правові гарантії і система контролю прав інвесторів; раціональність, адекватність та рівність в розподілі інформації; рівень адаптивності підкомплексу до змінних умов; рівень і характер зайнятості; втрати, такі як втрати продукції, консервація ресурсів, недовикористані потужності. Опираючись на наведену деталізовану схему процесу функціонування молокопродуктового підкомплексу можна сформувати його структуру в схематичному вигляді (рис. 1.6).

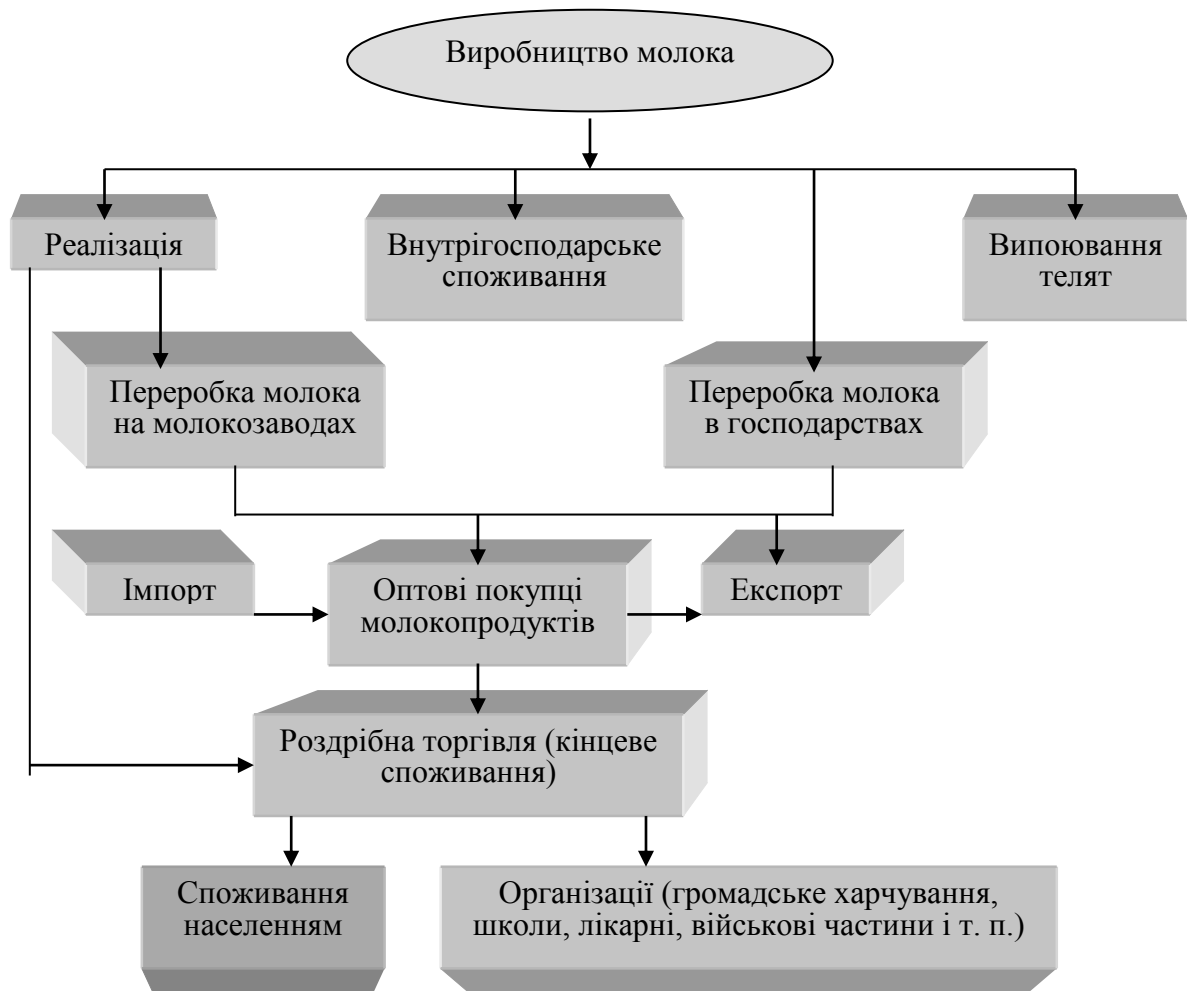

Рис. 1.6. Структура молокопродуктового комплексу АПК

Розглядаючи питання формування попиту на молоко, як одного з визначальних факторів його виробництва, слід враховувати також те, що на ринку споживачі мають певні альтернативи даному продукту. Динаміка співвідношення між попитом на молоко та його умовні замітники впливає на розвиток галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. В загальному молокопродуктовий комплекс АПК характеризується нееластичною пропозицією молока та відповідною реакцією попиту. Реакція пропозиції молока на коливання цін є, як правило, дуже нееластичною в короткотермінових періодах, і більш еластичною, але все одно в цілому нееластичною в довготерміновому періоді. Оцінка еластичності цін та доходів в галузі свідчить, що попит на молокопродукти є більш еластичним ніж попит на молоко. Ринок молока перебуває в процесі постійних змін. Вони стосуються багатьох аспектів розвитку ринкових механізмів функціонування молокопродуктового комплексу. Деякі вчені в якості одного з головних факторів, що визначають сучасні особливості вказаних змін виділяють питання сегментації ринку молока.

На ринку молока нині відбуваються суттєві зміни щодо його сегментації:

великі молочні заводи потужністю понад 150 т молока за добу поступово витісняють дрібні з міських ринків молока. Вони реалізують за високими цінами у підприємствах оптово – роздрібною торгівлі молочну і кисломолочну продукцію і мають високі рівні як завантаженості підприємств, так і рентабельності виробництва. На молокозаводах з високою диверсифікацією виробництва (практично увесь асортимент молочних продуктів – молоко, кефір, сметана, сири, масло тваринне, казеїн, сухе молоко, тощо) рівень рентабельності виробництва молока і кисломолочної продукції у 5 – 7 разів вищий порівняно з виробництвом масла і сирів.

Таку тенденцію з точки зору інтересів сільськогосподарських підприємств – виробників молока можна оцінити як позитивну, оскільки великі переробні підприємства є більш прийнятними до інновацій, в тому числі тих, що стосуються формування інфраструктури ринку молока сучасного типу. Разом з тим характерними є такі явища як надмірна монополізація ринку молокопродуктів, порушення в процесі реформування традиційних інтеграційних зв'язків між суб'єктами молокопродуктового підкомплексу, серед яких сільгоспвиробники, переробними, торгівля. Це призводить до зниження мотиваційних механізмів сільськогосподарських підприємств до запровадження інновацій в галузі молочного скотарства.

Більшість сучасних дослідників виділяють такі важливі проблеми, які мають безпосередній вплив на динаміку формування молокопродуктового комплексу АПК ринкового типу: втрата (дрібними та середніми) молокопереробними заводами ринків сировини та недозавантаження їх потужностей; тенденція скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств; відставання кормової бази від потреб тваринництва, занепад племінної справи; низька закупівельна ціна на молоко; в 90 % існуючих корівників використовують недосконалі з технічним рівнем і продуктивністю доїльні установки, що призначені для доїння корів у відро; значна частина дрібних молокозаводів, які не будуть інтегровані з великими молокопереробними заводами змушена буде вийти з конкурентної боротьби і зупинити виробництво; відбувається скорочення обсягів виробництва молочної сировини і молокопродуктів, зниження рівня споживання молокопродуктів, збільшення кількості та частки дрібних та низько товарних операторів ринку (сировини), локалізація регіональних ринків; відсутність економічної заінтересованості аграрних підприємств у співпраці з харчовими підприємствами, оскільки інтеграція при діючій системі цін не забезпечує сільгосптоваровиробникам (молока) відшкодування виробничих витрат [75].

Наведені проблеми за змістом можна класифікувати за категоріями: 1) внутрішні проблеми певної стадії динаміки молокопродуктового комплексу

(виробництво молока, його переробка та ін.); 2) проблеми неврегульованості інтеграційних зв'язків в молокопродуктовому комплексі; 3) стихійний характер конкурентної боротьби на ринку молока; 4) повільне технологічне переозброєння галузі. На жаль більшість дослідників розвитку молокопродуктового комплексу не акцентують уваги на такій очевидній проблемі як відсутність розвиненої кооперативної системи в галузі, яка є обов'язковим складовим елементом молокопродуктових комплексів в економічно розвинутих країнах. Однак применшувати значення даного питання в сучасних умовах формування ринкової моделі молокопродуктового комплексу, на наш погляд, не слід.

В усіх наведених категоріях означених проблем є певна відправна точка і нею є обсяги виробництва якісного молока. Багато сучасних досліджень свідчать про те, що наявність стабільної сировинної бази молока є основою ефективної роботи усього молокопродуктового комплексу України. Тобто в перспективі альтернативи сучасним і високопродуктивним молочним фермам великих розмірів бути не може. А такі ферми можуть бути створені лише в сільськогосподарських підприємствах. Труднощі в створенні таких ферм продиктовані в першу чергу особливими характеристиками галузі виробництва молока (технологічні особливості галузі та властивості молока як продукту).

Дані характеристики є важливими з точки зору раціональної організації молокопродуктового підкомплексу. Вимоги до раціональної організації молочного стада вимагають ефективної системи управління процесом виробництва молока. Серед основних факторів, що визначають особливості організації молочного стада слід виділити наступні: вирощування нетелів високих племінних якостей до віку 15 – 21 місяців, для отримання корів первісток необхідно біля 24 – 30 місяців; корови можуть давати річний надій молока від 3 до 12 тис. кг. Щорічне вибракування корів складає біля 25 – 30 %, чим визначається 3 – 4 річний цикл продуктивного використання корів. В короткотерміновому періоді окремий виробник може регулювати відсоток вибракування (за рахунок раціону годівлі, умов утримання та інших факторів), однак це не має суттєвого впливу на середні по галузі показники.

Виробництво молока вирізняється сезонністю. Окремим виробникам молока за рахунок застосування промислових технологій виробництва вдається організувати відносно рівномірне надходження продукції протягом року, однак більшість сільськогосподарських підприємств починають інтенсивний процес виробництва молока в травні – червні і закінчують в жовтні – листопаді. Сезонність виробництва є одним із суттєвих факторів динаміки ринку молока. Молоко високих питних якостей дуже швидко псується, тому важливо організувати на усіх рівнях молокопродуктового підкомплексу належний

контроль за якістю продукції. Для цього важливо проводити дослідження на регулярній основі каналів руху молока від виробника до кінцевого споживача, ці канали мають властивість швидко змінюватись в ринкових умовах. Час і умови зберігання різних видів молокопродуктів дуже різні. Надлишки виробництва молока вимагають організації швидкої переробки в молокопродукти, що придатні для тривалого зберігання. В цілому сучасні тенденції ринку молока України характеризуються зменшенням обсягів пропозиції молока. Показники динаміки валового виробництва молока свідчать про те, що в останні роки спостерігається стабілізація пропозиції молока на ринку. Однак домінуюча роль приватного сектору на ринку не може розглядатись як стійка тенденція в довготерміновому періоді. Тому на майбутнє слід очікувати зростання ролі сільськогосподарських підприємств на ринку молока.

Результатами державної політики розвитку молочного скотарства в аграрних підприємствах (в умовах адміністративно-командної системи управління економікою) було збільшення обсягів виробництва молока та підвищення продуктивності молочного стада. В галузі впроваджувались прогресивні технології виробництва молока та утримання корів, поглиблювалась спеціалізація та концентрація виробництва, сформувались спеціалізовані приміські зони виробництва молока, проводилось якісне поліпшення генофонду молочного стада, були встановлені тісні інтеграційні зв'язки в молокопродуктовому комплексі, проводилось розширене економічне відтворення молочного скотарства. Основними факторами технологічного розвитку молочного скотарства в цей період були: відносна стабільність наявної на той час адміністративної системи, наявність державного замовлення та гарантованих цін на молоко, контроль та дотримання паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, система стимулювання виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах на інноваційній технологічній основі.

Поряд з цим слід визнати, що більшість наведених досягнень командно – адміністративної системи в молочному скотарстві базувались на позаекономічних важелях впливу на безпосередніх виробників молока, що знижувало дію мотиваційних механізмів безпосередніх виробників та об'єктивних економічних законів. Тому створена відносно досконала технологічна система виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами об'єктивно не була стабільною з стратегічної точки зору. Реформи в послідуєчий період здійснювались неконтрольовано та безсистемно. Головна надія покладалась на приватний економічний інтерес виробників молока. Однак, сам по собі приватний інтерес, без опрацьованих

наукою економічних механізмів ведення галузі в умовах ринкових відносин, себе не виправдав, про що свідчить як скорочення обсягів виробництва так і споживання молока.

Передбачення розвитку ринку молока та молочної продукції можливе тільки після дослідження його стану, яке включає ціновий моніторинг, аналіз і прогнозування кон'юнктури ринку молока та молочної продукції. При цьому важливим є послідовність дослідження й системний підхід, завдяки якому можна правильно оцінити стан і основні тенденції розвитку ринку. Одним із найважливіших об'єктів аналізу ринку молока та молочної продукції є кон'юнктура ринку. Для оцінки кон'юнктури ринку молока та молочної продукції в Україні важливе значення має дослідження: обсягів виробництва, попиту на молоко та молочну продукцію, цінової ситуації на ринку молока й молочної продукції, рівня конкурентоспроможності продукції. Проведений нами аналіз показав, що кон'юнктура світового ринку останніми роками залишається нестійкою – пропозиція перевищила попит. Формування світових цін на молоко та молочні продукти значною мірою залежить від співвідношення пропозиції й попиту на неї, періодів року. На стан світового індексу цін на молоко та молочну продукцію в минулому році значно вплинуло незначне зростання обсягів експорту Австралії та зниження експорту країн Європейського Союзу – на 0,2 млн. т і 0,9 млн. т.

Цінова ситуація на світовому ринку молочної продукції в цьому ж році була нестабільною через зростання пропозиції на експорт із країн Океанії та Латинської Америки. Так, за розрахунками Продовольчої сільськогосподарської організації ООН (ФАО) спостерігалось зниження світового індексу цін на молоко та молочну продукцію. Оскільки на зовнішньому ринку ціну на молокопродукти формує переважно світовий ринок, то в європейських країнах сільськогосподарським товаровиробникам виплачують експортні субсидії, які варто було б застосувати і для українських.

Стимулювання вітчизняного товаровиробника набуває особливої актуальності у зв'язку із вступом України до Світової організації торгівлі. Адже з вимогами останньої Україна має гарантувати не менше 5 % внутрішнього ринку для імпоротної продукції, тоді як нині вона не перевищує 1 %. Проте із вступом до СОТ Україна має зобов'язання стосовно зменшення внутрішньої підтримки та відмови від субсидій для експорту. Тому необхідно розширювати існуючі й відкривати нові ринки збуту, вивчати попит на продовольчі товари країн світу і забезпечення їх продуктами харчування.

Належна увага повинна приділятися рівню та динаміці цін світового ринку, оскільки на розвиток внутрішнього ринку, безумовно, впливають умови світової торгівлі. Зниження ставок імпорتنних тарифів – це основний фактор,

який може вплинути на ситуацію в галузі сільського господарства у результаті вступу країни до СОТ. Приєднання до СОТ призводить до того, що на молочні продукти застосовуються тільки адвалерні імпорتنі тарифи не вище 10 %. Нині ще діють імпорتنі тарифи: від 0,1 євро за 1 кг (7 % у перерахунку на адвалерну ставку) на групу 0401 (молоко та вершки незгущені), до 1,5 євро за 1 кг (40 % у перерахунку на адвалерну ставку) на групу 0405 (масло вершкове). В результаті зменшення імпорتنих тарифів після вступу до СОТ слід очікувати розширення асортименту молочної продукції за рахунок імпорту. Спочатку частка продаж імпортного товару може збільшитися через бажання споживачів познайомитися з новим асортиментом молочних товарів, але після цього вже нижчі ціни та вища якість продуктів визначатимуть споживацькі уподобання [25].

Проблема конкурентоспроможності молочної продукції лежить більше в площині якості та безпеки для споживачів, ніж рівня споживчих цін. Так, саме через проблему низької якості молочної сировини, 75 % якої виробляється в Україні господарствами населення, ринки збуту країн ЄС все ще залишаються недоступними для українських молочних продуктів, незважаючи на те, що молоко включено згідно із рішенням ЄК 2007/115/ЄС до переліку продукції тваринництва, яку дозволяється імпортувати країнами ЄС з України.

Враховуючи вищевикладене, внутрішні резерви підвищення конкурентоспроможності вбачаються в наступних заходах. Для того, щоб молочний сектор достойно зустрівся з лібералізацією та посиленням конкуренції, необхідно терміново підвищувати технічну й економічну ефективність переробного сектору; збільшувати концентрацію виробництва; адаптувати сектор до вимог законодавства ЄС з гігієни та якості [89].

На зовнішньому ринку молокопродуктів залежно, головним чином, від попиту і пропозиції формувалася їхня структура. Провідне місце у структурі грошових надходжень від реалізації молокопродуктів на експорт займають сири. На їхню частку припадає 45,4 % валютних надходжень (дол. США) від загальної кількості одержаних від продажу на зовнішньому ринку. Друге місце за цим показником посідають молоко та вершки згущені з додаванням цукру чи інших підсолоджувальних речовин (48,9 %), третє – молочна сироватка (3,2 %) і четверте – масло та інші жири, вироблені з молока (1,8 %). Інші молокопродукти посідають порівняно незначне місце в структурі валютних надходжень, одержаних від реалізації молокопродуктів на зовнішньому ринку. Щодо імпорту, то в Україну за цим каналом надходить молокопродуктів значно менше ніж на експорт. За останні чотири роки максимальна сума імпорту склала 88,6 млн. дол. США. З цієї кількості валютних витрат на закупівлю сиру припало 41,8 %; маслянки, коагульованого молока та вершків, йогурту й інших ферментованих молокопродуктів – 45,1; молочної сироватки – 4,9; молока та

вершків не згущених без додавання цукру – 3,7; молока й вершків згущених із додаванням цукру – 1,7 %. Отже, на зовнішньому ринку склалося чітко виражене додатне сальдо молокопродуктів, коли валютні надходження від їх експорту перевищували витрати на імпорт у 6,7 раз. При цьому ціни, які склалися від імпорту та експорту молокопродуктів, суттєво відхилялися.

Ринки молочної продукції ускладнені внутрішньою торговельною політикою, яка суттєво впливає на їх функціонування, а отже, цілком ізолює їх від "летючості" світових цін у багатьох країнах, що розвиваються, і розвинутих. Гранично високі тарифи й обмежені квоти тарифної ставки є поширеним явищем. Наприклад, на молочні сектори Канади, Японії, ЄС, Сполучених Штатів та Індії значною мірою не впливає зміна цін на світовому ринку. Останнім часом спостерігається тенденція до скорочення підтримки сільськогосподарських виробників у розвинутих країнах, але заходи державного регулювання, які застосовувалися до цього часу, позитивно впливали на агропромисловий комплекс країн із розвинутою економікою. Завдяки квотуванню ринок молока в країнах ЄС є більш організованим, а його учасники мають можливість стабільно і прибутково працювати. Однією з найпрогресивніших форм державної підтримки виробників є забезпечення їх повною та достовірною ринковою інформацією.

В Німеччині, наприклад, існує ефективна система інформації про ринок сільськогосподарської продукції та продовольства. Вона включає в себе: Центральну установу з огляду кон'юнктури ринку і динаміки цін на продукцію сільського, лісового господарства і харчової промисловості (ЦМП), органи статистики, сільськогосподарські палати тощо. Ціни на молоко, масло і сир ЦМП одержує від спеціальних комісій, розташованих у Ганновері, Кельні й Кемптені, які ведуть спостереження за динамікою цін. У роботі комісій беруть участь виробники молока, представники заводів і торгових організацій. Кожного тижня члени комісії проводять телефонну конференцію, на якій визначається рівень цін на молоко та молокопродукти в кожному регіоні, 10 разів на рік готуються детальніші аналітичні звіти про ринок молока. Разом із тим, політика захисту вітчизняних товаровиробників, яку активно проводять уряди розвинутих країн світу (ЄС, Канада), забезпечуючи високу економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, має ряд недоліків, які негативно відбиваються на її (політики) соціальній ефективності. Виробництво, яке має високий соціальний ефект (відповідає потребам суспільства), неадекватне економічній ефективності виробництва (збиткове або малоприбуткове).

В умовах реформування економіки в Україні, коли держава втратила свій колишній вплив на сільське господарство (державні закупівлі продукції,

фондовий розподіл кормів, контроль за поголів'ям великої рогатої худоби та його структурою, забезпечення капітальними вкладеннями), галузь молочного скотарства найбільшою мірою відчуває негативні наслідки перехідного періоду. Внаслідок відсутності чіткої системи державної підтримки галузі економічні показники ефективності виробництва продукції значно знизилися, тому в системі економічних заходів найважливішим завданням є відновлення державної підтримки виробництва продукції молочного скотарства. Організаційно-економічний механізм державного регулювання виробництва молока – це сукупність фінансово-економічних методів і засобів державного регулювання, за допомогою яких держава реалізує свої завдання і цілі у сфері виробництва продукції молочного скотарства [42].

Складовим чинником підвищення економічної ефективності виробництва молока є інвестиційна політика як один з інструментів досягнення стратегічного розвитку країни в цілому та окремих галузях, у тому числі молочного скотарства. Тому ефективно розв'язання проблеми активізації інвестиційних процесів можливе за допомогою заходів державного регулювання шляхом застосування як економічних, так і адміністративних чинників, а саме: диференційованої системи регулювання ставок на кредитні кошти залежно від їх спрямування; зменшення ставок оподаткування на частину прибутку, що спрямовується підприємствами на розвиток виробництва; забезпечення державного впливу на нецентралізовані джерела фінансування за допомогою податків і податкових пільг у випадку спрямування їх ресурсів на інвестиційні проекти у виробничу сферу; впливу на кредитну політику комерційних банків з метою стимулювання вкладень у виробництво та інноваційну діяльність [84].

Необхідно якісно змінити модель розвитку аграрного сектора, що передбачає певні перетворення у системі й структурі механізмів державного регулювання розвитку як на центральному, так і місцевому рівнях. Слід розробляти та реалізовувати моделі стратегії відповідно першого й другого рівнів: інвестиційно-інноваційну (технологічну), яка ґрунтуватиметься на максимально можливому залученні інвестицій у галузь і пошуку стратегічних резервів зростання з метою створення умов для пріоритетного розвитку окремих галузей аграрного сектора, де експерти прогнозують максимальні темпи зростання, а також галузей з найбільш високою вартістю в обсязі виробництва. Вона може включати антикризові заходи для галузей-аутсайдерів; активну державну інвестиційну політику; просування перспективних інвестиційних проектів у галузі, які претендують на "ручний супровід", інвестиції в техніко-технологічні інновації. Основним напрямом розвитку в цій стратегії має бути перетворення аграрного сектора з працевітного на капітале-

і, зрештою, наукомісткий сектор економіки; синергічно - інноваційну (організаційну), яка ґрунтується на концепції синергізму та об'єднує в єдиному напрямі розвитку організаційні, економічні, соціальні й інші складові інноваційних процесів.

До основних складових цієї моделі належать кооперативний і кластерний підходи до розвитку аграрного сектора, адміністративна реформа, активізація людського фактора. Основою інвестиційно-інноваційної моделі є державна підтримка інвестиційного процесу і підприємництва. Проте донині відсутня чітка правова база, яка б створювала умови для залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України. Основними проблемами інвестиційного процесу в АПК України є: нестабільність і суперечливість законодавства, яке не сприяє зростанню інвестиційної та ділової активності; недостатня розвиненість інфраструктурної мережі забезпечення інвестиційної діяльності; низька конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції; територіальні диспропорції в надходженні інвестиційних ресурсів [52].

Зменшення обсягів інвестицій в основний капітал молочної галузі України було зумовлено наступними чинниками: зниженням питомої ваги амортизаційних відрахувань у структурі операційних витрат сільськогосподарських підприємств; нецільовим використанням амортизаційних відрахувань через недостатній обсяг обігових коштів; низьким рівнем рентабельності виробництва, а іноді й збитковістю виробництва продукції та різким зменшенням прямої інвестиційної діяльності держави в аграрному секторі. М. Латинін як основні джерела надходження інвестицій в основний капітал аграрних підприємств і в тому числі і в галузь виробництва молока пропонує такі:

- власні кошти сільськогосподарських підприємств, зокрема заощаджені та спрямовані на конкретні завдання;

- державні дотації сільськогосподарським товаровиробникам на придбання техніки шляхом компенсації частини її вартості;

- довгострокові кредити комерційних банків на придбання, насамперед, складної техніки з компенсацією відсотків за кредити з державного або місцевого бюджетів;

- кошти фінансових лізингових фондів, створених за участю державного і місцевого бюджетів, заводів-виробників техніки та сервісних технічних центрів, інвесторів.

Враховуючи обмеженість власних й іноземних інвестицій, можна зробити висновок, що інвестиційне забезпечення без втручання держави неможливе. Для вдосконалення механізму державного регулювання інвестиційного процесу в аграрному секторі необхідне створення сприятливого інвестиційного клімату, а також збільшення обсягів та ефективності державних інвестицій. Однак

простого збільшення обсягів інвестицій в основний капітал аграрних підприємств недостатньо, необхідно вкладати кошти не тільки в оновлення техніко-технологічної бази, а й в інновації для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, в тому числі і молока. Наприклад, у країнах Західної Європи за рахунок використання сучасних технологій залежність результатів діяльності аграріїв від природно-кліматичних умов становить лише 20 %, тоді як у нашій країні цей показник дорівнює 80 %. Сільське господарство США і Західної Європи вже сьогодні перетворилося з капіталомісткої в наукомістку галузь, де застосування сучасних наукомістких агротехнологій є основним фактором усього приросту виробництва. Це значною мірою вплинуло на те, що промислово розвинуті країни Західної Європи і США дають 70 % світового експорту сільськогосподарської продукції [59].

Однією з основних складових синергічно-інноваційної моделі розвитку аграрного сектора є кооперативний підхід. Позитивними рисами обслуговуючої кооперації визначено: одержання прибутків товаровиробниками не лише від сільськогосподарського виробництва, а й від подальших стадій формування доданої вартості, розподіл ризиків, контроль каналів постачання матеріально-технічних ресурсів та збуту своєї продукції. Однак кооперативи можуть виникнути лише за умови виявлення бажання самих учасників кооперації здійснювати відповідні організаційні заходи, а державні органи здатні лише посприяти цьому процесу шляхом створення відповідних умов та організаційних заходів. Дещо іншу роль держави, більш активну й значущу, в розвитку аграрного сектора передбачає кластерний підхід, концепція якого розроблялася протягом минулого століття А. Маршалом, М. Портером, Р. Нельсоном та ін. Згідно з теорією Майкла Портера, кластер – це група географічне сусідніх взаємозалежних компаній (постачальники, виробники тощо) і пов'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи державного управління, тощо), що діють у визначеній сфері (ринковій ніші) та взаємодоповнюють одне одного. В сучасній економіці, особливо в умовах глобалізації, традиційний розподіл економіки на сектори або галузі втрачає свою актуальність. На перше місце виходять кластери – системи взаємозв'язку фірм і організацій. В умовах існування кластерів нові виробники, що приходять з інших галузей, прискорюють свій розвиток, стимулюючи науково-дослідні роботи і забезпечуючи необхідні засоби для впровадження нових стратегій. Відбувається вільний обмін інформацією й швидке поширення нововведень по каналах постачальників або споживачів, контактуючи з численними конкурентами. Взаємозв'язки в середині кластера, часто абсолютно несподівані, ведуть до появи нових шляхів у конкуренції та породжують нові можливості. Людські ресурси й ідеї

утворюють нові комбінації.

Переваги кластерної моделі економічного розвитку полягають в одержанні ефекту від зростання масштабів виробництва, спеціалізації та синергії. Проте існує низка умов, які можуть як сприяти, так і перешкодити впровадженню кластерного підходу в розвитку аграрного сектора. До позитивних умов треба віднести існування технологічних і наукових інфраструктур у регіоні, кваліфікованих кадрів тощо. До стримувальних - неготовність до кооперації, недовіру до органів влади, низький рівень асоціативних структур. Важливою відмінною рисою кластерів є їхня інноваційна орієнтованість. Найбільш успішні кластери формуються там, де здійснюється або очікується "прорив" у галузі техніки і технології виробництва з наступним виходом на нові "ринкові ніші". Тому багато країн як економічно розвинутих, так і тих, що розвиваються, все активніше використовують "кластерний підхід" у формуванні та регулюванні своїх національних інноваційних програм. Відмінність кластерів від холдингів полягає в тому, що підприємства, які входять до складу кластера, можуть мати різних власників, самостійне управління і незалежні стратегії.

Кластери допомагають ефективніше управляти наявними ресурсами й правильно використовувати залучені інвестиції. Ці два чинники є умовами виживання малих підприємств. У кластері зайві потужності мінімальні, а витрати розподіляються між його учасниками. Водночас існують певні проблеми в застосуванні кластерного підходу. Так, необхідно визначитися щодо особливостей створення кластерної структури, форм співпраці, функцій та повноважень учасників тощо. Тому лише за підтримки держави можливо скористатися перевагами кластерного підходу. Головним завданням держави є сприяння створенню кластерів навколо "локомотивів" регіонального бізнесу. Однією з функцій органів влади на регіональному рівні має бути виявлення наявних або потенційних кластерів, а також надання державної підтримки їхньому розвитку. Розвивати слід усі кластери, оскільки вони можуть виявитися перспективними. Держава має поліпшувати інфраструктуру й усувати несприятливі умови для розвитку кластерів, а також усувати обмеження та перешкоди щодо організаційних і технологічних нововведень. Ефективним способом стимулювання створення та розвитку кластерів є державні й регіональні цільові програми [101].

Основними складовими сталого розвитку економіки аграрного сектора є забезпечення молочної галузі якісними та доступними за цінами матеріально-технічними ресурсами і послугами. Основними проблемами використання техніки й обладнання, взятих у лізинг, є низький рівень експлуатації та зберігання, порушення дисципліни розрахунків, некомплектність поставок, а

також проблеми з обліком. Крім того, до факторів, що стримують розвиток фінансового лізингу в аграрному секторі, слід віднести високу вартість і неналежну якість лізингової техніки, неукмплектованість додатковим начіпним та причіпним обладнанням, обмеженість фінансових ресурсів лізингового фонду через несвоєчасне повернення лізингових платежів тощо. Для розв'язання проблем із забезпеченням агропромислового комплексу необхідною конкурентоспроможною технікою, подальшого системного розвитку галузі сільськогосподарського машинобудування та ринку техніки і обладнання для АПК державна технічна політика в аграрному секторі має передбачати здійснення комплексу заходів, основними з яких можуть бути: розробка та затвердження Державної програми технічної політики в аграрному секторі на довгостроковий період; збільшення фінансування програм часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки й заходів з операцій фінансового лізингу вітчизняної сільськогосподарської техніки; розширення номенклатури машин, які надаються в лізинг, та ін. [85].

Політика державного регулювання молочного сектора та фінансової підтримки сільгоспвиробників України обмежена, з одного боку, можливостями держбюджету, а з іншого – відсутністю можливості повністю перекласти проблеми неефективного функціонування тваринництва на споживачів (підвищення цін на продукцію) у зв'язку з їх низькою платоспроможністю. Тому важливим є момент визначення "золотої середини", при якій настане рівновага між розміром державної підтримки галузі та додатковими витратами, які понесуть споживачі молока і молочної продукції від цієї підтримки. Сьогодні у регулюванні розвитку аграрного сектору економіки України ринкові механізми регулювання не завжди є основними. Досить часто держава втручається в ті процеси, де ринок сам в змозі розв'язувати існуючі проблеми, проте досить часто і державні механізми регулювання є недієвими та недостатніми.

Основними нормативно-правовими актами, які нині регулюють взаємодію органів державного управління й сільгосптоваровиробників, є Господарський кодекс України і Закон "Про державну підтримку сільського господарства України". Кодексом визначені основні засади господарювання в Україні, він регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками відносин у сфері господарювання (споживачами, органами державної влади та місцевого самоврядування, наділених господарською компетенцією). Згідно зі ст. 5 Господарського кодексу України правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового та державного регу-

лювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності, держави перед людиною за свою діяльність і визначення України як суверенної, незалежної й демократичної держави. До того ж безпосередня участь держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування у господарській діяльності може, здійснюватися лише на підставі, у межах повноважень й у спосіб, що визначені Конституцією і законами України.

Законом "Про державну підтримку сільського господарства України" передбачена бюджетна дотація, яка надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції. Об'єктом дотації є молоко незбиране екстра, вищого, першого та другого гатунків. При цьому дотації на 1 корову в Україні становлять менше 80 грн. Для порівняння, в країнах ЄС - 232 євро, тобто в 35 разів більше. У Канаді державні субсидії у вартості молока досягають 79,6 %.

Тривалий час в Україні існувала державна підтримка виробників молока у вигляді компенсації ставки податку на додану вартість. Так, згідно із Законом України "Про податок на додану вартість" продаж переробним підприємствам молока та м'яса живою масою здійснювався за нульовою ставкою ПДВ. Іншою статтею цього Закону передбачалося спрямування суми податку на додану вартість, що сплачується переробними підприємствами за реалізовані ними молоко та молочну продукцію, м'ясо й м'ясопродукти, виключно для виплат дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко та м'ясо в живій масі. Однак у 2008 році відповідно до Закону України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" вищезазначені пільги зі сплати податку на додану вартість були скасовані.

Для подальшого розвитку галузі молочного скотарства й функціонування ринку молока та молочної продукції потрібно відновити пільги зі сплати ПДВ сільськогосподарськими товаровиробниками за продані ними переробним підприємствам молоко з поступовим збільшенням їх розміру. Важливим є питання не лише обсягів дотування галузі молочного скотарства, а й цільове та ефективне використання дотацій. Існуюча система виплати дотацій не стимулює інтенсивний розвиток молочного скотарства, оскільки дотації одержують усі без винятку виробники. Наприклад, Європейській Союз дотує польські тваринницькі господарства, які нараховують не менше 20 корів, тоді як в Україні дотації на молоко одержують виробники, які утримують 1-2 корови (приватні подвір'я населення). Тому доцільно переглянути існуючу систему

дотування у напрямі виплати дотацій лише великотоварним підприємствам, які забезпечені необхідною технікою й устаткуванням, високопродуктивними племінними тваринами, стабільною кормовою базою, передовими технологіями виробництва продукції. Тобто державна підтримка повинна спрямовуватися на розвиток великотоварного виробництва як основи для забезпечення конкурентоспроможності галузі як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Актуальною проблемою в молочному скотарстві України є якість молока. Зі збільшенням обсягів виробництва молока у приватному секторі спостерігається зниження його якості. Головним завданням є вирівнювання стандартів якості у виробництві й переробці молока, оскільки положення Закону ЄС про харчування містять вимоги до якості та санітарно-гігієнічні вимоги на всіх стадіях технологічного процесу. Оцінюється не лише молоко, а й умови його виробництва: від сільгоспвиробництва до переробки та реалізації. Тому необхідно запровадити загальноприйнятту в розвинутих країнах схему виробництва молока: механічне доїння, охолодження на відповідному обладнанні, обов'язковий санітарний мінімум.

Лише великотоварні підприємства в змозі забезпечити виробництво високоякісного та доступного за ціною молока, а виробництво його - рентабельним. Тому всі зусилля держави в аграрному секторі слід спрямувати на розвиток великих підприємств. Необхідно проводити технічне переоснащення молочних ферм, оскільки при сучасному технічному стані галузі виробництво високоякісного молока неможливе. Отже, для підвищення економічної ефективності виробництва молока державі варто здійснити наступні заходи: активізація створення кластерів з метою підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва; сприяння впровадженню сучасних агротехнологій; збільшення обсягів та ефективності державних інвестицій; запровадження системи пільгових кредитів для придбання машин, устаткування, ветеринарно-санітарних препаратів; відновлення режиму пільгового оподаткування сільськогосподарських виробників; перегляд існуючої системи дотування у напрямі виплати дотацій лише великотоварним молочним підприємствам.

1.3. Організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції в галузі молочного скотарства

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України важливим питанням є пошук шляхів ефективного функціонування продовольчого ринку, оскільки його стан визначає рівень забезпеченості населення продуктами

харчування. Серед основної сукупності продовольчих ринків одним із найважливіших є ринок молока та молочної продукції, який ще донедавна займав стійкі позиції щодо обсягів виробництва і споживання на світовому ринку молочної продукції. Однак тривалий перехідний період до ринкової економіки негативно позначився на розвитку даного ринку. Нинішня ситуація в молочній галузі далека від задовільної, а в більшості регіонів – кризова.

Найважливішою галуззю продуктивного тваринництва України є скотарство, яке постачає незамінні продукти харчування і цінну сировину для харчової та переробної промисловості. У результаті господарського використання великої рогатої худоби одержують молоко, що відзначається високими харчовими якостями й є сировиною для виробництва молочних продуктів. Молоко і молочні продукти становлять основу повноцінного харчування населення. З продуктами скотарства населення споживає понад 2/3 тваринного білка, з яких на молоко припадає 50 %. Молоко містить усі необхідні для харчування людини компоненти для забезпечення нормального обміну речовин. Молочна галузь протягом 1990-2006 рр. в Україні перебувала у глибокій кризі – виробництво молока в усіх категоріях господарств скоротилося майже вдвічі, причому його виробництво досягло рівня 1960 р. Так, показник обсягу виробництва молока в усіх категоріях господарств України з 1960 по 1990 рр. мав тенденцію до поступового зростання, темп якого становив 75 %. Але з середини 90 – х років почав скорочуватись обсяг виробництва молока, що було спричинено як суттєвою зміною системи заготівлі та ціноутворення на дану продукцію, так і зниженням платоспроможності населення (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Динаміка показників розвитку галузі молочногo скотарства в Україні

Роки	Показники			
	Поголів'я корів, тис. гол	Середньорічний надій молока від 1 корови, кг	Валовий надій молока, тис. т	Виробництво молока на 1 особу, кг
1990	8378,2	2863	24508,3	472,3
1995	7531,3	2204	17274,3	335,3
2000	4958,3	2359	12657,9	257,4
2003	4283,5	2887	13661,4	285,7
2004	3926,0	3185	13709,5	288,9
2005	3635,1	3487	13714,4	291,1
2006	3346,7	3652	13286,9	284,0
2007	3095,9	3665	12262,1	263,6
2008	2856,3	3793	11761,3	252,8
2009	2736,5	3803	11609,6	249,6

Внаслідок збитковості або низької рентабельності молочної продукції господарства почали масово збувати поголів'я корів, яке вже на 1.01. 2007 р. досягло 3,4 млн. гол., що становить 94,8 % від аналогічного показника на 1.01.2006 р., тобто тенденція скорочення зберігається й нині. Крім того, обсяг виробництва молока за січень-грудень 2006 р. становив 13300 тис. т, що на 3,2 % менше ніж за аналогічний період 2005 р. Як наслідок, споживання молока та молокопродуктів за останні 5 років знизилося до 214-225 кг, що становить 56-59 % від раціональної норми. Аналіз руху поголів'я основного стада у сільськогосподарських підприємствах України свідчить, що тільки за рік переведено на відгодівлю з наступною реалізацією на забій 508,9 тис. корів, продано й видано населенню в обмін та інше вибуття – 162,9 тис. гол. або в цілому 675,5 тис. гол.

Внаслідок реформування колективних сільськогосподарських підприємств до керівництва підприємствами, приватно-орендними підприємствами в окремих районах прийшли нові власники, які взагалі не розуміли що таке тваринництво. Тому в багатьох регіонах з раніше розвиненим молочним скотарством, внаслідок безгосподарності власників і небезпечно байдужості управлінських структур останніми роками суттєво скоротилося поголів'я молочної худоби і навіть ліквідовано цілі молочні ферми. Скорочуючи поголів'я великої рогатої худоби, зокрема корів, керівники господарств свідомо йдуть на загострення соціальної напруги в колективах: це ліквідація робочих місць, безпідставна втрата матеріальної бази, зменшення виробництва молока і м'яса. Це також втрати цінного органічного добрива для рослинництва, що його не одержують господарства. З'явилися "господарники", які відверто пропонують ліквідувати тваринництво як збиткову галузь. Скорочення поголів'я тварин виправдане лише у випадку прискореного нарощування їхньої продуктивності, а цього не відбулося.

Така ситуація безумовно негативно впливає і на господарюючі суб'єкти молокопереробної промисловості – основною проблемою яких є відсутність забезпечення високоякісним молоком. Необхідно створити сировинні зони по всій території країн з таким розрахунком, щоб транспортні витрати молокопереробних підприємств не були такими, як нині. Проблемою для виробників молока є низька рентабельність. На перспективу постане питання забезпечення тваринництва власними енергетичними ресурсами. Необхідно розробити програму самозабезпечення сільського господарства біопаливом. Нестабільність закупівельних цін на молоко та постійне подорожання виробничих ресурсів негативно впливають на сільськогосподарські підприємства, які виробляють молоко. Кваліфікований менеджмент розв'язує ці питання і багато інших, що сприяє виробництву. Укрупнення виробництва

спостерігається у всіх розвинутих країнах. Їх це зменшує постійне підвищення стандартних вимог до якості молочної продукції та членство у Світовій організації торгівлі (СОТ). В них технології виробництва і переробки молока механізовані й автоматизовані, одержують продукцію вищого ґатунку, в обсягах, передбачених квотами (державними, регіональними)" [75].

Перспективи розвитку галузі не за дрібними індивідуальними виробниками, а за оптимальними за розмірами молочними фермами та індустріальними технологіями. Існує необхідність щодо створення законодавчої бази для пріоритетного розвитку великих і середніх сільськогосподарських підприємств та державної їх підтримки. Інвестиції у виробництво молока допоможуть розв'язати нагальну проблему – одержання високоякісної продукції. Без виробництва високоякісної сировини нам не витримати конкуренцію з іноземними виробниками і на власному ринку. Виробництво молока є первинною ланкою в ланцюгу "виробництво-переробка – реалізація" й тому слід створювати інтеграційні формування, які не забували б про первинну ланку, надавали їй допомогу. Інтереси всіх ланок треба враховувати, бо тільки поєднання інтересів дасть ефект. Нині спостерігається втрата стимулу до виробництва молока, немає мотивації. О. М. Окопний пише, що "у молочному скотарстві стратегічною метою є поступовий перехід молочних ферм України на сучасну енерго- і ресурсозберігаючу технологію з безприв'язним утриманням молочної худоби, яка дає можливість порівняно з традиційним прив'язним зменшити затрати праці в 2,5 – 3 р., знизити собівартість молока на 35 – 40 %" [45].

Міжнародна конкуренція може по-своєму вплинути навіть на такі локальні ринки, як молочне виробництво, використавши високотехнологічні виробництва, як, наприклад, повністю автоматизовані молокопереробні заводи. Щоб молочний сектор достойно зустрівся з лібералізацією та посиленням конкуренції, необхідно терміново підвищувати технічну й економічну ефективність переробного сектора, збільшувати концентрацію виробництва та адаптувати його до вимог законодавства ЄС з гігієни та якості. Позитивним фактором регулювання ринку молока з боку держави було прийняття та впровадження нового ДСТУ 3662-97 "Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі", який сприяє поліпшенню якості молочної сировини і відповідає міжнародним нормам стандарту на молоко. Схвалено також базисні норми масової частки жиру й білка в молоці коров'ячому незбираному, а також встановлено рівень співвідношення вартості жиру та білка у структурі ціни молока на основі фактичного співвідношення з урахуванням ринкових цін.

Виплачуються доплати за екологічно чисте молоко для виробництва спеціальних продуктів дитячого харчування. Вивчення й аналіз наукових

досліджень вітчизняного та зарубіжного досвіду дає змогу зробити висновок, що кооперування й інтегрування сільгоспвиробників із підприємствами молочної промисловості та агросервісу є вирішальною передумовою надійної стабілізації й ефективного розвитку галузей сільського господарства. Поблизу великих промислових міст, таких як Харків, необхідно концентрувати спеціалізовані молочні породи, які забезпечать, при умові застосування високоефективних промислових технологій, виробництво якісної молочної сировини.

Для цієї мети підходять такі молочні породи, які в умовах високоефективних промислових технологій дадуть можливість виробляти достатню кількість незбираного молока. Це можуть бути такі молочні породи, як українська червоноряба і чороноряба, створені за участю голштинської худоби. У віддалених від промислових центрів місцях доцільне розведення менш високо молочних порід, таких як червона степова, а також комбінованих, які пристосовані до місцевих умов годівля й утримання, стійкі до захворювань, тим більше, що їхню молочну продукцію використовуватимуть в основному для переробки. При розміщенні порід необхідно враховувати соціально-економічні та природнокліматичні фактори, але головним у ринкових умовах стає попит на ту чи іншу продукцію молочного скотарства в даному регіоні, а отже, й на різні породи молочної худоби. Поширення молочних порід худоби повинне регламентуватися планом породного районування, який враховує економічні й природні умови районів і відповідність їм окремих порід.

Економічна ефективність правильного розміщення порід виражається в додатковому прибутку за рахунок зниження собівартості вироблюваної продукції, скороченні витрат переробної промисловості й поліпшенні якості продукції. Практична значимість і доцільність розв'язання даної проблеми визначається необхідністю максимального використання генетичного потенціалу існуючих та нових порід худоби, проявлення якого пов'язано із створенням комплексу взаємозалежних господарських факторів, що гарантують одержання стабільної продуктивності тварин протягом тривалого періоду і забезпечують високу конкурентоспроможність продукції в умовах ринку, які змінюються.

В основі концепції виведення сільського господарства з тривалої кризи має лежати здійснення всеосяжної аграрної реформи і радикальна перебудова економічних відносин на селі, а саме відносин до засобів виробництва. Необхідний розвиток усіх форм господарювання на селі, а також паритетні взаємовідносини між галузями і створення сільської інфраструктури та інфраструктури ринку. Молокопродуктовий підкомплекс АПК потребує інноваційного підходу до свого майбутнього розвитку. Треба прийняти закони

які б стимулювали інвестиційно-інноваційну діяльність у даному підкомплексі. Найголовніше – розроблення і виконання стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку державою.

Нині за рахунок того, що більшість сільськогосподарських підприємств збиткові, інвестиційна діяльність майже припинена. Тому за рахунок державної підтримки є можливість забезпечити інвестиційну привабливість галузі молочного скотарства. При виробництві й переробці продукції необхідно задіяти системи управління якістю продукції, такі як ХАССП. На порядку денному також стоїть впровадження енергозберігаючих технологій при виробництві та переробці молока. З впровадженням інноваційно-інвестиційної моделі розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК відбуватиметься структурна перебудова, тобто неконкурентоспроможним підприємствам буде важко функціонувати на ринку. Науку слід розглядати як один із головних факторів конкурентоспроможності.

До інновацій та інвестицій треба додати ще інтеграцію й одержимо формулу успіху в розвитку АПК. Необхідно створити умови для того, щоб працювати в сільському господарстві було вигідно, тільки таким чином досягнемо припливу інвестицій не тільки зарубіжних, але й національних. Для цього треба врегулювати міжгалузеві відносини в національному АПК. Пільгове оподаткування доповнюватиметься прискореною амортизацією та доступнішими кредитними ресурсами. Прогнози розвитку слід розробляти на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу, в яких визначити етапи по техніко-технологічній модернізації галузі, а також фінансово-економічних механізм їх здійснення. Наголосимо також на інформаційній складовій розвитку аграрного ринку. Виробник сільськогосподарської продукції повинен володіти інформацією про ситуацією на зовнішньому та внутрішньому ринках у його сегменті [89].

Існує кілька напрямів доведення інформації до виробника – це друковані засоби масової інформації та електронні. Виробник повинен бути постійно на зв'язку і проінформований. Підвищити продуктивність і конкурентоспроможність українського сільського господарства можливо не тільки завдяки інноваціям та інвестиціям, а й завдяки кваліфікованому менеджменту, сприятливій ціні на продукцію та розвиненій маркетинговій складовій підприємства. Необхідна координація експортної орієнтації галузі з боку держави, допоможе в цьому державна програма розвитку виробництва, яка повинна передбачати здешевлення собівартості виробництва продукції та розширення обсягу виробництва з максимальним ступенем переробки. В табл. 1.2 наведена класифікація факторів, які стримують створення конкурентоспроможної продукції.

Класифікація факторів, які стримують створення конкурентоспроможної продукції АПК

Середовище діяльності підприємства	Фактори, які стримують створення конкурентоспроможної продукції в молокопродуктовому підкомплексі АПК
Внутрішнє	Недостатня і незбалансована годівля корів
	Неефективне малопродуктивне поголів'я корів
	Недостатня кількість технологічного і технічного обладнання молочних ферм
	Низька якість молока
	Відсутність знань у виробників з основ годівлі корів і одержання якісного молока
	Недостатня якість відтворення стада
	Відсутність племінної роботи із стадом великої рогатої худоби
Мікросередовище	Низька закупівельна ціна на вироблене молоко
	Висока вартість кормів та інших матеріально-технічних ресурсів
	Низька ефективність підприємств споріднених галузей
	Недостатня кількість молочної сировини
	Наявність значних транспортних витрат на закупку молока
	Недостатня кількість коштів
	Відсутність коопераційних та інтеграційних процесів
Макросередовище	Недостатня державна підтримка національних товаровиробників
	Деформована структура виробництва молока
	Відсутність підтримки по просуванню молочної продукції на зовнішньому ринку
	Відсутність стимулювання купівельної спроможності громадян на внутрішньому ринку
	Недостатнє впровадження у виробництво нових видів техніки та технологій
	Недостатнє інформаційне забезпечення виробників молока та молочної продукції

Таким чином, можна констатувати, що до концептуальних положень щодо підвищення конкурентоспроможності молока, молочної сировини та молочної продукції відносяться:

1. Розробка системи державних стандартів на сучасному світовому рівні. Прийняття та впровадження нового стандарту на молоко.
2. Створення дієвої служби контролю якості продукції, молока, молочної сировини і молочних продуктів.
3. Доплата виробникам за якісне екологічно чисте молоко.

4. Удосконалення кормовиробництва та кормової бази.
5. Розроблення державних програм розвитку селекційно-племінної роботи в молочному скотарстві. Поліпшення якісного складу поголів'я.
6. Фінансова підтримка проведення ідентифікації та реєстрації поголів'я великої рогатої худоби.
7. Пільгове кредитування виробників молока.
8. Перехід на сучасні технології утримання корів, доїння і вчасного охолодження молочної сировини.
9. Відновлення роботи великих сучасних молочних комплексів.
10. Державна підтримка в постачанні обладнання для молочних ферм і комплексів на умовах лізингу.

Однозначно можна трактувати, що відсутність дієвої державної політики щодо створення необхідних економічних умов для розвитку галузі негативно впливає на функціонування останньої. Для розв'язання усіх нагромаджених проблем необхідно сформувати і реалізувати стратегію підвищення конкурентоспроможності галузі на інноваційній основі. Для цього потрібно дотримуватися чітко сформованих етапів і вимог до розробки програми розвитку молочного скотарства.

1. Програма повинна бути розроблена на основі довгострокового прогнозування розвитку молочного скотарства, тому її доцільно перетворити в Національну програму підвищення конкурентоспроможності підприємств на інноваційній основі.

2. Програма має бути орієнтована на використання сучасного інструментарію, який забезпечить конкурентоспроможність продукції галузі молочного скотарства на світовому аграрному ринку. У Програмі потрібно передбачити селективну, диференційовану інноваційну політику.

3. Слід враховувати регіональні особливості розвитку галузі, формувати міжрегіональні програми за зонами з однаковими природно-кліматичними умовами.

4. Необхідно сформувати адекватне науково-інформаційне та кадрове забезпечення інноваційного оновлення галузі. [68].

Досягнення мети є можливим лише за наявності визначених заходів на довго-, середньо- та короткостроковий періоди. Зміст їх має відповідати також розв'язанню визначених проблем і реалізації стратегічної мети розвитку галузі. Крім того, усі сформовані заходи повинні бути реальними, досяжними, орієнтованими в часі, конкретними. Основною метою програми повинні бути: формування нової аграрної політики євроінтеграційного характеру; наближення норм і стандартів до міжнародних вимог; забезпечення продовольчої безпеки національними виробниками молока; забезпечення екологічної безпеки

виробництва; підвищення ефективності розвитку галузі; оновлення матеріально-технічної бази виробництва галузі молочного скотарства. Для досягнення вищезазначеного основним завданням програми є:

1) створення організаційно-економічних умов для комплексного розвитку молочного скотарства;

2) забезпечення умов для конкурентного розвитку галузі з урахуванням вимог СОТ і норм ЄС;

3) визначення та підтримка стратегічних видів продукції для забезпечення конкурентних переваг на світовому аграрному ринку.

Такий програмний документ має ґрунтуватися, по-перше, на загальнонаціональних підходах забезпечення продовольчої безпеки населення; по-друге, на макроекономічних засадах розвинутих країн щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки відповідно до норм СОТ та принципів ЄС. В основі такої програми має бути інноваційна модель структурної перебудови з поетапним формуванням пріоритетів економічно-соціального й екологічного розвитку аграрного сектору економіки в державі. Завдання держави – у найкоротший час вивчити світовий досвід розв'язання цих проблем, визначити шляхи реалізації аграрної політики в Україні з урахуванням реальних умов. Головні складові програми в умовах членства країни в СОТ повинні, передусім, враховувати основні вимоги Угоди про сільське господарство, підписаної ще в 1994 році. Разом з тим доцільно також орієнтуватися на базові принципи політики продовольчої та сільськогосподарської організації ООН щодо розвитку аграрного сектору на 2001-2015 рр., зокрема: доступність продовольчих товарів для населення; пріоритетність власного виробництва сільськогосподарської продукції; однаковий доступ сільськогосподарських товаровиробників до землі, кредитних та інших ресурсів; стабільні й ефективні інституції, що регулюють відносини в аграрній сфері; запровадження дієвих стимулів виробництва аграрної продукції; розвиток технологій раціонального й екологічно безпечного використання; підвищення освітнього рівня сільськогосподарських товаровиробників; урахування можливостей та викликів глобалізації.

Розробка програми стратегічного розвитку молочного скотарства в країні має здійснюватися на основі принципів, прийомів і способів, які вже апробовані в розвинутих європейських країнах. В процесі трансформації аграрного сектору економіки також має бути сформована система державного регулювання скотарства, яка б стала фактором її оновлення, підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку. Розв'язання завдань формування дієвої системи державного регулювання передбачає розробку комплексу заходів державної аграрної політики. Держава зобов'язана використати свої

регулювальні функції щодо розширення можливостей продовольчого ринку за рахунок усунення недоліків на внутрішньому ринку, попередження виникнення зовнішніх впливів, жорсткого контролю природної чи іншої монополії, а також забезпечення споживачів достовірною інформацією про кількість і якість продовольчих товарів. Застосовуючи регулювальні функції, держава та її органи мають детально вивчати можливість і ефективність застосування тих чи інших методів регулювального впливу в кожному конкретному випадку. Основними інструментами регулювання, які використовує держава є ціни, кредити, субсидії, субвенції тощо [24]. Особливість ціноутворення в молочному скотарстві полягає в тому, що зважаючи на умови конкуренції, між ціною реалізації та собівартістю досить незначна різниця, яка під впливом різних ринкових чинників здебільшого зводиться нанівець. Тому систему вільного ціноутворення слід обов'язково поєднувати з елементами державного регулювання, основний принцип якого спрямовується на забезпечення паритетності цін на сільськогосподарську продукцію і промислові товари для сільського господарства [83].

Серед економічних факторів розвитку сільського господарства та його важливої галузі – молочного скотарства – є податкова політика, яка має бути важливим регулятором темпів виробництва, інвестиційної активності, вирівнювання доходів виробників й умов господарювання. Тому система оподаткування сільськогосподарських підприємств повинна удосконалюватися в таких напрямках: посилення стимулюючої функції податків, особливо стосовно інвестиційних процесів – усі пільги щодо податків мають пов'язуватися з цільовим використанням коштів на розширене відтворення; стимулювання експорту продукції галузі молочного скотарства та продукції її переробки сільськогосподарським товаровиробникам – через податкову систему повинні створюватися сприятливі умови на зовнішньому ринку – таким чином зменшуватиметься трудомісткість оподаткування й надаватиметься можливість вибору суб'єктам господарювання оптимального способу оподаткування, виходячи з конкретних умов. Перспективи розвитку молочного скотарства передбачають, насамперед врахування економічного стану країни в цілому, купівельної спроможності населення, можливостей залучення інвесторів у цю високодохідну галузь. За таких умов найефективніший розвиток галузі молочного скотарства може ґрунтуватися на прискореному відродженні колишніх комплексів із виробництва молока, надійному ветеринарному захисті худоби; використанні новітніх технологій на інноваційній основі, що забезпечить зниження витрат виробництва, підвищення продуктивності праці, повне використання виробничих потужностей і поліпшення якості продукції на основі розширення селекційно-племінної

роботи, забезпечення кормами. З метою гарантованого динамічного зростання обсягів виробництва молока й забезпечення продовольчої безпеки країни необхідно здійснити систему заходів державного регулювання, а саме:

1. Забезпечити пріоритетне спрямування коштів державної підтримки на стимулювання розвитку великих м'ясо-молочних підприємств, прискорене нарощування поголів'я худоби та підвищення їх продуктивності шляхом: власного розширеного відтворення; стимулювання закупівлі племінної худоби, насамперед у вітчизняних племінних господарствах, а також за імпортом; стимулювання закупівлі ремонтного молодняка в господарствах населення (за умови створення ними належного рівня вирощування телиць і ведення договірної обліку походження) для створення нових великотоварних ферм; виділення дотації сільськогосподарським товаровиробникам за сівбу кормових культур для тваринництва; розширення переліку техніки й обладнання а також введення до нього племінної молочної худоби, що постачаються сільськогосподарським товаровиробникам на умовах фінансового лізингу; запровадження відшкодування сільгоспвиробникам витрат із державного бюджету на внесення щорічно не менше 8 т органічних добрив на 1 га ріллі.

2. Стимулювати приріст поголів'я корів, виділяти компенсацію понесених витрат на осіменіння худоби – вважати це одним із найбільш дієвих і необхідних засобів державної підтримки.

3. Вжити відповідних заходів щодо захисту ринку від недобросовісної конкуренції з боку імпортерів, які не суперечать правилам та вимогам СОТ.

Отже, здійснення вищезазначеної системи заходів державної підтримки галузі молочного скотарства сприятиме зростанню обсягів виробництва продукції, забезпеченню раціонального харчування населення високоякісною продукцією тваринного походження за доступними цінами.

Обраний Україною шлях до світового економічного простору вимагає підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств, основою забезпечення якої є якість виробленої продукції. Особливість аграрного сектору полягає у відсутності конкурентної боротьби між виробниками, в силу чого більшість із них не приділяють належної уваги якості. Експерти вже не раз звертали увагу на погіршення останніми роками якості сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. Не оминула ця проблема й молочний підкомплекс. Питання якості молока почали піднімати фахівці ще на початку 19 століття. В Україні особливу гостроту вони набули після заборони Росії ввезення на її територію української продукції тваринного походження. Незважаючи на трактування багатьма аналітиками політичного підтексту заяви, експерти молочної галузі визнають об'єктивність претензій у частині санітарних вимог. Згідно із Законом України "Про молоко і молочні

продукти" молоко, яке виробляється в Україні, повинно відповідати показникам якості та безпеки, що встановлені чинним законодавством України. Однак, лише окремі переробні підприємства контролюють якість продукції, що приймається за всіма або більшістю параметрами. Значна кількість заводів оцінює тільки жирність молока, і то не кожного разу. У прагненні закупівлі максимальної кількості сировини вони не звертають увагу на її якість.

Європейські технологи переробної промисловості під якість молока розглядають вміст натуральних компонентів: води, жиру, білка, цукру, мікроелементів, вітамінів, а також гігієнічну якість, коли береться до уваги кількість соматичних клітин, бактерій, спор, присутність сторонніх речовин, запах і смак продукції. Поняття "висока якість молока" часто сприймається однобічно, оскільки пов'язується передусім із кислотністю та вмістом в ньому жиру й білка. Процентний вміст останніх компонентів в молоці залежить головним чином, від генетичних ознак, що передаються корові від її батьків. Тому поліпшення якості молока шляхом підвищення їх вмісту є процесом тривалим і потребує систематичної племінної роботи. З розширенням асортименту молочної продукції молокопереробні підприємства особливу увагу приділяють гігієнічній якості сировини. Серед багатьох чинників, вирішальних для якості молока, велику роль відіграють бактерії та соматичні клітини.

Соматичні клітини – елементи, які походять з організму корови. Зростання їх кількості викликане збільшенням числа лейкоцитів і свідчить про запальний процес у вимені. Присутні соматичні клітини знижують вихід готової продукції та негативно впливають на її якість. Для сільськогосподарських виробників негативний вплив соматичних клітин у молоці полягає в тому, що навіть невелике їхнє збільшення зменшує прибутки, оскільки знижується продуктивність корів. Проведені в США дослідження показали, що ріст соматичних клітин на 100 тис штук в 1 мл молока знижує надій корови на 0,5 л на день. небезпечна й бактеріальна забрудненість молока, що є наслідком недотримання санітарно-гігієнічних умов утримання худоби та організації процесу доїння. Хоча бактерії й гинуть під час пастеризації молока, проте в ньому можуть залишитися небажані речовини бактеріального походження: ензими, токсини, спори. Нині найгострішою проблемою молочної промисловості є низька якість молочної сировини. За вмістом білка в сирому молоці ми поступаємося всім країнам світу, а за вмістом мікроорганізмів найбільше [27].

Низький рівень якості, в першу чергу має сировина, яка надходить від сільськогосподарських підприємств. Причиною цього є порушення утримання худоби та невисокі вимоги молокопереробних підприємств до якості молока. Через слабе фінансове становище більшість господарств виконує тільки

основні технологічні операції по догляду за тваринами. Регулярні досконалі санітарні обробки тваринницьких приміщень і худоби залишились в минулому. Зanedбана племінна робота, слабкий ветеринарний догляд і контроль, застарілі приміщення ферм, що давно вимагають капітального ремонту й реконструкції, у комплексі з усіма іншими факторами негативно позначилися на продуктивності молочного стада та якості продукції. Молочне скотарство розглядається аграрними підприємствами не тільки як джерело прибутків, скільки як об'єкт забезпечення цілорічного надходження коштів. Тому й дотримання технологічних правил відповідно, не на належному рівні. Занижені вимоги заготівельників і низька якість сировини, що постачається, мають місце не тільки на "відсталих" молокозаводах, а й у передових підприємствах. В умовах недовантаження потужностей переробники, щоб не втратити сировинну базу, завищують сортність молока, яка зазначається в документах.

Так, практика показує, що наприклад окремі молокозаводи для збереження партнерських стосунків із постачальниками занижують вимоги до якості сировини по двох важливих параметрах – бактеріальній забрудненості та кількості соматичних клітин. Як вже зазначалося вище, чинним стандартом встановлено, що до молочної сировини вищого гатунку належить сире молоко з вмістом соматичних клітин до 400 тис. шт. /см і бактерій до 300 тис. шт. /см. Натомість в ЄС стандартним вважається молоко з вмістом бактерій не більше 25 тис. шт. /см і соматичних клітин – 300 тис. шт. /см. Тобто в Україні майже не виробляється молоко, придатне для виготовлення сиру європейської якості. Питання вмісту у вітчизняному молоці соматичних клітин та його бактеріальна забрудненість почали серйозно вивчатися тільки після "закриття" Росією кордонів. Заборона змусила багатьох виробників подивитися на свою роботу сторонніми очима. Нині з різних джерел надходить інформація про вжиті заходи в цьому напрямі. За час що минув, проведено реконструкцію й заміну обладнання на десятках вітчизняних молокопереробних підприємств. Проте ніхто із заводів не заявив реконструкцію сировинної бази, яка є основою забезпечення якості готової продукції.

Зі слів В. Чагаровського, всі модернізації виробництва повинні починатися з розвитку високоякісної сировинної бази – виробництва молока, племінного поголів'я та високопродуктивного молочного стада. На його думку, шляхи розв'язання проблеми галузі мають кілька варіантів. Перший – підприємства можуть надавати технічну або партнерську допомогу господарствам, консультувати їх. Другий – окремі молокозаводи створюватимуть власні тваринницькі ферми із залученням внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Третій варіант – створення вертикально інтегрованих холдингів у молочній галузі. Однак для всього цього потрібно довгострокові банківські

кредити за низькими процентними ставками. Адже витрати в молочному скотарстві починають окупуватися через 1 – 2 роки. Власних коштів у переважної більшості молочних підприємств немає, а комерційні банки поки неохоче йдуть на довгострокове кредитування таких позичальників. Тому вижити в майбутньому на ринку зможуть не всі українські молокозаводи, яких у країні донедавна налічувалося 440, нині фактично працює не більше 300. Необхідні конкретні шляхи виходу з кризи, адже самотійно вижити й самотійно фінансувати розвиток і реконструкцію молочнотоварних ферм аграрники також не зможуть.

Інтеграція сільськогосподарських товаровиробників з переробними підприємствами та дієві державні дотації стануть вагомим стимулом відродження й підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств і молочного скотарства зокрема. Постановою Кабінету Міністрів України за № 348 від 1 березня 2007 року затверджено "Порядок використання коштів, передбачених для розвитку тваринництва". Згідно з нею надається спеціальна дотація сільськогосподарським підприємствам, які на початок року утримували не менше 100 гол. корів. Вони зможуть одержати до 1 тис. грн. за кожну нову молочну корову, на яку збільшиться основне стадо станом на кінець року. Господарства одержать по 3 тис. грн. за кожну придбану племінну корову або нетель. Уряд передбачає також дотувати підприємства, які побудували або відновили тваринницькі ферми за умови, що за рік на ці ферми буде куплено не менше 50 племінних корів або нетелей. За оцінками експертів дотації не враховують продуктивність корів і розраховані тільки на великотоварне виробництво. Щодо побудови та реконструкції ферм, то у більшості сільськогосподарських підприємств немає такої чималої суми початкових коштів на будівельні матеріали та продуктивну худобу. Тому й дотувати буде майже нічого [67].

Проблема якості молока й розвитку суспільного молочного скотарства потребує негайного розв'язання, оскільки зволікання маже завести у глухий кут не тільки аграрне виробництво, а й молокопереробну галузь, що ставить під загрозу продовольчу безпеку країни. Науковці пропонують можливий з цього вихід. Згідно з даними Міністерства охорони здоров'я України, що нині в раціоні харчування населення відчувається значний дефіцит білка, кальцію і вітамінів, представниками науково-виробничої асоціації "Одеська біотехнологія" рекомендується заміна коров'ячого молока альтернативним – соєвим. Ними розроблена безвідходна технологія комплексної переробки сої з одержанням кормових і харчових продуктів. Незважаючи на високий ступінь науковості розробки вона не визнається засобом розв'язання продовольчої безпеки. Тому відродження великотоварного молочного скотарства повинно

стати одним із першочергових завдань розвитку аграрного сектору. Рухатися в колишньому напрямі орієнтира експортного партнера молочної продукції вже не вдасться. Аналітики заявляють про відсутність перспектив російського ринку для українських молочних товарів. За словами представників російської сторони, якщо нинішні темпи державних інвестицій у виробництво молока в Росії збережуться то вже через 3 – 4 роки українському виробникові на цьому ринку робити буде нічого. Відповідно до затвердженого національного проекту розвитку економіки сільського господарства, в найближчі 3 роки Росія повністю забезпечить внутрішні потреби в молочній продукції за рахунок власного виробництва.

При нинішній якості сировини експорт може орієнтуватися лише на ринки країн що розвиваються, де вимоги до продуктів аналогічні наших, - Близький Схід, Африка, Середня Азія. Експерти вважають, що якщо якість української продукції не поліпшиться, то зі вступом до СОТ в більшості переробників можуть виникнути серйозні труднощі зі збутом продукції в цьому напрямі. Проблеми після вступу до СОТ виникнуть і при реалізації продукції на внутрішньому ринку. Низька якість сировини призводить до того, що населення практично споживає отруту. Молочна продукція, яка надходить у продаж з переробних підприємств, по суті, не є тим, що вказано на упаковці. При "відкритті кордонів" імпорту, що стане результатом приєднання до СОТ, вибір споживача, у більшості випадків, зупинятиметься на якіснішій, дешевшій (через державні дотації) закордонній продукції. Вітчизняним виробникам залишиться сподіватися тільки на необізнаність і неусвідомленість населення. Недбалість аграріїв щодо якості молочної сировини може обернутися для них втратою покупців. Переробники почнуть імпортувати сире молоко, що нині практикується у зарубіжних країнах, чим розвиватимуть їхнє сільське господарство. При цьому доведеться нести великі транспортні витрати. Проте враховуючи якість сировини, що пропонується, та вимоги покупців готової продукції, такі закупки можуть бути виправданими. Вітчизняні переробні підприємства вже мають досвід роботи з зарубіжною сировиною, незважаючи на наявність власної. Один із необхідних кроків у розв'язанні проблеми якості молокосировини полягає у наближенні українських стандартів до європейських вимог. Насамперед, європейський стандарт на молоко передбачає гатунок "Екстра", в якому вміст бактерій може становити до 100, а в деяких країнах до 25 тис. /см., при дозволених до 300 тис. /см. для вищого гатунку в Україні [27].

Як показав аналіз, незважаючи на слабкість вимог стандартів, більшість вітчизняної сировини за якістю не відповідає навіть ДСТУ. Вагому частку молока, що виробляється в Україні, за європейськими стандартами не можна переробляти на харчові цілі. Необхідність розробки вітчизняних стандартів за

зразками зарубіжних полягає також у захисті національного споживача від неякісного імпорту. При низькому рівні внутрішніх вимог відповідності марно сподіватися на поставки від зарубіжних виробників високоякісних товарів. Ще один бік проблеми якості виробленої продукції – ціновий фактор. Молоко кращого рівня якості оплачується покупцями за вищою ціною, забезпечуючи господарствам більший економічний ефект, хоча переробники в цінових рішеннях не завжди діють адекватно. Так, після російської кризи вони різко знизили ціну закупівлі молока до рівня близько 0,60 грн. /кг, що навіть для сильних сільськогосподарських підприємств із високопродуктивним поголів'ям стало збитковим. Тому однією з умов одержання високоякісної сировини повинна бути готовність переробників сплачувати відповідну ціну. Таким чином, виробництво молока високої якості є складовою стратегії формування конкурентоспроможності аграрного сектору й розвитку переробної промисловості, а також забезпечення продовольчої незалежності та безпеки України. Досягнення цього неможливе без суттєвої державної та фінансової підтримки, у тому числі низьких кредитних ставок, своєчасних виплат дієвих дотацій, урегулювання зовнішньої торгівлі продуктами тваринництва, гармонізації вітчизняних стандартів у рамках міжнародних вимог. Господарники, у свою чергу, повинні приділяти належну увагу якості продукції, що гарантується запровадженням системи управління якістю всіх технологічних процесів.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ І РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Тенденції розвитку сільського господарства Вінницької області

Важливою передумовою успішного розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області є параметри загального економічного розвитку регіону (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні соціально-економічні показники розвитку Вінницької області

Показники	Роки					
	1995	2000	2005	2007	2008	2009
Бюджет області, млн. грн.:						
- доходи	245,8	500,4	1841,2	3472,7	4164,8	4363,1
- видатки	251,7	492,0	1834,2	3412,3	4175,8	4262,7
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	316,8	119,0	163,8	377,6	- 312,0	- 199,2
Обсяг реалізованої продукції промисловості, млн. грн.	x	x	7154,2	11352,6	13522,5	14460,7
Продукція сільського господарства (у порівнянних цінах 2005 р.), млн. грн.	5871,7	4667,6	5152,1	5048,0	6368,5	6159,4
- рослинництва	3285,5	2784,0	3287,8	3118,0	4422,5	4213,7
- тваринництва	2588,2	1883,6	1864,3	1930,0	1946,0	1945,7
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	26203,1	365,4	1693,2	4136,2	4751,8	2670,1
Кількість зайнятих, тис. осіб	901,9	839,4	723,0	726,8	725,6	693,5
Рівень безробіття населення, %	3,8	8,7	6,8	6,1	6,4	10,6
Доходи населення, млн. грн.	x	x	12193,0	19264,0	25171,0	27223,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	58	159	597	1028	1404	1511

Джерело: [94]

Вінниччина – один з найважливіших аграрних регіонів України, де виробляється 6,4 % валової продукції сільського господарства держави, у тому числі продукції рослинництва – 7,5 %, тваринництва – 4,8 %. В 2009 р. виробництво валової продукції зросло в порівнянні з 2000 р. на третину.

За рівнем виробництва продукції сільського господарства Вінницька область у 2009 р. зайняла третє місце в країні, в тому числі по рослинництву –

перше та тваринництву – сьому місце. За попередніми підсумками року аграрний комплекс регіону спрацював досить ефективно, що дало змогу збільшити обсяг валової продукції до 2008 р. на 3,8 %, з нього продукції рослинництва та тваринництва на 5,4 % та 0,2 % відповідно. Темпи зростання сільськогосподарського виробництва Вінниччини за 2009 р., так і за ряд років перевищують цей показник в цілому по Україні.

Сільськогосподарськими підприємствами області вироблено валової продукції на суму 3,2 млрд. грн. (що на 10,4 % більше до попереднього року), з них рослинницької продукції – 2,7 млрд. грн. (на 12,0 % більше), тваринницької продукції – 0,5 млрд. грн. (на 2,4 % менше). Господарствами області в розрахунку на 1 особу виробляється значно більше продукції, ніж в середньому по країні. Зокрема, за минулий рік на особу отримано майже 4 тис. грн. валової продукції, що в 1,8 раза більше загальнодержавного показника.

Починаючи з 2005 р. темпи зростання обсягів реалізації промислової продукції в області склали 2 р. Виробництво продукції сільського господарства зросло за останні 15 років лише на 5 %. Тенденції в розрізі рослинницької та тваринницької галузей мають протилежний характер. Обсяги виробництва рослинницької продукції останні 2 роки становили в межах 4000 млн. грн.

За аналогічний період виробництво тваринницької продукції в області скоротилось на 642 млн. грн. В порівнянні з іншими областями Подільського економічного регіону, до складу якого входять Тернопільська та Хмельницька області, в 2009 році було отримано сільськогосподарської продукції на рівні 96,7 %, в той час, коли відповідні показники по інших областях склали 101,7 та 103,9 %. Разом з тим область має кращі результативні показники по виробництву молока (100,2 % в порівнянні з 98,8 % та 99,3 % відповідно). За рівнем валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу Вінницька область замає двадцять перше місце в рейтингу областей України, за обсягами виробництва промислової продукції – п'яте, обсягами виробництва сільськогосподарської продукції – четверте. Область займає домінуючу позицію (перше місце) за поголів'ям корів та виробництвом молока. Інвестиції в основний капітал області за останні 15 років скоротились в 10 р. і склали минулого року 2670 млн. грн. В 2009 р. по відношенню до попереднього року їх розмір становив лише 50,7 %, в той час як, наприклад, у Хмельницькій області даний показник знаходився на рівні 65 %,

В цілому сільське господарство області в минулому році дало 133 млн. прибутку. Разом з тим даний результат став в 2,5 р. меншим в порівнянні з 2008 р. та на 36 % нижчим по відношенню до результативного показника діяльності галузі в 2000 р. В порівнянні з іншими напрямками економічної діяльності в області (промисловістю, будівництвом) розмір прибутку є досить суттєвим,

однак рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва області в минулому році склав лише 2,2 % (табл. 2.2). Негативним є і той факт, що рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції має стійку тенденцію до зниження.

Таблиця 2.2

Рентабельність діяльності підприємств Вінницької області, %

Види економічної діяльності	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Всього	0,3	4,0	0,6	- 2,0	- 1,1
у т. ч.: сільське господарство	5,7	8,4	6,5	8,1	2,2
промисловість	- 0,7	4,3	0,0	- 3,0	- 0,5
будівництво	1,1	1,6	2,1	- 2,0	- 5,2
транспорт та зв'язок	2,1	1,4	- 1,9	- 1,3	- 1,7
фінансова діяльність	44,2	88,3	- 20,4	61,0	30,5

Джерело: [94]

Співвідношення між прибутковими та збитковими підприємствами в 2009 р. склало 61,7 % (сума прибутку – 1386,1 млн. грн.) та 38,3 % (1585,3 млн. грн.). В розрізі основних видів економічної діяльності в 2009 р. максимальна кількість прибуткових підприємств була в сільському господарстві (табл. 2.3).

Ними отримано 485,7 млн. грн. прибутку. Кількість збиткових підприємств в галузі минулого року становила 29,5 % до загальної кількості. В порівнянні з 2005 р. розмір збитку зменшився в 2,6 р.

Останніми роками ціни на сільськогосподарську продукцію зростають значно нижчими темпами, ніж на товари, що постачаються селу (особливо – на технічні засоби, пально-мастильні матеріали, добрива, гербіциди, засоби захисту рослин і тварин тощо). Зрозуміло, що зазначена закономірність викликає "вимивання" фінансів із аграрної сфери економі області, а в підсумку – її техніко-технологічний занепад.

Важливою умовою розвитку галузі молочного скотарства є кількісний та якісний склад суб'єктів господарювання в сільському господарстві (рис. 2.1). На виконання Указу Президента України від 03.12.1999 р. №1529/99 "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки" в області функціонує 2099 підприємств, які створені в процесі реформування аграрного сектору. Серед них: 9 державних та 2090 недержавних підприємств, з яких 1403 фермерських господарств, 365 господарських товариств, 193 приватних підприємства, 56 виробничих кооперативів та 73 підприємства інших форм господарювання. В області нараховується біля 362 тис. особистих селянських господарств, понад 4 тис. підприємств малого бізнесу, 94 обслуговуючих сільськогосподарських кооперативи, 11 кредитних

Прибуткові та збиткові підприємства за видами діяльності

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Прибуткові підприємства					
Сільське господарство:					
- % до загальної кількості	64,5	69,5	73,3	72,3	70,5
- сума прибутку, млн. грн.	249,0	201,1	312,7	703,1	485,7
Промисловість					
- % до загальної кількості	62,8	66,6	66,2	59,5	57,7
- сума прибутку, млн. грн.	231,6	873,5	392,6	412,9	550,9
Будівництво					
- % до загальної кількості	70,5	72,1	72,2	67,4	53,8
- сума прибутку, млн. грн.	33,7	57,2	101,9	73,2	44,3
Збиткові підприємства					
Сільське господарство:					
- % до загальної кількості	35,5	30,5	26,7	27,7	29,5
- сума збитку, млн. грн.	133,0	124,9	117,0	360,1	352,5
Промисловість					
- % до загальної кількості	37,2	33,4	33,8	40,5	42,3
- сума збитку, млн. грн.	210,7	203,8	280,0	768,5	531,9
Будівництво					
- % до загальної кількості	29,5	27,9	27,8	32,6	46,2
- сума збитку, млн. грн.	14,2	44,8	34,5	105,0	149,9

Джерело: [94]

Суттєве значення для розвитку галузі мають характеристики, які відображають стан, структуру і якість ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств області, адже галузь молочного скотарства тісно інтегрована з іншими галузями та видами виробничих ресурсів, що наявні в окремому підприємстві. Можна виділити три групи умов, які характеризують ресурсозабезпеченість галузі: земельні угіддя, а також відповідність їх структури потребам галузі; забезпеченість основними фондами; наявність трудових ресурсів та їх структура. Земельні угіддя, як відомо, є основою для ведення сільськогосподарського виробництва, в тому числі і виробництва молока.

Площа сільськогосподарських угідь по всіх категоріях власників землі і землекористувачів Вінниччини складає 2027,2 тис. га, з них рілля 1741,3 тис. га, багаторічних насаджень – 53,9 тис. га, сіножатей – 50,9 тис. га, пасовищ – 181,1 тис. га. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які знаходяться у

власності та користуванні сільськогосподарських підприємств за останні десять років зменшилась на 109,5 тис. га (табл. 2.4).

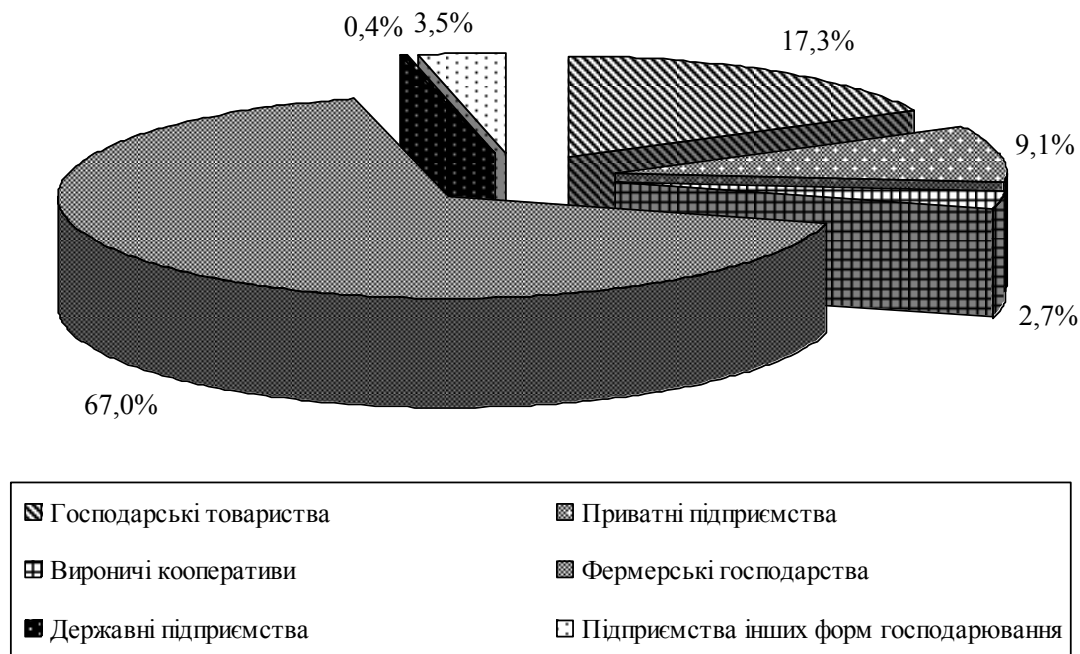

Рис. 2.1. Розподіл сільськогосподарських підприємств Вінницької області за організаційно – правовою формою станом на 1.01.2010, %

Зменшення відбулось за рахунок вилучення земель у сільськогосподарських підприємств і передачі їх у власність або користування іншим суб'єктам господарювання. Це, перш за все, створення резервного фонду, з послідуною передачею земель новоствореним фермерським господарствам, а також для розширення існуючих фермерських та присадибних господарств громадян. Дане зменшення певною мірою зменшує ресурсну базу виробництва молока на користь дрібних приватних виробників. Особливо відчутні наявні тенденції на прикладі таких видів сільськогосподарських угідь як сінокоси та пасовища. За останні 10 їх загальна площа зменшилась відповідно на 27 та 33 тис. га, знизилась також їх питома вага в структурі сільськогосподарських угідь. Досягнутий у аграрних підприємствах Вінницької області рівень ефективності використання землі нині ще низький. У багатьох з них знижується родючість землі, великі площі піддаються вітровій і водній ерозії, не зменшується площа засолених і кислих ґрунтів. В аграрному секторі Вінницької області постала надзвичайно серйозна проблема руйнування його матеріально-технічної бази, що є перешкодою для розширеного відтворення в галузі й вимагає вжиття заходів, спрямованих на формування ефективної системи її матеріально-технічного забезпечення, пошуку альтернативних джерел фінансування відтворення основних засобів.

**Розмір і структура сільськогосподарських угідь в господарствах
Вінницької області**

Роки	Од. виміру	Сільсько- господарські угіддя, всього	в т. ч.			
			рілля	сінокоси	пасовища	інші угіддя
2000	тис. га	1347,0	1238,0	19,0	39,0	51,0
	%	100,0	91,9	1,4	2,9	3,8
2001	тис. га	1281,0	1208,0	14,0	29,0	30,0
	%	100,0	94,3	1,1	2,3	2,3
2002	тис. га	1235,0	1170,0	10,0	26,0	29,0
	%	100,0	94,7	0,8	2,1	2,4
2003	тис. га	1285,0	1235,2	5,6	18,4	25,8
	%	100,0	96,1	0,4	1,5	2,0
2004	тис. га	1259,1	1212,9	5,2	17,4	23,6
	%	100,0	96,4	0,4	1,4	1,8
2005	тис. га	1210,7	1167,8	4,9	16,4	21,6
	%	100,0	96,5	0,4	1,3	1,8
2006	тис. га	1204,4	1133,2	4,9	15,5	50,8
	%	100,0	94,1	0,4	1,3	4,2
2007	тис. га	1223,3	1186,1	4,3	14,1	18,8
	%	100,0	93,9	3,5	1,1	1,5
2008	тис. га	1237,6	1203,6	4,1	12,5	17,4
	%	100,0	97,3	0,3	1,0	1,4
2009	тис. га	1237,5	1204,5	4,2	12,2	16,6
	%	100,0	97,3	0,3	1,0	1,4

Джерело: [95]

Загальні тенденції зниження рівня фондозабезпеченості сільського господарства області мають складний комплекс причин, серед яких більшість дослідників виділяють такі як помилки в політиці реформування сільськогосподарських підприємств та нерозвинутий характер інфраструктури аграрного ринку. Ступінь зносу основних засобів в сільськогосподарських підприємствах склав в 2008 р. 44 %, по відношенню до аналогічного показника 2005 р. він знизився на 11 п. Відслідковується і тенденція до зменшення сільськогосподарської техніки в аграрних підприємствах. Так, у 2009 р. у сільськогосподарських підприємствах області налічувалось 11 тис. тракторів (менше на 6 % проти 2008 р.), майже 3 тис. зернозбиральних комбайнів, 275 кукурудзозбиральних комбайнів та майже 1,5 тис. жаток валкових (менше на 9 %), 758 картоплезбиральних комбайнів та бурякозбиральних машин (на 12 %), понад 5 тис. сівалок (на 7 % менше). З часом, в сільськогосподарських підприємствах погіршується стан аграрної техніки та списується значна її частина. Зокрема, в

2009 р. тракторів всіх марок списано 308 штук, або майже 3 % від наявних на початок року, тракторних причепів – 280 шт., сівалок – 21- шт., зернозбиральних комбайнів – 105 шт., кукурудзозбиральних комбайнів – 13 шт., бурякозбиральних машин – 37 шт., жаток валкових – 64 шт. (по 4 %), сінокосарок тракторних – 62 шт. (7 %), кормозбиральних комбайнів – 47 шт. (5 %). Слід відмітити, що в сільськогосподарських підприємствах відбувається деяке оновлення машинно-тракторного парку за рахунок придбання нової надійної сільськогосподарської техніки. Так, за рахунок всіх джерел фінансування в 2009 р. сільгоспвиробниками Вінниччини придбано 679 одиниць техніки. При цьому закуповувалась якісно нова високопродуктивна техніка імпортного виробництва, високопродуктивні комбіновані ґрунто-обробні і посівні агрегати, що дало змогу впровадити у виробництво в галузі рослинництва передові енергозберігаючі та ґрунтозахисні технології при вирощуванні зернових та технічних культур.

В цілому основною причиною руйнування матеріально - технічної бази сільськогосподарських підприємств Вінницької області стала низька їх платоспроможність, зумовлена, передусім, різким рівнем цінової невідповідності у міжгалузевому обміні сільського господарства з промисловістю, та відсутність державного впливу на ринок аграрної продукції. Не менш суттєвою причиною такого стану стало і згорання інвестиційної діяльності. Інвестиційний процес в аграрній сфері Вінницької області, яка, через тривалий період обороту капіталу і високий ризик характеризується низькою інвестиційною привабливістю, донині перебуває у стані глибокої кризи незважаючи на позитивну динаміку зростання розміру інвестицій в основний капітал за останні 5 років. Провідне місце в економіці області по інвестуванню займають підприємства сільського господарства. Загальна сума інвестицій на розвиток сільського господарства склала в 2009 р. понад 504 млн. грн., з них в рослинництво направлено 352 млн. грн. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Інвестиції в основний капітал в галузі сільського господарства
Вінницької області (у фактичних цінах, тис. грн.)**

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	238537	342507	554642	711479	504316
з них: рослинництво	208211	305692	480961	643877	351811
питома вага, %	87,3	89,2	86,7	90,5	69,8
тваринництво	26204	29134	56537	26564	142177
питома вага, %	11,0	8,5	10,2	3,7	28,2

Джерело: [94]

В порівнянні з 2008 р. їх обсяг зменшився на 32 %. За рахунок коштів Державного бюджету освоєно лише 3,7 млн. грн., або 0,7 % загального обсягу інвестицій у сільське господарство області.

Для потреб сільського господарства в області введено в експлуатацію зерноочисні та зерноочисно-сушильні пункти потужністю 3 тис. т на рік, приміщення для великої рогатої худоби на 980 скотомість (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Введення в дію об'єктів та потужностей сільськогосподарського призначення в підприємствах Вінницької області

Показники	Роки					
	1995	2000	2005	2007	2008	2009
Тваринницькі приміщення для великої рогатої худоби, тис. скотомість	0,4	-	-	-	-	1,0
Зерносховища, тис. т	9,9	2,0	-	-	24,0	-
Сіносховища, тис. т	-	0,2	-	-	-	-
Силосні та сінажні споруди, тис. м	5,5	-	-	-	-	-

Джерело: [95]

На стадії реалізації в агропромисловому комплексі області знаходяться ряд інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток галузі рослинництва, будівництво нових та реконструкції існуючих тваринницьких комплексів, виробництво біодизелю, введення в дію нових потужностей переробних підприємств. У 2009 р. в СТОВ "Хлібороб" с. Зозулинці Козятинського району завершено будівництво тваринницького комплексу з доїльним залом на 630 корів, в ПП "Радівське" с. Радівка Калинівського району побудований тваринницький комплекс з доїльним залом на 500 корів, в ТОВ "Осіївське" с. Осіївка Бершадського району введено доїльний зал іноземного виробництва на 500 корів, у ВАТ "Племзавод Літинський" с. Громадське Літинського району завершується будівництво молочного комплексу на 1300 корів. Агрокомплекс "Зелена долина" с. Тиманівка Тульчинського району провів реконструкцію комплексу на 2 тис. голів по відгодівлі великої рогатої худоби. В галузі свинарства в СП "Серволукс – генетик" с. Рожична Оратівського району завершена реконструкція свиногокомплексу на 10 тис голів.

Порівняно з попереднім роком суттєвих змін у технологічній структурі інвестицій у сільське господарство не відбулося. Основну частину (75 % усіх коштів) використано на придбання машин, обладнання, інструменту та інвентарю, тобто на оновлення активної частини основних засобів (в 2008 р. – 89 %) (табл. 2.7).

Технологічна структура динаміки інвестицій в основний капітал, %

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Інвестиції в основний капітал, всього:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них на:					
- будівельні і монтажні роботи	13,0	10,3	11,3	7,5	18,9
- машини і обладнання	85,5	86,4	86,5	89,3	74,9
- інші капітальні роботи і витрати	1,5	3,3	2,2	3,2	6,2

Джерело: [94]

Розвиток сільського господарства Вінницької області потребує значних інвестицій, які сьогодні вкрай обмежені, тому у забезпеченні поповнення інвестиційного дефіциту велика роль належить іноземним інвестиціям. Станом на 01.01 2010 р. в сільське господарство Вінниччини іноземними інвесторами було вкладено прямих іноземних інвестицій на суму понад 18 млн. дол. США (10 % від загальних іноземних вкладень по області).

Першість серед галузей сільськогосподарського виробництва у Вінницькій області утримує рослинництво, його частка у вартості всієї продукції сільського господарства складає більше 70 %. Основа розвитку рослинництва це земля, що використовується як окремі угіддя для певних виробничих цілей. Для ведення виробничої діяльності сільськогосподарські підприємства області мали у своєму користуванні 1,3 млн. га земельної площі (сільськогосподарських угідь – 1,2 млн. га, ріллі – майже 1,2 млн. га). Під урожай 2009 р. господарствами області було засіяно 1,5 млн. га або 88,2 % ріллі області, що на рівні попереднього року. Провідне місце (56,6 %) в структурі посівів займали зернові культури, причому їх площа до 2008 р. зросла на 25,3 тис. га. Основною зерною культурою Вінниччини залишається пшениця озима – 40 % посівної площі зернових культур, значні площі під ячменем (32 %) та кукурудзою на зерно (17 %). Майже четверту частину посівів області займають технічні культури, серед яких виділяються цукрові буряки, соняшник та ріпак. Проте, за 2009 р. відмічається скорочення посівів цих культур: цукрових буряків на 22,4 %, соняшнику – на 8,9 % та ріпаку – на 5,7 %. Понад 178 тис. га займають кормові культури (багаторічні трави, кукурудза на силос, горох, вика, кормові буряки, люцерна та ін.), хоча проти попереднього року їх площа скоротилася на 6,7 % та відповідно знизилась їх питома вага в загальній посівній площі з 12,5 % до 11,7 %. Важливою підгалуззю рослинництва є вирощування картоплі та овочевих культур, частка яких у структурі всієї посівної площі складає 7,7 %, проте в 2009 р. ці культури були посіяні на 117

тис. га, що менше на 1,5 тис. га рівня 2008 р.

Вінницька область один з основних центрів садівництва України. Зокрема, площа плодоягідних насаджень у плодоносному віці за 2009 р. склала 21,9 тис. га, що найбільше серед регіонів України. За останні 5 років в області закладено сучасних молодих садів на площі понад 3 тис. га, в тому числі за попередній рік – 256 га. Садівництво представлено такими культурами як яблуні, груші, абрикоси, вишні, черешні, волоські горіхи, виноградарство, також розвинена унікальна підгалузь сільськогосподарського виробництва така як хмелярство. В області виробляється вагома частка загальнодержавного обсягу основних сільськогосподарських культур. Причому, якщо за площею землекористування область займає в Україні дев'яте місце, то за обсягами виробництва продукції рослинництва провідні місця. Так, по виробництву зернових і зернобобових культур за минулий рік зайнято третє місце серед регіонів, з них пшениці – перше, кукурудзи на зерно – п'яте, ріпаку, картоплі, плодів та ягід – перше, цукрових буряків – друге місце.

Слід зазначити, що землеробство залежне від багатьох кліматичних факторів. Зокрема, несприятливі погодні умови та весняна посуха в основний вегетаційний період стартового формування врожаю знизили до рівня попереднього року середню урожайність зернових культур майже на 10 % та їх валові збори на 8 %, цукрових буряків – на 20 % і 37 %, овочів – на 2 % і 5 % відповідно. Хоча проти попереднього року дещо зросли обсяги виробництва плодів та ягід на 31 %, сої – на 10 %, соняшника на зерно – на 2 % та картоплі – 0,6 %. Важливим чинником агротехніки продуктів рослинництва являється внесення мінеральних і органічних добрив та вапнування кислих ґрунтів. Але вплив економічної кризи відчутно позначився на матеріальному становищі сільськогосподарських підприємств, тому під урожай сільськогосподарських культур 2009 р. було внесено 76 тис. т мінеральних добрив в діючій речовині, що менше проти попереднього року на 12 %. Це складає 67 кг живильних речовин на 1 га посівної площі, що на 9 кг менше показника 2008 р. Органічних добрив було внесено майже 605 тис. т, що дещо більше (на 4 %) рівня 2008 р. та відповідно зросла удобрена ними площа на 3 тис. га. Також сільськогосподарськими підприємствами проведено вапнування кислих ґрунтів на площі 24 тис. га та внесено 143 тис. т вапняної муки та інших вапнякових матеріалів, що більше рівня 2008 р., відповідно майже в 1,5 раза та на 37 %.

Тваринництво – одна з надзвичайно важливих галузей сільського господарства, яка є основною сировинною базою для переробної, харчової та легкої промисловості. В останні роки в галузі по цілому ряду показників забезпечено позитивну динаміку розвитку. В Україні Вінниччина займає перші місця по виробництву всіма категоріями господарств молока, чисельності

поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі корів та п'яте місце по чисельності поголів'я свиней. В господарствах області намітилась позитивна тенденція стабілізації до рівня 2008 р. обсягів виробництва молока та яєць, за рахунок їх збільшення в сільськогосподарських підприємствах на 12 % та 8 % при зниженні реалізації худоби та птиці на забій на 9 %. Зростання обсягів виробництва тваринницької продукції проти попереднього року пояснюється покращення показників продуктивності худоби в сільськогосподарських підприємствах.

Слід зазначити, що в Вінницькій області постійно проводиться робота направлена на нарощування обсягів тваринницької продукції за рахунок розвитку селекції і поліпшення генетичного складу худоби. Так в області, працює одне обласне та чотири міжрайонні племпідприємства, державною атестаційною комісією статуси племінних присвоєно 92 господарствам, з них статус племінних заводів – 33 підприємствам. Саме завдяки використанню потенціалу вищезазначених підприємств, які поглиблено працюють в племінному напрямку, Вінницька область з року в рік досягає кращих показників у зростанні продуктивності худоби та птиці. Так, середній надій на 1 корову, що була на початок року в сільськогосподарських підприємствах зріс проти попереднього року на 21 %, що дозволило зайняти сьоме місце серед регіонів України; середня несучість курей-несучок – на 6 % (8 місце); середньодобові привіси великої рогатої худоби – на 6 % (5 місце). Продуктивність худоби та птиці тісно пов'язана з кормовою базою. У 2009 р. витрати кормів на годівлю всіх видів худоби у сільськогосподарських підприємствах становили 5271,8 тис. ц кормових одиниць, що більше на 3 % до попереднього року, в тому числі концентрованих кормів – 2437 тис. ц (на 18 %), з них комбікормів – 987,9 тис. ц (на 23 %). У розрахунку а одну умовну голову великої рогатої худоби витрачено 33 ц к. од. (30,6 ц к. од. в 2008 р.), в тому числі концентрованих – 15,3 ц к. од. (12,4 ц к. од. в 2008 р.).

Зберігається тенденція в тваринництві по щорічному зменшенню поголів'я худоби, крім поголів'я свиней, овець та кіз, де зросло на 18 % та 4 % відповідно. Зокрема, до рівня 2008 р. в господарствах області скоротилась чисельність великої рогатої худоби, в тому числі корів на 5 %, птиці – на 7 %. Скорочення кількості поголів'я худоби в усіх категоріях господарств відбулося за рахунок зменшення чисельності худоби як в сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. Основною умовою збільшення чисельності поголів'я худоби є організація розширеного відтворення стада, яке в свою чергу залежить від якісного і кількісного складу маточного поголів'я та інтенсивного його використання. Так, за 2009 р. на 100 корів, що були на початок року, одержано по 76 телят проти 75 голів в попередньому році; на 100

основних свиноматок одержано по 1207 поросят проти 1071 голів; на 100 маток отримано 59 ягнят і козенят проти 54 голів торік. В області прийнято Програму розвитку тваринництва до 2015 року, якою зазначення нарощення обсягів продукції тваринництва. Держава передбачила значну підтримку галузі, але криза далася взнаки. Зокрема товаровиробникам за продану переробним підприємствам тваринницьку продукцію за рахунок коштів податку на додану вартість за 2009 р. було виплачено майже 32 млн. грн. дотацій (що в 2 рази менше, ніж за попередній рік), у тому числі за худобу та птицю – майже 10 млн. грн., молоко та молочні продукти – 22 млн. грн. Також надано бюджетних дотацій за молодняк великої рогатої худоби, свиней, свійську птицю та молоко на 1,6 млн. грн. (у 16,5 рази менше проти 2008 року). По рівню забезпеченості дотаціями за рахунок коштів на додану вартість та по бюджетним дотаціям Вінниччина знаходиться в першій десятці регіонів України.

Політика в аграрному секторі була направлена на створення сприятливого ринкового середовища для агробізнесу шляхом впровадження ринкових механізмів на сільгоспринку. Зокрема, тенденції щодо виробництва основних видів сільгосппродукції, а також перебудова господарських відносин в аграрному секторі позначилась на обсягах та структурі реалізації цієї продукції товаровиробниками. У вартісному виразі обсяг реалізованої продукції в області за 2009 р. перевищив рівень попереднього року на 16 % і склав понад 3 млрд. грн., за рахунок збільшення вартості продукції рослинництва та тваринництва відповідно на 17 % та 7 %. При цьому зросла реалізація сільгосппідприємствами плодів та ягід, молока та молочних продуктів, картоплі, соняшника на зерно, зернових культур на 11 – 53 %. До рівня 2008 р. скоротились обсяги продажу за всіма каналами цукрових буряків – на 47 %, вовни – на 21 %, яєць – на 6 %, худоби та птиці – на 13 %. У структурі реалізації продукції сільського господарства майже 90 % займає продукція рослинництва, з якої 60 % припадає на зернові і зернобобові культури; на долю молока та молочних продуктів припадає 70 % тваринницької продукції, а худоба і птиця в її структурі займає 15 %.

В загальній сумі вартості реалізації аграрної продукції за 2009 р. 77 % складала виручка від продажу комерційним структурам, безпосередньо підприємствам торгівлі, громадського харчування, іншим підприємствам та організаціям, зарубіжним країнам; 12 % – переробним підприємствам; 6 % - від продажу на ринку; 4 % – пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв; 1 % – населенню в рахунок оплати праці. Переробні підприємства зберегли свої позиції, як основні партнери сільгоспвиробників по закупівлях цукрових буряків (включаючи давальницьку сировину), що становить 99 % загального обсягу їх реалізації, 98 % – молока, 85 % – овочів,

53 % – плодів та ягід, 34 % – худоби і птиці (у живій вазі). Пріоритетним напрямком реалізації залишаються інші канали. Зокрема, безпосередньо, комерційним структурам, підприємствам торгівлі та громадського харчування всіх форм власності і господарювання, іншим підприємствам та організаціям, зарубіжним країнам аграрними підприємствами за 2009 р. було реалізовано 98 % загального обсягу їх реалізації, 94 % – яєць, 91 % – олійних культур, 79 % – картоплі, 82 % – зернових культур та 49% – худоби та птиці.

Протягом 2009 р. сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області на давальницьких засадах передано на переробку 569 тис. т цукрових буряків, 229 т. – овочів, 206 т – олійних культур, та 170 т. – зернових культур. На кінець 2009 р. безпосередньо у сільськогосподарських підприємствах знаходилося на зберіганні 478 тис. т зернових культур, у тому числі 194 тис. т пшениці, 132 тис. т ячменю та 86 тис. т цукру. Середні ціни продажу аграрної продукції сільгосппідприємствами за всіма напрямками реалізації у 2009 р. порівняно з 2008 р. значно зросли на продукцію рослинництва: подорожчали в 1,6 р. зерно соняшника, на 43 % цукрові буряки, на 19 % овочі, на 12 % картопля, на 10 % яйця та на 4 % зернові культури. У той же час, знизилась ціни на всю худобу та птицю, молоко та вовну – від 4 до 21 %. В 2009 р. на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів зменшився випуск промислової продукції проти 2008 р. на 5 – 7 %. У молочній промисловості проти 2008 р. індекс виробництва молока обробленого рідкого, масла вершкового жирністю до 85 %, сирів жирних, молока і вершків сухих складав 82 – 89 %. На 2 – 3 % менше вироблено кисломолочних продуктів, казеїну, хоча збільшився випуск молока згущеного, вершків – в 1,5 – 1,6 р. У м'ясній промисловості рівень виробництва свинини свіжої та охолодженої, виробів ковбасних становив 45 – 51 %; яловичини і телятини свіжої, охолодженої та мороженої, субпродуктів харчових свіжих та морожених 65 – 77 %. На 13 – 15 % менше вироблено напівфабрикатів м'ясних, м'яса та субпродуктів харчових свійської птиці свіжих та охолоджених, свинини солоні та копчені. Водночас, майже на 20 % зросло виробництво м'яса та субпродуктів харчових морожених, свійської птиці. На підприємствах з виробництва жирів випуск олії соняшnikової нерафінованої збільшився в 1,6 р., маргарину і продуктів аналогічних – на 8 %. У промисловості з переробки та консервування овочів та фруктів виробництво зросло в 1,6 р., при цьому на 41 % скорочено випуск соків фруктових та овочевих, нектарів; на 15 % джемів, пюре і желе фруктового. Збільшився випуск кетчупів і соусів томатних, більш ніж на третину – виробів кондитерських з цукру, включаючи білий шоколад.

Продукція сільського господарства і харчової промисловості Вінницької області формує значну частину зовнішньоторговельного обороту. Її частка у

вартісній структурі за 2009 р. склала 49 %. Порівняно з 2008 р. обсяги зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією зменшилися на 0,3 %. В структурі експорту сільськогосподарська продукція та продукти її переробки становлять 65 %. Так, за межі України суб'єкти господарювання області поставляли зернові культури, овочі, плоди, насіння, м'ясо та харчові субпродукти, молоко і молочні продукти, мед, продукцію борошномельного виробництва, олію, цукор, продукти переробки плодів і овочів та інше. Слід відмітити, що 14 % становила продукція рослинного походження. Біля 46 % експорту даної продукції припадає на зернові культури, 38 % – насіння олійних культур та 10 % – на продукцію борошномельно-круп'яної промисловості. В 2009 р. експортовано майже 217 т зернових культур, що більше показника попереднього року на 173 тис. т. Експорт зернових культур здійснювався до країн Азії (51 %), Європи (29 %), Африки (18 %) та СНД (2 %). Вивозились, в основному, пшениця (161 тис. т), кукурудза (30 тис. т) та ячмінь (25 тис. т). Крім того, експортовано близько 1 тис. т круп зернових. Експорт живих тварин та продуктів тваринного походження становить 9124 тис. дол. США. Так, м'ясо великої рогатої худоби експортувалось, в основному, до Російської Федерації (969 т); молоко та вершки – до Молдови (886 т) та Азербайджану (558 т); сири всіх видів – до Казахстану (462 т) та Молдови (232 т); масло вершкове та інші жири – до Молдови (10 т); мед натуральний – до Російської Федерації (650 т) та США (61 т). Обсяги експорту жирів та олій рослинного або тваринного походження за 2009 р. склали 79 тис. дол. США. За межі України суб'єкти господарювання Вінницької області експортували 105 тис. т олій соняшникової. Найбільшими її споживачами є Індія (21 тис. т), Єгипет (20 тис. т), Польща (19 тис. т), Білорусь та Бельгія (6 тис. т), Італія (5,5 тис. т) та Литва (5 тис. т). Продукти переробки овочів та плодів в обсязі експорту сільськогосподарської продукції складають 7 %, або 22 млн. дол. США. Так, в значних обсягах експортувались соки з плодів, в основному, до Австрії та Російської Федерації (3 тис. т), Німеччини (2 тис. т), Туркменістану (1,4 тис. т) та Білорусі (1 тис. т); плоди консервовані – до Російської Федерації (3 тис. т), Білорусі (2 тис. т), Казахстану (0,2 тис. т).

Обсяги імпорту сільськогосподарської продукції і продовольства у 2009 р. зменшилися на 46 % і склали 52 млн. дол. США. Їх питома вага у вартісній структурі імпорту 2009 р. склала майже 20 %. На продукцію рослинництва приходить 17 % всього імпорту сільськогосподарської продукції, 63 % всього імпорту продукції рослинного походження припадає на їстівні плоди (14 тис. т), а саме: банани, цитрусові, виноград, яблука та горіхи, що поставлялись з Польщі, Китаю, Туреччини, Молдови, Нідерландів, Греції, Чілі, Таджикистану, Македонії, Австрії та Іспанії. Порівняно з 2008 р. імпорт живої худоби та птиці

зменшився на 29 % і склав понад 2 млн. дол. США. Зокрема, свині завозились з Польщі (2,4 тис. шт.), Данії (0,7 тис. шт.) та Німеччини (0,6 тис. шт.) і свійська птиця – з Польщі (3,4 млн. шт.), Угорщини (180 тис. шт.) та Чеської Республіки (12 тис. шт.). Обсяги імпорту молока і молочних продуктів у 2009 р. склали майже 4 млн. дол. США. Основу їх складають масло вершкове та інші жири виготовлені з молока, що поставлялись з Білорусі. Крім того, в Нідерландах та Польщі закуплено яєць птиці на 226 тис. дол. США, що у 5,7 р. менше, ніж у 2008 р. Імпорт жирів та олії тваринного і рослинного походження склав понад 8 млн. дол. США. Основу його становить олія пальмова, що ввезена з Малайзії, Нідерландів та Німеччини, відповідно 1,6; 0,9 та 0,7 тис. т.

За підсумками 2009 р. від усієї діяльності сільськогосподарських підприємств Вінницької області одержано понад 3 млрд. грн. чистого доходу проти 2,5 млрд. грн. в 2008 р., при цьому рівень рентабельності знизився з 11,5 % до 8,5 %. З прибутками 2009 р. закінчили 361 аграрне підприємство (менше на 9 од., ніж у 2008 р.), сума їхнього прибутку склала майже 420 млн. грн. (більше на 7 %). У розрахунку на одне прибуткове підприємство отримано 1,2 млн. грн. прибутку, що майже на рівні попереднього року. Зі збитками свою діяльність завершили 137 сільськогосподарських підприємств (146 – в 2008 р.), у яких сума збитків склала 162 млн. грн. (131 млн. грн.). В середньому по області на одне збиткове сільськогосподарське підприємство припадає 1,2 млн. грн. збитку (0,9 млн. грн.). Основну частину доходу (97 %) аграрні підприємства отримали від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва. Але, крім виробництва сільськогосподарської продукції аграрні підприємства займались додатковими видами діяльності (3 %). Найбільш поширені з них – надання сільськогосподарських послуг (оранка, культивуація, внесення добрив, збирання врожаю), торгівля, переробка сільськогосподарської продукції, перевезення вантажів, будівництво, що здійснюється власними силами, ремонт сільськогосподарської техніки, рибне господарство.

Сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області було витрачено 3,4 млрд. грн., що на 6 % більше попереднього року. У структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції значну частку займають матеріальні витрати (69 %), серед них найбільшу витрати на придбання мінеральних добрив (22 %) та нафтопродуктів (16 %), оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організація та інші (19 %); 13,8 % – витрати на оплату праці і соціальні заходи, 12,1 % – інші операційні витрати, в яких враховано орендну плату за майнові та земельні частки (паї), 5,3 % – амортизація. Проти рівня попереднього року матеріальні витрати збільшились на 28 %, за рахунок зростання виплат за паливо в 1,7 р., запчастини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту – на 18 %, електроенергію – на 14 %, а також

насіння та посадковий матеріал – на 5 %.

До негативних чинників які впливають на фінансовий стан аграрних підприємств відносяться девальвація гривні і цінові диспропорції. Важливе значення мають і погодні умови. Проте слід відмітити, що в складних умовах 2009 р. сільськогосподарським виробникам області вдалося забезпечити виконання поставлених перед ними завдань. Перш за все, при значному скороченні зовнішньої фінансової підтримки, сільгосптоваровиробники області ефективно використали фінансовий і товарний ресурс, отриманий в попередніх роках. Також слід відмітити активізацію роботи Аграрного фонду, яка значною мірою посприяла стабілізації ситуації на ринку зерна та фінансовому забезпеченню сільськогосподарських товаровиробників. Регіональним відділенням аграрного фонду проводиться закупівля зерна до державного інвестиційного фонду шляхом укладання спотових контрактів та заставних закупівель. Протягом останніх двох років запроваджено практику закупівлі зерна за форвардними контрактами, що дає можливість товаровиробникам Вінницької області отримувати фінансові ресурси для проведення комплексу сільськогосподарських робіт. За останній період Вінницька область повністю забезпечує власні харчові потреби в продовольчому зерні, а також приймає участь у формуванні державних та регіональних його запасів. Щорічно до регіональних ресурсів заготовлюється 238 тис. т продовольчого зерна. Незнижувальний запас продовольчого зерна формувався у розмірі його трьохмісячної потреби понад 50 тис. т. На території Вінницької області сертифіковано 43 зерносклади загальною потужністю 1659,1 тис. т. Протягом останніх трьох років було сертифіковано 15 зерноскладів потужністю 435 тис. т. Відповідно до "Програми розвитку особистих селянських господарств області на 2007 – 2010 рр.", протягом 2006-2009 рр. створено в сільській місцевості 64 молокоприймальні пункти, які займаються заготівлею молока, виробленого в господарствах населення. З початку роботи ними заготовлено 21,3 тис. т молока та додатково створено в сільській місцевості 125 робочих місць.

В області розроблено ряд цільових програм спрямованих на соціальний розвиток села, покращення соціально-побутових умов проживання сільського населення. Протягом звітнього періоду продовжувалась робота по соціальному розвитку сільських територій. Цьому сприяло прийняття урядом Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. Так, за підсумками додаткового обстеження діяльності сільських рад у Вінницькій області за 2009 р. нараховувалось 34 лазні, майже 200 перукарень, 147 майстерень (по ремонту одягу, взуття, побутової техніки та інших), 1080 фельдшерсько-акушерських пунктів, 981 будинок культури та 573 спортивних

майданчики. Незважаючи на складну економічну ситуацію у сільській місцевості продовжувалось житлове будівництво, газифікація населених пунктів, будівництво об'єктів соціальної інфраструктури. Зокрема, за 2005-2009 рр. на селі введено майже 640 тис. кв. м житла, 4362 км газових мереж. За цей період завдяки реалізації заходів регіональної програми "Власний дім" у сільській місцевості введено в експлуатацію 713 житлових будинків загальною площею 61,3 тис. кв. м., придбано 132 житлових будинки, газових мереж 1180 км, газифіковано 4855 садиб. Сільським жителям надано 42,5 млн. грн. кредитних ресурсів на будівництво та облаштування сільських осель.

Основними невирішеними проблемними питаннями в аграрній сфері Вінницької області залишаються: диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, що споживається селом; обмеженість власних обігових коштів сільськогосподарських підприємств; недостатність фінансового, в тому числі кредитного забезпечення; фізичне і моральне старіння основних фондів в сільському господарстві; нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку; виснаження родючості земель; нерозвиненість соціальної сфери села. Тому пріоритетними завданнями в сфері агропромислового виробництва області на перспективу є:

- вдосконалення розвитку агропромислового комплексу області на основі сучасних інноваційних технологій та забезпечення продовольчої безпеки регіону;

- створення рівних умов для функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, які сприяють гармонізації інтересів власників та найманих працівників;

- підтримка розвитку конкурентоспроможного великотоварного агропромислового виробництва та його співпраці із дрібнотоварним виробництвом шляхом кооперування та інтеграції;

- запровадження державних та регіональних програм комплексного розвитку сільських територій, удосконалення регіональної та державної підтримки розвитку підприємництва в сільській місцевості, вирішення проблеми зайнятості сільського населення;

- впровадження системи збереження та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення та охорони довкілля; створення сприятливих умов для залучення інвестицій у агропромисловий комплекс області, особливо в тваринницьку галузь.

2.2. Проблеми функціонування ринку молока і молочних продуктів в області

Еволюційний розвиток товарно-грошових відносин на основі поглиблення суспільного поділу праці й розширення кола економічно незалежних товаровиробників на засадах різних форм господарювання призвів до утворення в структурі суспільного виробництва сфери обігу і споживання. Ринок став специфічною формою економічних відносин між господарюючими суб'єктами, а ринкові відносини є найбільш ефективною формою організації економічного життя суспільства. Сучасний ринок характеризується повною самостійністю ринкових суб'єктів, які вільно розпоряджаються виробленим продуктом і прибутком від своєї діяльності, механізмом взаємодії покупців та продавців, які співвідношенням попиту і пропозиції товару визначають його ціну. Ціна, яку покупець платить за товар, визначається корисністю останнього, а ціна продавця – витратами на виробництво товару.

Сільське господарство як ніяка інша галузь народного господарства наближене до роботи в умовах чистої конкуренції. Це ж стосується повною мірою і галузі молочного скотарства. Державне регулювання не може вплинути значною мірою на дану тенденцію. Це пояснюється тим, що на ринку молока працює багато суб'єктів виробництва молока, розглядати яких доцільно в розрізі двох основних груп: сільськогосподарські підприємства та приватні присадибні господарства сільських жителів. Кожна група має специфічні ознаки, які дозволяють провести такі узагальнення. Наявність значної кількості виробників молока формує на ринку такі умови, коли ні один із суб'єктів ринку не може вплинути на зміну ціни та обсягів виробництва молока. В умовах неможливості здійснення впливу на зміну цінової ситуації на ринку молока та на ринку ресурсів, які необхідно купувати для здійснення процесу виробництва, окремі сільськогосподарські підприємства базують свою виробничу та маркетингову діяльність на основі переважно внутрішньогосподарських факторів підвищення ефективності виробництва молока, тобто намагаються отримати більшу кількість продукції при мінімальних затратах на його виробництво. Досягши успіху в цьому напрямку передові підприємства отримують конкурентні переваги на відносно стабільному ринку молока. Тому, на ринку молока більш чітко проявляються залежності між обсягами його виробництва та цінами, тобто ці залежності є об'єктивними, а не такими що залежать від стратегії поведінки на ринку окремих його суб'єктів.

В умовах ринку ціна на молоко формується і змінюється в результаті змін співвідношень між попитом та пропозицією молока. Під пропозицією молока розуміється бажання і можливості продавців молока поставляти його на ринок

для продажу. Під попитом на молоко розуміють бажання та можливості покупців купувати молоко. Перетин кривих попиту та пропозиції на молоко в певний момент часу відображає момент рівноваги між попитом та пропозицією та рівень ціни рівноваги. Обсяг ринку молока в даний момент є також оптимальним співвідношенням між попитом та пропозицією на молоко. Розглянемо дані залежності в графічному вигляді (рис. 2.2).

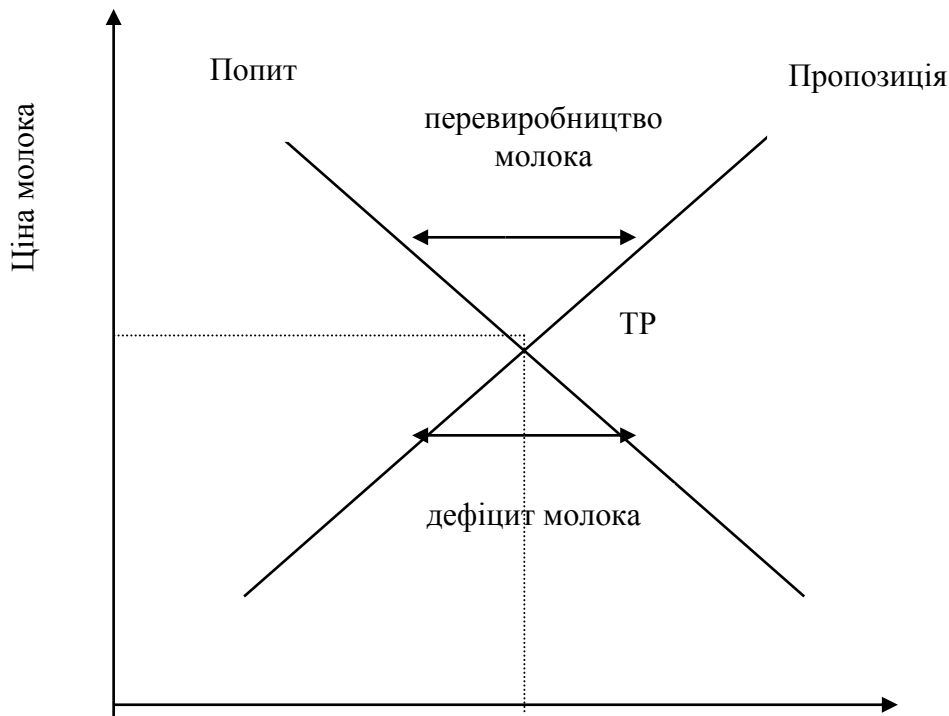

Рис. 2.2. Формування ціни рівноваги на ринку молока

Точка рівноваги на ринку молока (ТР) відображає ситуацію повного збігу попиту та пропозиції при існуючій на даний момент рівноважній ціні, такі ситуації бувають на ринку, як правило, тимчасовими. В галузі виробництва молока на зміну наявних на ринку пропорцій значною мірою впливає сезонний характер виробництва молока з відповідним коливанням обсягів виробництва молока та цін на нього. Ціна на молоко та обсяг його пропозиції на ринку мають взаємний вплив. Так, зростання ціни на молоко, наприклад внаслідок конкуренції між молокозаводами на ринку молока як сировини, призводить до зростання обсягів його виробництва. Галузь не є промисловим виробництвом і підприємствам важко в короткі строки збільшити обсяги виробництва, однак певний вплив на збільшення обсягів реалізації молока вони можуть зробити за рахунок підвищення рівня товарності молока на певний період, коли цінова ситуація є сприятливою для такого перерозподілу. В літньо – пасовищний період обсяги збуту молока на ринку як правило збільшуються, що закономірно

призводить до зниження цін на молоко.

Стабілізація ринку молока є вигідною усім суб'єктам ринку та відповідає народногосподарським інтересам України. Тому особливу актуальність на сьогодні мають заходи, спрямовані на стабільність функціонування ринку молока, серед них, на наш погляд, критично важливими в сучасних умовах є державна підтримка процесу розвитку ринкової інфраструктури на ринку молока та стимулювання розвитку великих, спеціалізованих підприємств – виробників молока. Зарубіжний досвід свідчить, що саме ці складові, разом з розвиненою системою інформаційного забезпечення усіх процесів є гарантією стабільності ринку молока в довготерміновому періоді. Дотримання об'єктивних економічних законів функціонування ринку через створення відповідних умов забезпечує стабільний економічний розвиток. Форми прояву попиту та пропозиції на молоко відображено на рисунку 2.3.

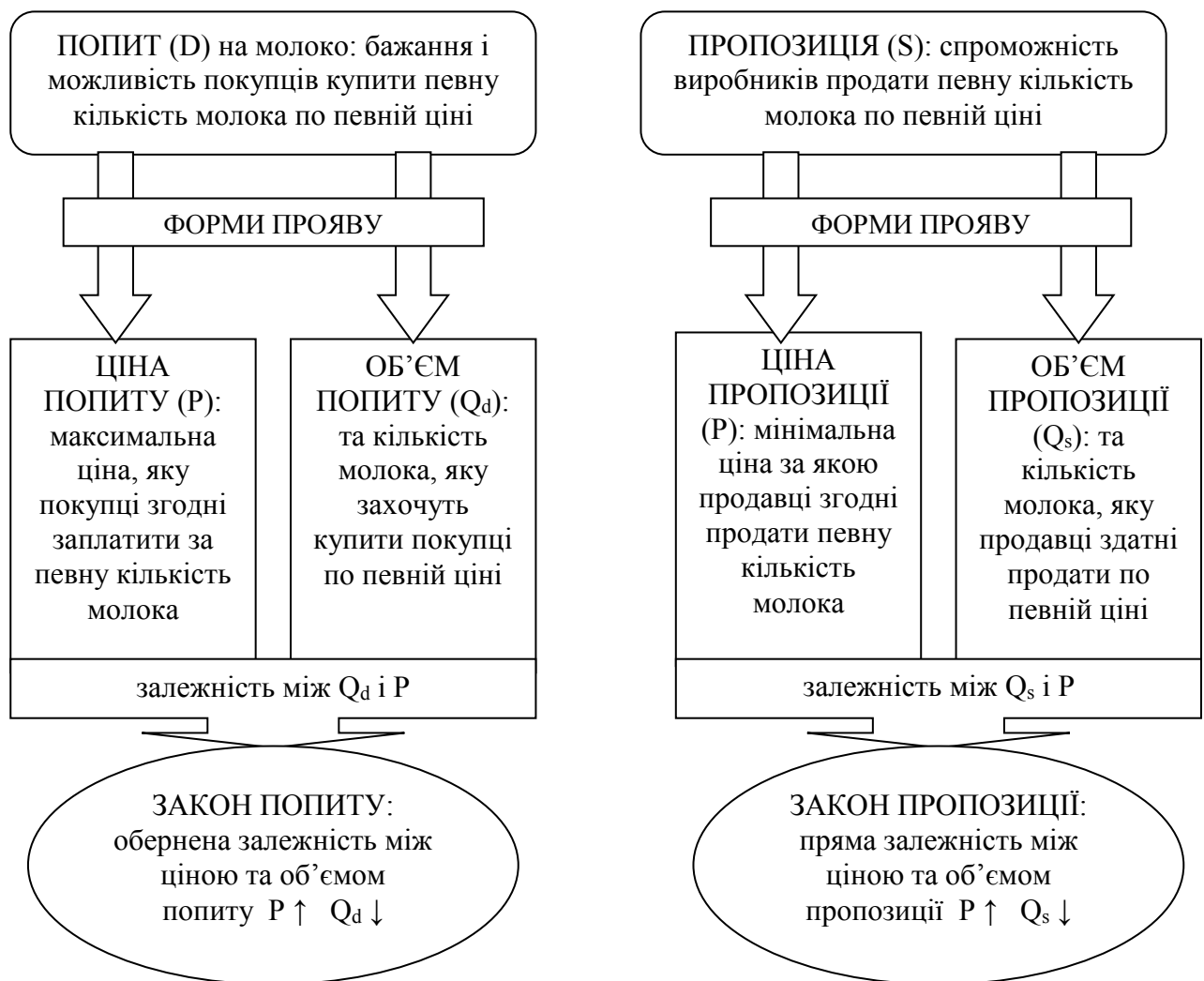

Рис. 2.3. Закономірності динаміки співвідношення попиту і пропозиції на ринку молока

Визначення попиту та пропозиції на ринку молока є найголовнішим

питанням ефективності молокопродуктового підкомплексу Вінницької області. Нині в області спостерігається низька купівельна спроможність споживачів, попит на дану продукцію знижується. Основними причинами цього є розмір доходів споживачів, політика ціноутворення, мобільність коштів, що залучаються, адаптація виробника та споживача до ринкових змін. Дослідженнями встановлено, що дотування ціни державою на рівні 10 % дасть змогу збільшити споживання молока більше як на 3 % (через еластичність). Обмеження платоспроможного попиту негативно позначається на формуванні пропозиції. За проведеними дослідженнями, розбалансованість між часткою доходів на харчування населення і цінами на молокопродукти є причиною низького платоспроможного попиту. Від попиту на продукцію залежить розвиток галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області.

Попит на молоко визначається трьома сегментами ринків: внутріобласний, національний, міжнародний. Динаміка розміру ринку молока, як сировини, визначається переважно розмірами внутріобласного ринку молока, адже дана продукція є мало транспортабельною. В свою чергу, розмір внутріобласного попиту на молоко, тобто рівня його споживання в області визначають такі показники як виробництво та споживання молока на душу населення. У 2008 р. в Україні споживання молока і молочних продуктів на 1 особу дорівнювало 213,8 кг, що набагато менше від раціональної норми їх споживання. Між тим для повного задоволення потреб згідно з Державною цільовою програмою розвитку українського села до 2015 року необхідно виробити у 2015 році 20 млн. т молока, а відповідно до розрахунків щодо стратегії розвитку аграрного сектору АПК та соціальної сфери села на період до 2020 року довести виробництво цього продукту до 24 млн. т. Саме такий рівень виробництва гарантує повну продовольчу безпеку у сфері виробництва і споживання молока й дає позитивну відповідь на питання про те, чи в змозі агровиробники України забезпечити продовольчу незалежність держави та гідний рівень харчування громадян. Але належний рівень продовольчої безпеки в державі може вважатися досягнутим, якщо рівень споживання основних продуктів харчування забезпечується на рівні раціональних норм не тільки в середньому по державі, але й у кожному з регіонів, що формує підґрунтя для розв'язання цього завдання і стосовно кожної особи.

Аналіз даних таблиці 2.8 дає можливість констатувати, по-перше, існування протягом аналізованого періоду у Вінницькій області певних відмінностей як за рівнем споживання, так і за рівнем виробництва молока на особу. Мінімальний рівень споживання молока і молокопродуктів (194,6 кг) супроводжувався і найнижчим в цьому році рівнем виробництва молока на 1

особу (362,4 кг). В цілому ж показник споживання молока та молочних продуктів в області значно нижчий за раціональну норму споживання (380 кг), в останні 3 роки він складає в межах 60 % від нормативної потреби, поліпшення його можливе за умови підвищення рівня доходів населення. По-друге, як свідчать показники, відмінності у рівнях виробництва молока мали більший діапазон порівняно з відмінностями у рівні його споживання. По-третє, коефіцієнт варіації показника виробництва молока змінювався по-різному. Якщо до 2000 р. він мав стійку тенденцію до зниження, то починаючи з цього року середньорічні темпи зростання склали 16,2 кг. По-четверте, значно змінювалося з часом співвідношення спожитого і виробленого молока. Так останні три роки воно було на рівні 43 – 46 %.

Таблиця 2.8

**Динаміка споживання молока і молокопродуктів населенням
Вінницької області**

Рік	Виробництво молока на 1 особу, кг	Споживання молока і молокопродуктів на 1 особу в рік, кг	Рівень споживання молока в порівнянні з нормативним рівнем, %	Задоволення попиту на молоко, %	
				нормативного	фактичного
1993	477,9	221,7	58,3	125,8	215,6
1994	509,1	226,8	59,7	134,0	224,5
1995	498,2	224,3	59,0	131,1	222,1
1996	447,1	221,0	58,2	117,7	202,3
1997	400,6	212,3	55,9	105,4	188,7
1998	386,1	214,4	56,4	101,6	180,1
1999	376,0	203,7	53,6	98,9	184,6
2000	362,4	194,6	51,2	95,4	186,2
2001	400,6	208,0	54,7	105,4	192,6
2002	441,8	232,2	61,1	116,3	190,3
2003	446,1	230,0	60,5	117,4	193,9
2004	446,4	230,8	60,7	117,5	193,4
2005	496,2	232,9	61,3	130,6	213,0
2006	502,7	233,0	61,3	132,3	220,7
2007	494,1	227,8	59,9	130,0	216,9
2008	504,2	219,1	57,6	132,7	230,1
2009	508,6	220,0	57,9	133,8	231,2

Джерело: [95]

Рівень споживання продуктів харчування, в тому числі і молока та молокопродуктів, тісно корелює з величиною доходів населення. Її слід розглядати як один з визначальних факторів, що впливає на рівень споживання

молока і молочних продуктів навіть за існування високого зворотного зв'язку між рівнем споживання молока та молочних продуктів. Споживчий ринок молока та молокопродукції у Вінницькій області формується через підприємства переробної промисловості, міські ринки, а також ринки населених пунктів, видачу їх в рахунок оплати праці, продаж безпосередніми товаровиробниками і через різних посередників. З 1993 р. і понині одним з основних конкурентів товаровиробників на ринку молочної продукції є селянин. Різке зменшення обсягів виробництва молока, підвищення цін на молокопродукти та значне зниження купівельної спроможності населення Вінницької області призвело до суттєвого скорочення споживання молока і молочних продуктів. Основними споживачами молока (як сировини) залишаються переробні підприємства області.

Для сільськогосподарських підприємств, що віддалені від великих промислових центрів області, власне немає належних альтернатив на ринку. Тому, однією з суттєвих умов розвитку галузі виробництва молока в цілому по сільськогосподарських підприємствах області є наявність і потужність молокопереробних підприємств. Саме вони є головним чинником формування попиту на молоко, що виробляється сільськогосподарськими підприємствами. За період з 1998 р. по 2000 р. кількість молокопереробних підприємств у Вінницькій області зросла на 15 одиниць і складала 50 одиниць, в тому числі 28 молокозаводів. Збільшення їх кількості відбулось за рахунок дроблення уже існуючих молокозаводів, створення малих підприємств в галузі переробки молока. Молокопереробні цехи більшістю сільськогосподарських підприємств Вінницької області були створені в період 1991 – 1995 роки, який характеризувався кризою платежів, молокопереробні підприємства в цей період часто не розраховувались із сільськогосподарськими підприємствами за здану ними продукцію.

За результатами досліджень встановлено, що молокопереробні цехи сільськогосподарських підприємств в переважній своїй більшості зараз є неефективними і не конкурентоздатними на ринку переробки молока. Головною причиною цього є незначні обсяги виробництва і великі постійні затрати на їх утримання. На сировинному ринку підприємствам районного масштабу велику конкуренцію складають провідні підприємства великих міст (в тому числі і ті, які знаходяться за межами Вінницької області), які можуть запропонувати значно вищі закупівельні ціни сільськогосподарським товаровиробникам. У результаті районні молокозаводи втрачають місцеву сировинну базу і змушені закуповувати сировину за межами району, що призводить до додаткових витрат на транспортування, а отже, підвищує витрати виробництва та відпускні ціни на готову продукцію. Тому деякі малі та

середні молочні заводи Вінницької області, які переробляють до 50 т молока на добу, починають працювати як збірні пункти для великих молокозаводів, здійснюючи первинну обробку сирого молока (збирання та охолодження).

Після 1999 року в галузі переробки молока області спостерігались позитивні зміни, які крім збільшення кількості молокопереробних підприємств та їх потужностей характеризуються також збільшенням виробництва продуктів переробки молока і, відповідно, збільшенням обсягів використаної сировини. Період стабілізації обсягів виробництва молокопродуктів переробними підприємствами в 1998 – 1999 рр. змінився періодом економічного зростання в галузі. За рахунок цього попит на молоко в області зростає стрімкими темпами. За 2000-2002 рр. збільшення обсягів виробництва у Вінницькій області масла тваринного склали 2,5 рази, сирів жирних 3 рази, сухого молока незбираного більше ніж в 2 рази продукції з незбираного молока на 38 %. Спад виробництва, починаючи з 2003 р. спостерігається по всіх видах молочної продукції. За останні 5 років максимальний спад виробництва мали жирні сири, на 50 % знизилось виробництво вершків (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Виробництво основних видів молочної продукції в
Вінницькій області, т**

Види продукції	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Молоко оброблене рідке	291177	253333	290678	263945	235271
Вершки жирністю більше 8 %,	10924	2649	2121	3681	5683
Масло вершкове	11641	10646	11077	12105	10220
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	2443	2104	1967	1573	939
Сири жирні	17110	13956	15192	16235	14536
Продукти кисломолочні	16076	14815	16148	14355	13927

Джерело: [94]

Успішне функціонування молочних заводів області потребує комплексу заходів з товарної, асортиментної, цінової, збутової, рекламної політики. До початку постачання молочної продукції необхідно створити дистриб'юторську мережу та налагодити прямі зв'язки з кінцевими покупцями – оптовими фірмами, універсами, супермаркетами, дрібнотоварними ринками, ярмарками. Враховуючи специфіку розрахунків за купівлю та оподаткування, дрібнотоварні ринки і ярмарки найбільш рентабельні серед інших форм збуту. Тому молокоперобним підприємствам Вінницької області доцільно мати свої торговельні точки на них. Крім того, потрібно розвивати спеціалізовані фірмові магазини, які пропонують широкий асортимент високоякісних молочних

продуктів, мати пункт дрібного опту, який працюватиме цілодобово; здійснювати постачання молочної продукції до дитячих дошкільних та шкільних закладів, великих магазинів тощо. Для успішної діяльності потрібно проводити гнучку цінову політику, застосовувати з торгівельними організаціями різноманітні форми розрахунків, диференційовану систему знижок та умов оплати для різних категорій оптових та роздрібних торговців.

При розробленні асортиментної політики потрібно провести сегментацію ринку та диференціацію портфеля продукції на товарні групи, виробництво яких здійснюватиметься з урахуванням оптимального використання потужностей та розподілу сировини. Пріоритетною буде група продукції з найвищим рівнем рентабельності, які необхідні для обов'язкового асортименту, вироблятиметься за залишковим принципом. Молочні заводи області повинні розширювати асортимент продукції, необхідно щоб він включав широкий спектр усіх молочних продуктів. Кожна товарна група традиційних молочних продуктів повинна мати близько десяти найменувань. Потрібно постійно поліпшувати якість продукції, її смакові показники; знижувати калорійність молочної продукції за рахунок зменшення частки жирів та вуглеводів; замінювати молочний жир на аналогічні компоненти рослинного походження; вносити додаткову кількість білків у молочні продукти з підвищеним вмістом жиру. Інший напрям – впровадження нових нетрадиційних видів її та створення екологічно чистої продукції, випуск продукції з профілактичними та лікувальними властивостями, яка має захисні чинники впливу на організм людини. Новими напрямками у розвитку асортиментної політики переробних підприємств Вінницької області може стати створення молочної продукції геродієтичного спрямування, продукції для хворих на серцево-судинні та шлункові захворювання, вегетаріанців. Для підвищення обсягів продажу необхідно випускати продукцію тривалого зберігання на основі натуральних консервантів. Перспективою може стати і диференціація упаковки за змістом та фасування молочної продукції, доцільно випускати молочну продукцію як у малоформатній так і великоформатній упаковці.

Прийняте молоко заводами області молоко поділяється на вищого, першого, другого ґатунку та несортове. Враховуючи складну ситуацію із сировиною, якої на заводи надходило все менше, переробники все прийняте молоко визнавали як продукцію першого та другого ґатунку, незважаючи на його реальну якість, і оплачували тільки вміст жиру. У цілому визначення сортності молока здійснюється за кислотністю, ступенем чистоти, бактеріальної забрудненості та вмістом соматичних клітин. Ще декілька років тому в області порушувались питання про доцільність урахування всіх показників якості сирого молока під час його передачі молокопереробним підприємствам.

Однак, враховуючи високий попит на продукцію переробки молока на зовнішньому ринку і рівень рентабельності збуту, необхідності в жорстких стандартах не було. В умовах високого попиту на молочну продукцію і вигідність збуту переробні підприємства мало звертали увагу на ціну, а отже, на якість сировини. Головна проблема, яка стояла перед ними, полягала в закупівлі сировини у більших обсягах. В умовах конкурентної боротьби за постачальників молокопереробні підприємства Вінницької області підвищували ціни закупівель, систематично і своєчасно розраховувалися за поставлене молоко. Для стабілізації постачання молока та завантаження виробничих потужностей провідні молокопереробні заводи Вінницької області інвестують товаровиробників молочної сировини: постачають сучасне доїльне та холодильне устаткування, засоби гігієни і догляду за молочним стадом, кормозбиральну техніку, вкладають кошти на розширення пасовищ та поліпшення якості кормів. Таким чином спостерігається тенденція до створення вертикально інтегрованих структур у молочній промисловості області, які об'єднують технологічний ланцюг виробництва молочної продукції: сільськогосподарського товаровиробника – виробника готової продукції. Деякі переробні підприємства закріплюють конкретних постачальників сировини, оскільки сталі виробничі зв'язки сприяють зниженню витрат виробництва і підвищенню якості продукції.

Виробництво молока та молочних продуктів в області належить до матеріаломістких галузей. Постачання сировини пов'язане із сезонними коливаннями і незбігається із сезонними коливаннями попиту споживачів на молочні продукти. Так, у літній період спостерігається масове надходження сировини і водночас зменшення споживання молочної продукції. Сезонні витрати сегменту ринку молокопереробні заводи Вінницької області компенсують за рахунок зниження ціни на молочну продукцію в літній період. У зв'язку із зменшення постачання сировини в зимовий період молокопереробні підприємства змушені щорічно влітку закладати сухе молоко для подальшої переробки. У цьому випадку відбувається "заморожування" фінансових коштів, що впливає на ускладнення ситуації з обіговими засобами.

Логічним наслідком конкурентної боротьби товаровиробників, спричиненої заповненням ринку широким асортиментом продукції, є зниження роздрібних цін. Однак, насичення внутрішнього ринку молочною продукцією не привело до довгоочікуваного споживачами зниження роздрібних цін, до підвищення попиту на молочні продукти через низький рівень платоспроможності населення. При річній нормі споживання молочних продуктів на душу населення – 380 кг у 2009 р. у Вінницькій області споживалося 220 кг. Приріст споживання за останні 2 роки становив 0,9 кг при

цьому кінцеві ціни збуту молокопродуктів не знизились. Товаровиробники області мотивують це високою собівартістю виробництва, зниження якої можливе за рахунок падіння цін закупівель молочної сировини. Останнє сприятиме підвищенню невигідності існування і так низькоприбуткової тваринницької галузі молочного скотарства. Вирішити дану проблему покликана держава шляхом дотування та застосування інших видів фінансової допомоги аграрному сектору.

Відомим методом зниження собівартості одиниці продукції є повніше завантаження виробничих потужностей молокопереробних підприємств. Проте вирішити проблему зниження собівартості молочних продуктів таким методом майже неможливо. Нині діючі у Вінницькій області діючі молокопереробні заводи майже повністю завантажені. Ще декілька років тому головна проблема переробників полягала у збільшенні сировинної бази, заради чого вони йшли на різні поступки сільськогосподарським підприємствам. Зараз ситуація докорінно змінилася. При зменшенні поголів'я корів на 1 січня 2010 р. (в усіх категоріях господарств) до 183,6 тис. гол. багато молокопереробних підприємств області припинили своє існування внаслідок відсутності належної кількості якісної сировини і невигідності виробництва. Нині більше 80 % молочної виробляється в приватному секторі, оскільки продаж молока є важливим джерелом доходів сільського населення. При залишенні ціни закупівлі молока на нинішньому рівні приватний сектор і надалі розвиватиме молочне скотарство, що збільшить надходження молока на ринок, а для його переробки необхідно будувати нові та відновлювати роботу зупинених молокозаводів.

Переробним підприємствам області необхідно виходити на зовнішній ринок, де доцільно буде пропонувати кисломолочну продукцію, попередньо довівши її якість до світових стандартів, яким молочна продукція не відповідає за великим вмістом в неї бактерій та соматичних клітин. Причина цього – забрудненість сирого молока. Справа в тому, що далеко не всі бактерії гинуть під час пастеризації. Так, в українському пастеризованому молоці вміст бактерій становить близько 500 тис. /мл., а у Франції в сирому – в 10 разів менше. Різниця досить разюча. Необхідність доведення сирого молока до необхідної якості зумовлена не тільки вимогами зовнішнього, а й внутрішнього ринку. Велика кількість бактерій в молоці знижує якість продукту, створює ризик втрат на молокозаводах і загрожує здоров'ю людей. Отже, у високій якості молока заінтересовані як виробники молока Вінницької області, так і молокозаводи і споживачі. Виробник молока намагається отримати таку оплату за молоко, яка забезпечить йому рентабельність галузі. Збільшення прибутків від виробництва молока вимагає систематичного поліпшення його якості, що поєднує інтереси виробника, молокозаводу й споживача. Переробне

підприємство, щоб продати свою продукцію в умовах жорсткої конкуренції на ринку, повинне скуповувати й переробляти виключно сировину вищого гатунку. Переробка молока середньої або низької якості призводить до такого стану, коли отримувані з нього продукти важко реалізувати. Споживач шукає якісні продукти і за якомога нижчою ціною.

Якість сировини формує, відповідно, і її ціну. Крім цього, рівень цін на молоко є головним індикатором динаміки співвідношення попиту та пропозиції на ринку молока. Підвищення цін на молоко є стимулом збільшення обсягів його виробництва до межі, якою є рівновага на ринку молока. Перевищення пропозиції молока рівня рівноваги призводить до зниження цін на молоко і, відповідно, послідує скорочення обсягів його виробництва. Суспільний попит на продукцію досліджуваної галузі відображається через рівень реалізаційних цін на молоко, пропозиція через суспільно необхідні затрати на виробництво 1 ц молока. Досягнення рівня рівноваги між обсягами виробництва молока підприємствами та рівнем його споживання, з однієї сторони, та рівнем реалізаційних цін і собівартістю виробництва молока є основами стабілізації ринку молока в ринкових умовах. Важливим фактором коливання рівня цін є динаміка обсягів виробництва молока протягом календарного року. В зимово – стійловий період рівень цін на молоко в 1,2 – 1,5 раз вищий від літньо – пасовищного періоду. Існуюча різниця в обсягах виробництва молока між зимовим та літнім періодами в господарствах Вінницької області складає 300 – 500 %, тоді як в країнах Західної Європи – всього біля 30 %. В сільськогосподарських підприємств області є значна сукупність внутрігосподарських резервів (це перш за все циклічність парувань корів та вдосконалення організації кормової бази), за рахунок яких можливо змінити наявні пропорції, виробляти та реалізувати в зимово – стійловий період більшу кількість молока і отримувати більший обсяг прибутку за рахунок різниці в цінах. Середня ціна яку отримували за реалізовану молокопереробним підприємствам продукцію сільськогосподарські підприємства Вінницької області склала в 2009 р. 200,57 грн. (табл. 2.10).

Найбільш суттєвий її ріст спостерігається в 2007-2008 рр. На цей же період (2007 р.) приходиться і максимальне зростання ціни на молоко в роздрібній торговельній мережі В цілому тенденції в ціноутворенні на молоко як сировину та на молоко як готовий продукт, в останні роки, свідчать про перевищення темпів зростання доходів від переробки молока над доходами від його виробництва (в 3 р.).

Тому головним резервом підвищення доходності виробництва молока для сільськогосподарських підприємств на сьогодні є зниження його собівартості. А це можливо при збільшенні обсягів виробництва через підвищення

продуктивності корів, поглиблення спеціалізації підприємств на виробництві молока з одночасним використанням сучасних мало затратних технологій виробництва молока.

Таблиця 2.10

Динаміка цін на ринку молока у Вінницькій області, грн./ц

Показники	2005	2006	2007	2008	2009
Середні ціни реалізації молока та молочних продуктів сільськогосподарськими підприємствами за всіма каналами	111,37	108,79	173,48	219,49	194,56
- в т. ч. продаж переробним підприємствам	111,08	108,60	174,51	220,75	200,57
індекси цін реалізації продукції	x	97,7	159,5	126,5	88,6
Середні ціни продажу молока та молочних продуктів господарствами населення переробним підприємствам	99,80	86,51	147,04	144,21	146,49
індекси цін реалізації продукції	x	86,7	170,0	98,1	101,6
Індекси роздрібних цін на молоко в торговельній мережі (включаючи міські ринки)	116,9	108,2	148,5	105,9	121,5

Економічно виправдана для сільськогосподарських підприємств реалізаційна ціна молока як договірна буде встановлена та стабілізована лише при створенні в молокопродуктовому підкомплексі ринкової інфраструктури, яка буде виконувати роль механізму постійного договірного процесу між представниками виробників молока, з одного боку, і споживачів молока з іншого. Тому основним завданням регіональної аграрної політики в галузі сьогодні має бути процес створення ринкової інфраструктури молокопродуктового підкомплексу. За останні роки спостерігається тенденція поступового зменшення частки сільськогосподарських підприємств – виробників молока в доходах від реалізації кінцевої продукції молокопродуктового підкомплексу (рис. 2.4).

Виробник сировини отримує лише частку від ціни реалізації кінцевої продукції. Для сільськогосподарських підприємств дана ситуація є економічно не вигідною, однак її зумовлює складний комплекс причин, що мають об'єктивну та суб'єктивну внутрішню природу. Перш за все – це зростання ціни на енергоносії та продукцію промисловості, що певною мірою обумовлено участю економіки України в міжнародному поділі праці. Іншою причиною є те, що окремі молокозаводи мають монопольне становище у своїх сировинних

зонах і намагаються ним скористатись. Усе це зовнішні фактори макро – та мікроекономічного впливу. Внутрішні причини такого стану полягають в тому, що сільськогосподарські підприємства Вінницької області поки що не використовують цивілізованих ринкових механізмів захисту своїх економічних інтересів на ринку молока, таких як участь в діяльності галузевих асоціацій, інтеграційних об'єднань та обслуговуючих кооперативів.

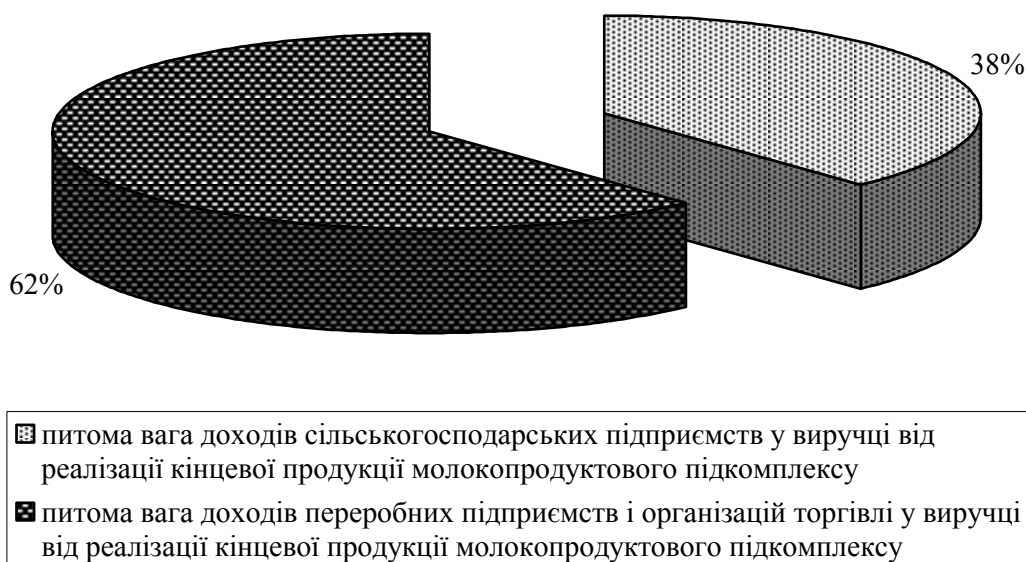

Рис. 2.4. Розподіл доходів від реалізації кінцевої продукції між сільськогосподарськими підприємствами та переробними підприємствами і торговими організаціями (в середньому за 2007-2009 рр.)

Наявні на ринку молока Вінницької області тенденції характеризує і аналіз структури збуту виробленого молока. Усі канали збуту молока сільськогосподарськими підприємствами області можна об'єднати в три чотири основні групи (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Структура реалізації молока та молочних продуктів сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області, %

Канали реалізації	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Переробним підприємствам	95,0	97,0	97,0	98,0	98,0
На ринку	2,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Населенню	1,0	1,0	-	-	-
За іншими каналами	2,0	1,0	2,0	1,0	1,0

Джерело: [95]

Основним каналом реалізації молока є переробні підприємства. Відповідно стабільно найбільшу питому вагу займає реалізація продукції за цим каналом – від 95 до 98 %. На ринку підприємства реалізують незначну кількість молока, яка займала останні чотири роки в межах 1 % від всієї товарної продукції. В 2005-2006 рр. 1 % продукції реалізувалось сільськогосподарськими підприємствами населенню, за іншими каналами було реалізовано молока від 1 до 2 %.

На переробні підприємства Вінницької області в 2009 р. надійшло 462,7 тис. т. молока, в тому числі від сільськогосподарських підприємств Вінницької, Житомирської та Черкаської області 128 тис. т. (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Надходження молока та молочних продуктів на переробні підприємства Вінницької області

Канали надходження	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Надійшло, всього	527578	471020	581764	530074	462689
в т. ч. від:					
- сільськогосподарських підприємств, т	111038	94153	93703	104290	128013
їх питома вага, %	21,0	20,0	16,0	19,7	27,7
- господарств населення, т	415014	375603	476218	414557	331248
їх питома вага, %	78,7	79,7	81,8	78,2	71,6
- інших господарських структур, т	1526	1264	11843	11227	3428
їх питома вага, %	0,3	0,3	2,1	2,1	0,7

Джерело: [95]

Обсяги збуту молока сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області, за останні п'ять років, зросли на 3 %, однак їх питома вага залишається низькою. Це пояснюється тим, що окремі ефективно функціонуючі високотоварні комплекси слід було залишити повністю або частково в державній власності. Недопустимо низький рівень товарності вироблюваного в господарствах області молока зумовлений і переважно невдалими спробами регламентувати відносини держави з АПК шляхом припинення у 1995 р. здійснення різних форм закупівель виробленої продукції. В кінцевому підсумку це призвело до погіршення, а то й втрати виробничих та економічних відносин між учасниками технологічного циклу виробництва молока та його реалізації, зниження обсягів виробництва молока. Нині домінуюче положення в постачанні сировини на молокопереробні підприємства займають господарства населення. Незважаючи на зниження як обсягу постачання молока так і його частки в структурі сировинного молока господарства населення дали змогу

уникнути згорання виробництва молкосировини в області. Так, у 2010 р. понад 80 % молока було вироблено господарствами населення, в 1995 р. цей показник склав 46 %.

Це стосується і обсягів реалізації молока (табл. 2.13). Незважаючи на утримання приватним сектором провідних позицій у виробництві молока в області слід зазначити, що формування продовольчого ринку в основному продукцією дрібнотоварних господарств є ознакою невисокого рівня економічного розвитку регіону. Однак не враховувати майже 100 – відсоткову домінуючу роль господарств населення у реформуванні регіонального ринку молока як сировини не можливо. Ситуація в найближчі роки суттєво не зміниться, а наявна тенденція пануватиме й надалі.

Таблиця 2.13

Формування ринку сировинного молока у Вінницькій області, тис. т

Роки	Виробництво		Реалізація		
	тис. т	%	тис. т	% до загального обсягу	
				реалізації	виробництва
Сільськогосподарські підприємства					
2000	205,8	31,4	139,5	49,6	21,3
2001	223,9	31,1	162,7	43,8	22,6
2002	224,2	28,8	152,7	41,9	19,6
2003	169,3	21,7	114,1	27,8	14,6
2004	152,0	19,7	114,2	23,8	14,8
2005	151,1	17,8	118,0	22,1	13,9
2006	142,2	16,7	110,5	22,7	13,0
2007	130,0	15,7	103,5	17,8	12,5
2008	124,8	14,8	102,2	19,8	12,2
2009	139,2	16,5	118,0	26,3	14,0
Господарства населення					
2000	449,1	68,6	141,7	50,4	21,6
2001	494,7	68,9	208,4	56,2	29,0
2002	554,3	71,2	211,4	58,1	27,1
2003	609,1	78,3	296,6	72,2	38,1
2004	619,5	80,3	364,5	76,2	47,2
2005	697,9	82,2	415,0	77,9	48,9
2006	709,4	83,3	375,6	77,3	44,1
2007	699,8	84,3	476,2	82,2	57,4
2008	715,3	85,2	414,6	80,2	56,0
2009	702,7	83,5	331,2	73,7	39,3

Джерело: [95]

В усьому ланцюгу: виробництво – переробка – реалізація постійно виникає проблема дотримання принципу справедливості розподілу

економічних результатів праці між учасниками інтегрованого процесу, який часто переростає в протиріччя.

Перша проблема полягає в тому, що темпи зростання цін на промислові товари, особливо на енергоресурси, за останні двадцять років у кілька разів перевищують зростання цін на продукцію галузі молочного скотарства, друга – що пропозиції розподілу економічного результату праці між учасниками частіше складаються не на користь сільськогосподарського виробництва. Нееквівалентний обмін між сільськогосподарськими і переробними підприємствами молочної галузі, викликаний непомірно низькими цінами на сировину, призвів до розриву міжгалузевих зв'язків і згортання молочного виробництва в області.

Враховуючи вищевикладене та беручи до уваги головну особливість молочного скотарства – необхідність постійних цілорічних контактів безпосередніх виробників з іншими учасниками руху продукції до кінцевого споживача, можна стверджувати, що на перспективу найдоцільнішою господарською формою організації виробництва молкосировини у Вінницькій області є інтеграція фізичних та юридичних осіб, діяльність яких формує різні стадії єдиного процесу виробництва продукції, її переробки та реалізації. Найповніше використання потенціалу дрібних приватних господарств та інших господарських структур – виробників молочної сировини реалізуватиметься через створення регіональних виробничих кооперативів, асоціацій, відкритих акціонерних товариств тощо з включенням їх до складу безпосередніх виробників молока в особі господарств населення та реформованих спеціалізованих підприємств, фермерських господарств як постачальників кормів та молокопереробних підприємств (або встановлення в разі їх відсутності міні-цехів з первинної обробки молока).

Вирішення питань, пов'язаних з реалізацією молока, має здійснюватися насамперед через: належний розвиток інфраструктури продовольчого ринку; вибір оптимальних каналів збуту; створення систем моніторингу розвитку ринку; оперативне розповсюдження інформації про стан і тенденції розвитку регіонального ринку; розвиток маркетингової діяльності. Лише обґрунтовані й злагоджені дії всіх учасників ринку в змозі поліпшити ситуацію на ньому та забезпечити ефективну реалізацію продукції галузі молочного скотарства й підвищення дохідності функціонування агротоваровиробників. Однак стихійність виробництва, особливо у переробці молока в області спричиняє ситуацію, за якої надлишок виробленої продукції неможливо реалізувати на ринку без попереднього укладання контрактів. Якщо молочна продукція знаходить свого споживача на ринку (без контрактів), то реалізується за значно нижчими цінами. Заводи монополісти зацікавлені у великих

товаровиробників молока до співпраці та мають змогу платити вищу ціну порівняно з іншими, однак вищі ціни мають змогу одержувати лише ті товаровиробники молока які виробляють його більше 2,5 т за добу та забезпечують середньорічний надій від корови понад 3500 кг. Таким чином, нині конкурентну перевагу гарантує продуктивність корів і висока якість молока на великих фермах, порівняно з господарствами приватного сектору. Тому для входження в конкурентне середовище господарствам виробникам молока в області необхідно проводити інвестування в реконструкцію ферм для одержання високоякісної молочної сировини та значно підвищити продуктивність (до 5 – 8 т надоїв молока за рік).

Для організації ефективної діяльності інтегрованих формувань галузі молочного скотарства області слід розраховувати параметри, які б забезпечили вигідне співробітництво учасників даних формувань і дали б можливість створити нові інтегровані структури. Необхідно розробити економіко-математичні моделі, які б окреслили основу і базу для діяльності інтегрованого об'єднання та пов'язали б із математичним і фізичним змістом усіх учасників інтегрованого процесу в єдине ціле, гнучко реагуючи на зміни ринкових умов. Подібні моделі дали б змогу проводити об'єктивний кількісний та якісний аналіз взаємодії партнерів і визначати аргументовані критерії їх взаємовигідного партнерства.

Основними шляхами стабілізації ринку молока у Вінницькій області, зокрема формування попиту та пропозиції на перспективу, є:

- виробництво молока у великих підприємствах, які мають високу концентрацію поголів'я корів і забезпечують високу якість молочної сировини;
- для підвищення попиту необхідне значне зростання доходів населення;
- ціна на молоко повинна відшкодовувати витрати товаровиробника і бути прийнятною для споживача. За умови існування цін на продукцію та рівня доходів для збільшення попиту частину ціни дотувати державою;
- вдосконалення економічних взаємовідносин в інтеграційній системі виробництва та переробки молока повинно здійснюватися з урахуванням економічних інтересів учасників. Для цього необхідно: диференціювати ціни відповідно до якості продукції, враховуючи європейський досвід, здійснювати закупівлю молока від населення через заготівельні кооперативи, що підвищить контроль за якістю, запровадити систему договорів при закупівлі молока між виробниками і молокопереробними підприємствами.

2.3. Організація молочного скотарства у Вінницькій області

Вчені країн з розвинутою ринковою економікою, торкаючись питань умов для виробництва молока звертають увагу перш за все на такі аспекти як наявність ринку, умови збуту молока, стан розвитку молочної промисловості та ринкової інфраструктури молокопродуктового підкомплексу в цілому. Дослідники з США серед основних виділяють такі умови розвитку галузі виробництва молока: спеціалізація виробництва, територіальне розміщення галузі, характеристика споживачів молока, динаміка і рівень цін, ритмічність виробництва молока по періодах року, торгівельна інфраструктура ринку молока, стан переробної промисловості, вплив на розвиток галузі світового ринку молока, закони та державна політика щодо галузі. Такий підхід дещо однобічний, оскільки не враховує однієї з важливих умов, - економічної ефективності виробництва молока. Адже підвищення економічної ефективності забезпечує вдосконалення матеріальної бази і технологічний розвиток галузей, зниження ефективності навпаки, – зводить нанівець усі спроби по покращенню комплексу умов і факторів виробництва.

Враховуючи наведене, і виходячи з основної мети даного дослідження, узагальнимо існуючі погляди вчених на питання умов для виробництва молока. В результаті цього узагальнення приймемо, що основними умовами, які забезпечують процес виробництва молока є: природнокліматичні, організаційні, макроекономічні, мікроекономічні. Наведені умови можна деталізувати через схематичну взаємозалежність факторів впливу на розвиток галузі виробництва молока (рис. 2.5).

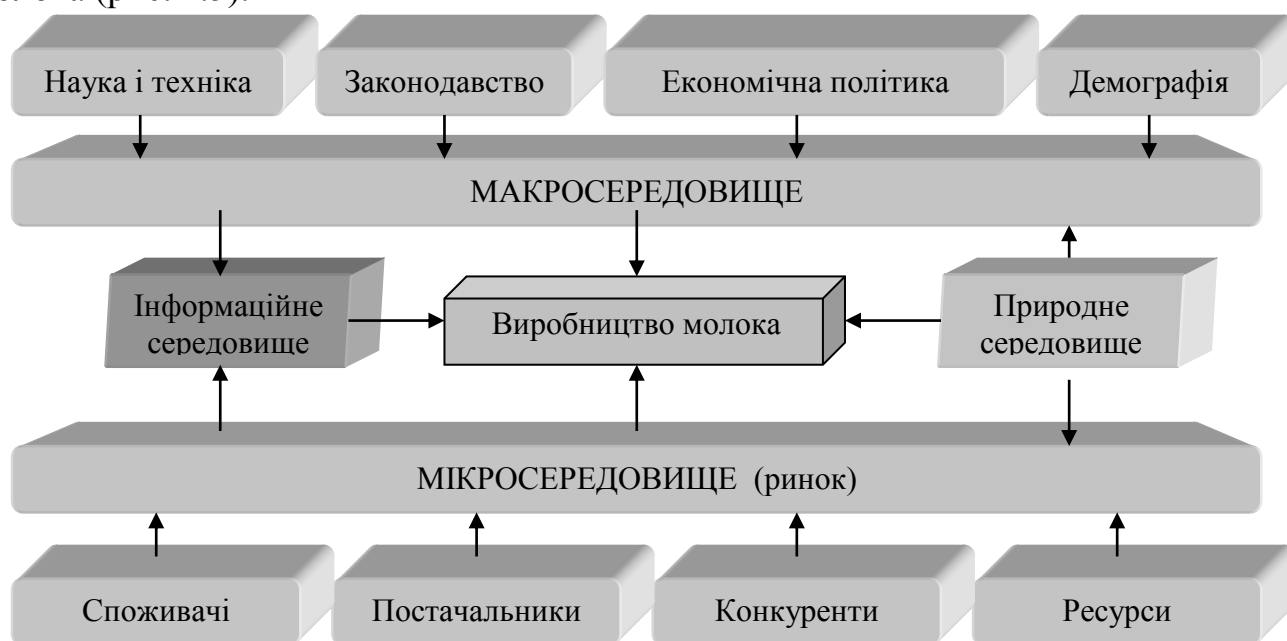

Рис. 2.5. Групи факторів впливу на розвиток галузі молочного скотарства

Область розташована в лісостеповій зоні в межах Подільської височини. Унікальність географічного положення регіону визначається розташуванням на одній з головних магістралей України Київ-Захід. Завдяки своєму стратегічному положенню область рівновіддалена від східних та західних ринків України. Розглянемо стан природнокліматичних умов Вінницької області з точки зору тих специфічних характеристик, які впливають на динаміку розвитку галузі виробництва молока в даному регіоні Лісостепу України. За визнанням дослідників, прямим диким предком великої рогатої худоби, що вирощується в Україні є тур. Умови проживання даного виду тварин, що не зберігся до сучасних днів, також є критерієм для оцінки сприятливості природнокліматичних умов, в яких утримуються корови. Як відомо, тур був твариною, що проживала не в степових або лісових умовах, а саме в умовах Лісостепу. Цим певною мірою і визначається те, що в Лісостепу природнокліматичні умови є найбільш сприятливими для розведення корів. Є також свідчення окремих вчених – істориків, як вітчизняних, так і закордонних, щодо того, що одомашнення турів вперше в світі почалося саме населенням Трипільської культури близько 5 тисяч років тому. А як відомо, – основний ареал Трипільської культури – це міжріччя Південного Бугу та Дністра, тобто територія Поділля. Територія Лісостепу далеко не однорідна за своїми природнокліматичними характеристиками. В межах Правобережного Лісостепу є два агро кліматичних райони: помірно теплий, вологий – вододіл Дністра і Південного Бугу, західні відроги Придністровської височини і теплий, недостатньо вологий – Подністров'я. За своїми основними характеристиками кліматичні умови Поділля є оптимальними для ведення молочного скотарства.

Однією із основних умов, що характеризують раціональність типу організації виробництва молока, є розміри галузі. В умовах ринкової економіки високотоварне, крупне виробництво молока є домінуючим на ринку молока в розвинених країнах, оскільки воно є більш конкурентоздатним ніж виробництво в дрібних, низько товарних господарствах. Організаційні питання ведення галузі є складними і трактуються різними вченими неоднозначно, однак більшість з них погоджуються в тому, що раціональний тип організації молока визначають такі групи факторів: середовище економічної діяльності аграрних підприємств, технологія утримання корів та виробництва кормів, інтенсифікація виробництва та інші. Галузь виробництва молока є дуже вимогливою до дотримання вимог технології та організації виробництва, тому будь – які організаційні зміни в цілому відображаються негативно перш за усе на даній галузі. В процесі приватизації в багатьох господарствах працівники отримали корів в рахунок вартості своїх майнових паїв, кредитори господарств при перших же фінансових проблемах в першу чергу забирають в рахунок

погашення боргів поголів'я корів. Такий стан однозначно негативно вплинув на розміри галузі. Для молочного скотарства Вінницької області як і для всієї країни характерна тенденція зменшення поголів'я корів (табл. 2.14). Починаючи з 1991 р. їх кількість зменшилась в 2,3 р., змінилась за цей період і питома вага корів в структурі поголів'я великої рогатої худоби.

Таблиця 2.14

Поголів'я худоби у 1940-2009 р. (на кінець року, тис. грн.)

Роки	Велика рогата худоба			Роки	Велика рогата худоба		
	всього	в т.ч. корови	їх питома вага, %		всього	в т.ч. корови	їх питома вага, %
1940	607,8	315,3	51,9	1995	912,1	369,1	40,5
1945	452,5	249,5	54,3	1996	792,6	342,1	43,2
1950	614,3	256,4	41,7	1997	675,1	319,8	47,4
1955	778,2	335,9	43,2	1998	645,8	308,8	47,8
1960	919,3	393,6	42,8	1999	601,0	291,4	48,5
1965	993,3	403,0	40,6	2000	558,8	275,9	49,4
1970	1052,2	423,1	40,2	2001	573,6	275,4	48,0
1975	1244,7	446,2	35,8	2002	560,5	269,9	48,1
1980	1273,4	459,8	36,1	2003	471,5	247,8	52,5
1985	1358,5	437,8	32,2	2004	426,3	235,9	55,3
1990	1247,1	433,9	34,8	2005	423,1	230,8	54,5
1991	1209,1	428,9	35,5	2006	418,3	217,4	52,0
1992	1147,2	415,6	36,2	2007	383,7	208,7	54,4
1993	1141,1	425,1	37,2	2008	364,8	192,6	52,8
1994	1048,0	401,2	38,3	2009	346,7	183,6	52,9

Джерело: [94]

Загальний процес зменшення кількості поголів'я молочного стада супроводжується їх перерозподілом між різними категоріями господарств (табл. 2.15). Початком перелому став 1998 р., коли за питомою вагою сільськогосподарські підприємства та господарства населення займали майже однакове становище. В наступні роки стабільне зменшення поголів'я корів в господарствах суспільного сектору призвело до того, що в 2009 р. господарства населення Вінницької області утримували вже 80 % від загального поголів'я корів. Більш суттєвими є темпи скорочення поголів'я в сільськогосподарських підприємствах.

Незважаючи на те, що сільськогосподарські підприємства мають спеціально пристосовані приміщення, устаткування, спеціалістів для утримання та обслуговування молочного стада, земельні площі для кормових сівозмін, машини для збирання кормових культур та приготування кормів, тобто ту базу,

без якої неможливе інтенсивне ведення скотарства, за період з 2000 р. поголів'я корів скоротилось в 3 р. В той час як скорочення поголів'я корів в господарствах населення склало лише 8 % і знаходилось в 2009 р. на рівні 148 тис. гол. (рис. 2.6).

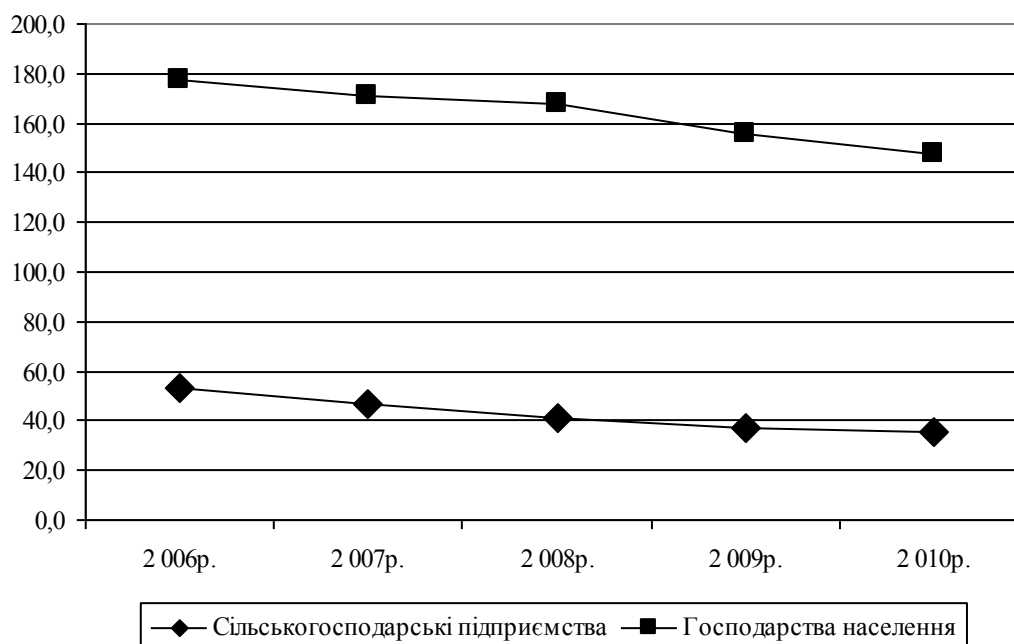

Рис. 2.6. Поголів'я корів в господарствах Вінницької області, тис. гол. (станом на 1 січня)

Наведені тенденції можна трактувати двояко. По-перше, можна припустити, що зменшення поголів'я корів призвело до селективного відбору товаровиробників в нових для них ринкових умовах за принципом "виживає сильніший", тобто "ефективніший". Однак умов для дії факторів так званої "досконалої" конкуренції в області поки що недостатньо. По-друге, можна зробити висновок, що зменшення розмірів галузі в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області супроводжується адекватним зниженням рівня організації виробництва в переважній більшості господарств.

Скорочення загального поголів'я корів в області безумовно вплинуло і на обсяги виробництва молока, які за останні 15 років зменшились на 96 тис. т. Відносна стабілізація та призупинення цього процесу відноситься до 2004 року.

Скорочення загального поголів'я корів в області безумовно вплинуло і на обсяги виробництва молока, які за останні 15 років зменшились на 96 тис. т. Відносна стабілізація та призупинення цього процесу відноситься до 2004 року.

Саме з цього періоду розпочалось нарощування обсягів виробництва молока господарствами приватного сектору. Займаючи в структурі поголів'я корів 75 % вони виробили 80 % продукції. Вже в 2009 р. відповідні показники зросли на 6 п. та на 3 п.

Таблиця 2.15

Поголів'я корів за категоріями господарств (на початок року)

Роки	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення	
	поголів'я корів, тис. гол	їх питома вага, %	з них фермерські господарства, тис. гол.	поголів'я корів, тис. гол	їх питома вага, %
1995	240,8	60,0	0,3	160,4	40,0
1996	204,6	55,5	0,3	164,5	44,5
1997	179,9	52,6	0,3	162,2	47,4
1998	160,9	50,4	0,3	158,7	49,6
1999	150,6	48,8	0,3	158,2	51,2
2000	114,4	41,5	2,3	161,5	58,5
2001	106,4	38,6	3,1	169,0	61,4
2002	94,7	35,1	3,0	175,2	64,9
2003	72,3	29,2	3,1	175,5	70,0
2004	59,8	25,3	3,1	176,1	74,7
2005	53,4	23,1	3,3	177,4	76,9
2006	46,6	21,4	3,3	170,8	78,6
2007	40,9	19,5	3,3	167,8	80,5
2008	36,9	19,1	2,9	155,7	80,9
2009	35,8	19,5	2,8	147,8	80,5

Джерело: [94]

Останні 5 років господарства населення виробляють молока в обсягах 700 – 715 тис. т. (рис. 2.7). Значення підприємств суспільного сектору у виробництві молока зменшується, а роль приватного сектору зростає. На даному етапі реформування сільського господарства це можна вважати цілком закономірним процесом, однак, на майбутнє можна прогнозувати, що утримання корів у господарствах приватного сектору (в середньому це 1–2 голови) не забезпечить необхідної для задоволення потреб споживчого ринку кількості продукції, тому роль сільськогосподарських підприємств об'єктивно буде в майбутньому зростати. Присадибні господарства не в змозі мати ту базу, без якої неможливе інтенсивне ведення скотарства, не можна сподіватись, що ринок молока може бути насичений лише ними, а треба вживати необхідні заходи для підвищення ефективності виробництва продукції молочного скотарства сільськогосподарськими підприємствами.

В їх числі важлива роль має належати фермерським господарствам, збільшення виробництва молока якими можна забезпечити шляхом зміни їх спеціалізації. Розвиток молочного скотарства у фермерських господарствах, на

більш організаційно і технічно вищій основі ніж в підсобних господарствах, може компенсувати те зменшення розмірів галузі, яке спостерігається в суспільному секторі області.

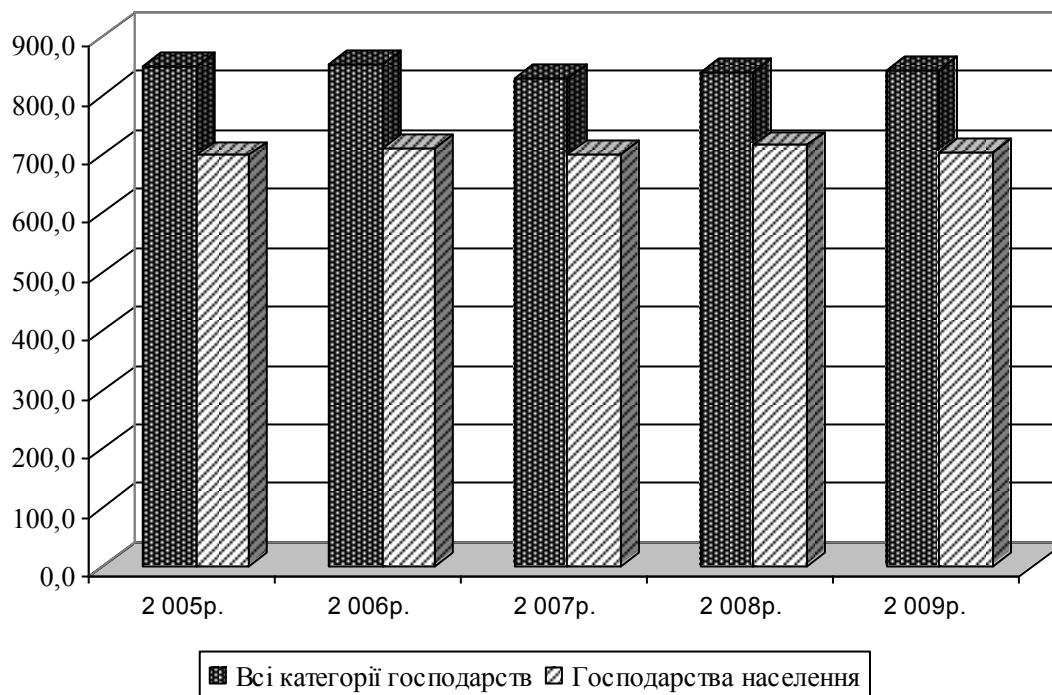

Рис. 2.7. Виробництво молока господарствами населення у Вінницькій області

Великим сільськогосподарським підприємствам необхідно працювати на такій же приватній основі, і їх працівникам необхідно мати такий же приватний інтерес щодо кінцевих результатів, який мають дрібні власники. Ще одним важливим аргументом на захист підприємств суспільного сектору є те, що сучасні технології виробництва молока на промисловій основі вимагають значних розмірів ферм. Це не менше 100 – 150 голів. Тільки при таких розмірах ферм, як свідчить виробничий досвід, застосування передових технологій виробництва молока є економічно виправданим і ефективним. Наведена ситуація перерозподілу виробництва молока між основними категоріями виробників може розвиватись і надалі, але лише до певної межі. Пунктом зупинки наявних тенденцій у співвідношеннях обсягів виробництва і зміни їх на зворотні стануть умови, при яких основний акцент конкурентного середовища буде зміщений в сферу економічних переваг крупного та високотоварного виробництва.

Розміщення виробництва молока є фактором, що впливає на вдосконалення організації галузі в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області. В області важко виділити зони (групи районів), які спеціалізовані на виробництві молока, що опосередковано свідчить про

відсутність цілеспрямованої регіональної політики впливу на вдосконалення розміщення галузі. При цьому усе ж умовно можна виділити такі райони області як Томашпільський (134,4 тис. ц молока в 2009 р.), Ямпільський (131,9 тис. ц), Козятинський (121,2 тис. ц), Тростянецький (117,4 тис. ц) Калинівський (100,5 тис. ц в 2009 р.), які є лідерами по виробництву молока в області. Поголів'я корів в цих районах коливається в межах від 7 до 10 тис. голів.

Розміри молочних ферм сільськогосподарських підприємств характеризуються кількістю корів. Розподіл сільськогосподарських підприємств за розміром молочного стада визначено через їх групування (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Групування сільськогосподарських підприємств Вінницької області за поголів'ям корів в 2009 р.

Підприємства які мають поголів'я, гол.	Кількість підприємств, од.	% до загальної кількості	Підприємства які мають поголів'я, гол.	Кількість підприємств, од.	% до загальної кількості
До 5	18	7,1	50 - 99	51	20,2
6 -10	8	3,2	100 - 199	69	27,4
11 – 15	10	4,0	200 - 299	41	16,3
16 - 20	10	4,0	300 - 399	12	4,8
21 - 29	5	2,0	400 - 499	6	2,4
30 - 39	10	4,0	500 - 999	6	2,4
40 - 49	5	2,0	1000 - 1499	1	0,4

Джерело: [95]

З 253 обстежених сільськогосподарських підприємств, які утримують молочне поголів'я, найбільша питома вага (27,4%) припадає на господарства, розмір стада яких знаходиться в межах 69 гол. Наближеною до такого показника (20,2 %) є група господарств середній розмір молочного стада яких становить 51 гол. Найбільш малочисельною є група господарств, які мають поголів'я корів в межах 1000 – 1499 гол.

Поголів'я великої рогатої худоби в ПОСП "Радівське і ПОСП "Родина" Калинівського району порівняно з 2001 роком зросло на 20 % і налічує відповідно 1245 голів (у тому числі 380 корів) та 987 голів (у тому числі 200 корів). Кількість поголів'я худоби в розрахунку на 100 га становить 65 голів (у тому числі 20 корів) у ПОСП "Радівське" у ПОСП "Родина" і 58 голів (у тому числі 18 корів) у ПОСП "Радівське".

За останні роки зооветспеціалісти господарств досягли високих показників у відтворенні стада. На 100 корів вихід телят у господарствах становить 104 – 92 голови. Жива маса корів в обох господарствах відповідає першому класу і становить 585 – 560 кг. Багаторічним досвідом господарств встановлено залежність між інтенсивністю росту ремонтного молодняка і молочною продуктивністю корів. Так, якщо у 2000 р. середньодобові прирости телиць в обох господарствах не перевищували 450 г, середній надій первісток сягав 3585 – 3412 кг, то за останні три роки середньодобовий приріст молодняка в ПОСП "Радівське" становить 656 г, надій від корів-первісток – 5132 кг молока, а в ПОСП "Родина" – 487 г і 4485 кг, відповідно. Тварини з різною інтенсивністю вирощування зберігають ту саму різницю в надоях і в повторній лактації. Для ремонту стада залишають теличок від високопродуктивних корів. На сьогодні поголів'я телиць і нетелей у господарствах має високий генетичний потенціал, який сприяє надою первісток на рівні 5 тис. кг молока. Таким чином, організація інтенсивного вирощування ремонтних телиць є фундаментом племінної справи, стержнем інтенсифікації молочного скотарства.

Особливу увагу в господарствах приділено підготовці нетелей до розселення. Починаючи з 5–6 місяців тільності, нетелей відбирають в окремі групи, закріплюють за кращими доярками, годують, згідно з раціоном сухостійних корів, із добавкою 1,5–2 кормових одиниць на ріст. Крім того, в селекції використовують приріст живої маси, що сприяє створенню високопродуктивного стада, яке й забезпечує економічну ефективність галузі. Готуючи нетелей до розселення протягом трьох місяців в господарствах організують таку годівлю, щоб забезпечити збільшення живої маси кожної телички на 60–70 кг, а кожні додаткові 10 кг живої маси дають прибавку молока 76 кг. Особливу увагу в ПОСП "Радівське" та ПОСП "Родина" приділяють генетичному поліпшенню стада.

Технологія виробництва продукції в галузі виробництва молока в ДП ДГ "Бохоницьке" включає комплекс зоотехнічних та ветеринарних заходів: система відтворення і структура стада, раціональні темпи відтворення, ліквідація яловості, економічно вигідні строки господарського використання молочного поголів'я, норми їх вибракування, вік при першому паруванні, рівень продуктивності; племінна робота, яка передбачає систему заходів з вчасної і планомірної заміни на фермі господарства малопродуктивних тварин більш продуктивними районуваних порід; система кормовиробництва й годівля тварин. В ній передбачаються заходи зі створення міцної кормової бази – забезпечення тварин повноцінними кормами, годівлі тварин за раціонами, збалансованими за всіма видами поживних речовин; система ветеринарних

заходів, яка передбачає проведення профілактичних заходів з боротьби із захворюваннями тварин.

При формуванні структури стада в ДП ДГ "Бохоницьке" було враховано прийнятну систему тваринництва, спеціалізацію на виробництві певного виду тваринницької продукції, особливості і характер організації кормової бази даного господарства (наявність природних угідь, можливості використання кормових відходів тощо). Однак, на протязі останніх десяти років вона зазнала певних змін. Поголів'я великої рогатої худоби за останні 3 роки в господарстві збільшилось на 25 голів. Ріст відбувся за рахунок збільшення поголів'я в усіх групах, за винятком поголів'я корів, чисельність якого зменшилась на 15 гол. Зазнав змін і показник питомої ваги поголів'я молочного стада в структурі всього поголів'я галузі скотарства, який зменшився за досліджуваний період на 12 п. Така структура притаманна м'ясному скотарству (35 – 40 % молочних корів в стаді великої рогатої худоби), однак враховуючи те, що ДП ДГ спеціалізується на виробництві молока, вона є не раціональною.

Процес відтворення стада є одним з найважливіших елементів системи ведення тваринництва ДП ДГ "Бохоницьке". Він включає: своєчасне парування ремонтних телиць і забезпечення найбільш ефективного віку першого отелення корів; встановлення оптимальної тривалості високоінтенсивного використання маточного поголів'я; збереження приплоду і забезпечення інтенсивного вирощування надрементного молодняку; племінна робота по удосконаленню породних і продуктивних якостей худоби. Вік, в якому парують телиць в ДП ДГ встановлюють з урахуванням розвитку тварин (16 – 18 місяців) при досягненні ними живої ваги 320 кг. Для вирощування телиць в господарстві створюють відповідні умови годівлі й утримання, що забезпечують інтенсивний ріст і розвиток молодого організму і впливають на формування продуктивних якостей. В ДП ДГ "Бохоницьке" розподіл отелень на протязі року є відносно рівномірним, що забезпечує для господарства зменшення потреби в приміщеннях для телят. На молочній фермі використовується прив'язний спосіб утримання корів. При цьому способі тварини знаходяться в стійлах на прив'язі. Такий спосіб забезпечує можливість організації індивідуального догляду за тваринами і диференційованої годівлі з урахуванням продуктивності.

Сучасна технологія виробництва молока ґрунтується переважно на біологічних, інженерних та економічних знаннях. Якщо ці науки обумовлюють і визначають, що необхідно робити для одержання молока, то технологія, яка акумулює необхідні їй положення цих наук і практичний досвід, відповідає на запитання, як потрібно робити, щоб одержати молоко в процесі виробництва з найбільшою ефективністю. Основними технологічними процесами виробництва молока є догляд за тваринами, годівля, доїння, прибирання

приміщення, первинна обробка молока. Догляд за тваринами полягає в спостереженні за їх станом, виявленні статевої охоти, захворювань, здійсненні ветеринарно-профілактичних заходів, вигоні на прогулянку, з прогулянки, заплідненні, прийомі плоду. Ці, та інші складові технологічного процесу розглянемо на прикладі сільськогосподарських підприємств області.

На молочнотоварній фермі СТОВ "Мізяківські Хутори" Вінницького району в 2009 році працювало 7 основних доярок, 2 підмінні, 3 телятниці, 3 нічних сторожа, 2 їздових, 3 слюсарі, ветлікар, лаборант-обліковець, технік штучного осіменіння, завідувачий фермою. Розмір приміщення молочно-товарної ферми 120 x 60 м² Спосіб утримання худоби прив'язний. Корови розміщені в двох рядах головами одна до одної. Між рядами стійл і годівниць знаходиться один кормовий і два гнійних проходи. Довжина стійла 1,5 м. Все поголів'я поділене на 7 груп, в чотирьох з яких по 22 голови, а в трьох інших по 23 голови. Приготування кормів здійснюється в кормоцеху. Доставка кормів з кормоцеху безпосередньо в приміщення здійснюється живою тягловою силою. Роздача кормів скотарями проводиться вручну. Однією з найбільш важливих ланок технологічного процесу є доїння корів. В господарстві застосовують трьохразове доїння доїльними установками АД-100 (14 одиниць). Процес доїння здійснюється в стійлах двома апаратами (на одну групу корів) в бідони. Тому доярки витрачають багато часу і фізичних зусиль на транспортування бідонів. На протязі однієї години після завершення процесу доїння корів, молоко охолоджується в холодильних установках. Для видалення гною в господарстві використовують транспортери КСН-100 і КОНФ.

В господарстві "Флоринське" Бершадського району молочне стадо нараховує 440 корів. З них 183 голови утримують на молочнотоварній фермі № 1, а 257 голів, – на молочнотоварній фермі № 2. Приміщеннями молочне стадо забезпечене повністю, оскільки в корівниках розрахованих на 200 голів утримують по 185 – 190 .

Система утримання корів в господарстві прив'язна. Майже цілий рік худоба утримується в приміщенні, лише пізньою весною та літом виходить на пасовища. Розміри стійл коливаються в межах: довжина 210 – 240 см, ширина 120 – 150 см. Корівники поділені на 8 секцій, в кожній з яких утримують по 25 голів. Одним з найскладніших та найтрудомісткіших процесів на фермі є доїння корів. На нього припадає до 50 % всіх затрат при виробництві молока. Доїння в господарстві дворазове: ранком о 5 годині 30 хв, і ввечері о 17 годині 30 хв. Доїння здійснюється без ручного додоювання. Доять корів в стійлах у переносні доїльні відра двома доїльними апаратами на одну групу корів. Перед початком процесу доїння, доярка миє вим'я, в кінці, – робить масаж, під час

доїння, – вигортає з стійла використану підстилку та рештки корму на горизонтальний гноєтранспортер.

Для очищення молока від домішок його проціджують під час переливання в бідони місткістю 40 л. Після наповнення бідону його переносять до молочного блоку, який знаходиться поруч і молоко переливають, фільтруючи його через лавсанові фільтри в молочні ванни. Місткість ванни – 2,5 т. За допомогою холодильника СМ – 1200 молоко охолоджують до 8°C. На фермах № 1 та № 2 є лабораторії, де визначають жирність та кислотність молока.

Видалення гною на фермах механізоване. Воно здійснюється двічі на день після доїння горизонтальними і похилими скребковими транспортерами типу ТСН – 3І. Роздача кормів і кормосумішей, за винятком концентрованих кормів які роздаються операторами машинного доїння вручну за допомогою візків, механізована. Як бачимо, технологія виробництва молока в даному господарстві має ряд недоліків (прив'язна система утримання корів, велика кількість ручних робіт) і потребує вдосконалення.

Молочне господарство "Маяк" Жмеринського району має 3 приміщення, місткістю по 100 голів кожне. Корівники розподіляються на 4 секції по 25 корів в кожній. В господарстві застосовується стійлово-вигульний спосіб утримання тварин. Спосіб утримання корів у приміщенні прив'язний. Кожній тварині в корівнику відводиться окреме стійло з годівницею, автонапувачем та місцем для відпочинку. Цей спосіб утримання корів дозволяє застосувати індивідуальний догляд та диференційовану годівлю, що сприяє підвищенню продуктивності, проте прив'язне утримання пов'язане з великими затратами праці по догляду. Організація годівлі тварин включає в себе приготування кормів, їх транспортування і роздавання. Для навантаження силосу і сінажу з траншей на транспортні засоби в господарстві використовують екскаватори – навантажувачі та навантажувачі – подрібнювачі. Коренеплоди з буртів в основному навантажуються вручну, частково транспортерами. Перед згодовуванням їх подрібнюють. Зелену масу в господарстві заготовляють косилками-подрібнювачами КПУ, КПКУ, КСК – 100 та КСК – 100А. Корми до ферми перевозяться тракторами Т-16, Т-25 та ЮМЗ - 6Л. В господарстві існує роздільна система роздавання окремих видів кормів. Грубі, соковиті та зелені корми роздають кормороздавальники КТУ-10, концентровані корма – вручну з трактора Т-16. Гній з корівників видалається скребковими транспортерами кругового руху по рівчаках, розміщених вздовж приміщення. Із гноєприймальника його транспортують трактором Т-150К безпосередньо на поле. Оскільки в господарстві застосовують прив'язне утримання корів, то доїння тут проводиться безпосередньо в стійлах корівника. Доїння корів

дворазове, з одночасним використанням на групу 4-5 доїльних апаратів типу "Ялинка". Після доїння молоко фільтрується, охолоджується і транспортується на молокозавод.

Суттєво не відрізняється від попередніх господарств і спосіб утримання корів в СТОВ ім. Чкалова Теплицького району. Корови знаходяться в чотирьохрядному корівнику. Між двома рядами годівниць влаштовані кормові проходи. Корів годують два рази на день. Корма роздаються вручну із агрегатів, що рухаються через приміщення ферми. Концентровані корми, а це в основному дерть, готують із зерна з допомогою кормоподрібнювачів КДУ-2. У господарстві не готують кормових сумішей і відсутні будь-які операції по підготовці кормів до згодовування, що є однією з причин нераціонального використання кормів. У літній період проводиться випас тварин на пасовищах. Напування тварин автоматичне – автопоїлкою індивідуальною АП-1А. У господарстві застосовують машинне доїння корів доїльними апаратами АДМ-8 у відра. Для 15 % корів застосовується ручне доїння. Прибирання гною з приміщень проводиться при допомозі транспортерів ТСН-160А.

Молочно – товарна ферма ВАТ "Племзавод Україна" має 3 корівники на 200 голівомісць кожен (в зв'язку з скороченням поголів'я одне приміщення пустує), адміністративно-господарське приміщення, ветеринарний пункт, сховища для кормів та інші допоміжні споруди. Біля корівників є вигульні майданчики, де здійснюється моціон корів. У ВАТ "Племзавод Україна" на молочнотоварній фермі застосовують стійлово-пасовищну систему з прив'язним утриманням тварин. Взимку корів регулярно вигоняють на вигульні майданчики, влітку – на природні пасовища. В господарстві застосовують доїння в стійлах переносними апаратами та частково вручну. Його проводять двічі на день Після цього молоко переносять та охолоджують в холодильних установках.

Одним з найбільш трудомістких процесів є очищення стійл від гною і заміна підстилки. В господарстві ці процеси здійснюються в основному механізовано, тракторами Т-40, обладнаними навісними лопатами БСН-1,5, частково вручну скотарями. Напування худоби здійснюється механізовано, – біля кожної корови знаходиться поїлка.

Роздавання кормів для тварин здійснюється за допомогою тракторних роздавачів – змішувачів типу РСР-10. Технічні можливості вітчизняних кормороздавальних машин поки що не дають змоги видавати кожній корові призначену за її продуктивністю, віком, живою масою та фізіологічним станом норму різних видів кормів. Тому корів утримують методом групування за фізіологічно-технологічними періодами. При цьому корів розділяють на три групи: корови дійні – утримують в групі починаючи з 16–18 дня після отелення

і до запуску. Дійні корови становлять близько 73–75% всього молочного стада; корови сухостійні, – утримують в групі 50–55 днів перед отеленням; корови у родильному відділенні, – утримують від 7–10 до 16–18 днів після отелення – всього 23–28 днів. Цей спосіб утримання є типовим для потоково-цехової системи утримання худоби, що застосована в господарстві. Поголів'я корів розподілено на 4 спеціалізованих цехи.

Перший цех призначений для корів, яких запускають, сухостійних і нетелей. Сюди з цеху основного виробництва молока переводять тільних тварин. Узимку їх утримують в стійлах, влітку безприв'язне в спеціально відведених секціях. Цих тварин один раз на день доять, у сухостійних перевіряють якість запуску і стан вим'я, а нетелей привчають до машинного доїння. За 7–10 днів до отелення їх переводять в другий цех, – отелення. Для корів і нетелей в приміщеннях, а також на вигульно–кормовому майданчику передбачено такі секції: передродову, родову, молозивних та новотільних корів, в які тварини переводяться почергово в залежності від їх стану. Третій цех призначений для корів на роздоюванні та осіменінні. Загальна тривалість їх перебування тут 100 – 120 днів. У цей період при повноцінній годівлі і доброму утриманні від корів намагаються отримати максимальні добові надої, а також плідно осіменити тварин. Четвертий цех – найбільший за кількістю корів, тому тут отримують основну частину валового виробництва молока. Сюди переводять корів на 100 – 120 день лактації і передбачають близько 50 % головомісць. Утримання корів аналогічне, як і у третьому цеху: взимку – в приміщеннях, влітку – на вигульно-кормових майданчиках та пасовищах.

Незважаючи на те, що в даному господарстві технологія виробництва молока одна з кращих в області, недоліки в ній все ж є. Це перш за все неоднорідність якості корів за такими показниками як продуктивність та тривалість лактації. Первістки і повновікові корови залучаються в один технологічний потік. Крім цього, неповна механізація всіх виробничих процесів на фермі підвищує затрати праці на виробництво продукції і зумовлює неефективне використання трудових ресурсів. Дані недоліки наявні також у більшості сільськогосподарських підприємств Вінницької області, які займаються виробництвом молока. Однак, слід відмітити, що технологія виробництва молока, наведена вище, не є типовою для господарств області, переважна більшість яких використовує тільки окремі її елементи.

Важливе місце в забезпеченні раціональної організації виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області займає кормова база в цілому та пасовища інтенсивного типу зокрема. В області відомі не один рік Михайлівське, Галайковецьке, Слобободищанське, Савинецьке, Джулинське, Борівське, Пилипоборівське пасовища, які дають змогу протягом

170-180 днів забезпечувати худобу свіжою зеленою масою та майже вдвічі знижувати собівартість тваринницької продукції. Завдання кожного господарства, яке утримує велику рогату худобу забезпечити створення в розрахунку на 1 корову не менше 0,5 га пасовищ інтенсивного типу. За загальної площі пасовищ в сільськогосподарських підприємствах в 2009 р. 12,2 тис. га та поголів'я корів 35,8 тис. гол. в середньому в розрахунку на 1 гол. припадає 0,34 га пасовищ (в тому числі і інтенсивного типу).

Основним принципом організації кормової бази є оптимальне поєднання пасовищного господарства з інтенсивним польовим кормовиробництвом. Так вирощування кормових культур в ДП ДГ "Бохоницьке" здійснюється в польовій сівозміні, що дає змогу забезпечити потреби підприємства в дешевих кормах в необхідному обсязі і асортименті. Розміщення кормової бази на території господарства в цілому відповідає вимогам скорочення затрат праці і засобів на отримання тваринницької продукції. Група кормових культур останні 2 роки займає відносно стабільну площу (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Розміри та структура посівних площ кормових культур та виробництво кормів в ДП ДГ "Бохоницьке"

Культури	2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	га	%	га	%	га	%
Кормові культури, всього	264	100,0	144	100,0	153	100,0
з них: багаторічні трави	128	48,5	105	72,9	132	86,3
однорічні трави	46	17,4	9	6,2	21	13,7
кукурудза на силос і зелений корм	90	34,1	30	20,9	-	-
Питома вага в структурі посівів с. – г. культур, %	29,8	х	17,6	х	21,1	х
Вироблено кормів, ц корм. од.	3325	х	7882	х	4960	х
в т. ч. в розрахунку на 1 ум. голову, ц корм. од.	19	х	51	х	43	х

В цілому ж за досліджуваний період вона зменшилась на 42 %, або 111 га. Якщо визначати питому вагу в структурі посівних площ по підгалузях галузі рослинництва, то кормова галузь займає друге місце після зернової. Господарство вирощує весь спектр однорічних та багаторічних культур. Найбільшу питому вагу в даній групі в 2007 р. займали посіви кукурудзи на силос та зелений корм. Однак вже в 2008 р. посіви під цією кормовою культурою скоротились до 30 га (або в 3 рази), що склало в структурі 20,9 %. В минулому році перше місце в структурі посівів кормових культур займали посіви багаторічних трав на зелену масу. Серед кормових культур слід виділити

і багаторічні трави на сіно, площа посівів яких в 2009 р. становила 32 га. В цілому ж скорочення посівних площ практично під всіма кормовими культурами зумовило і відповідні зміни в обсягах заготівлі кормів в ДП ДГ.

Так багаторічні трави на зелений корм перший рік досліджуваного періоду господарство висівало на площі 41 га. Зростання валового збору цієї культури в 2009 р. відбулось як за рахунок значного зростання посівної площі так і за рахунок зростання рівня урожайності. Останній являється ключовим фактором, оскільки при збільшенні площі посіву в 1,5 р. валовий збір зріс в 6 р. Крім багаторічних трав на зелену масу господарство перших 2 роки досліджуваного періоду висівало ще й однорічні культури, валовий збір яких сумарно склав 5 тис. ц. Виробництво сіна в ДП ДГ в порівнянні з базисним роком практично не змінилось, однак при значному зменшенні розміру посівної площі такий процес є позитивним, оскільки свідчить про зростання рівня урожайності багаторічних трав на сіно. Господарство використовує для годівлі тварин також зерно. Додатковим джерелом надходження кормів є урожай повторних культур, побічна продукція (гичка цукрових буряків, солома), відходи переробної промисловості, тощо. Виробництво кормів в ДП ДГ "Бохоницьке" зросло як в цілому (в 1,5 р.), так і в розрахунку на 1 умовну голову (в 2,3 р.). В цілому площі, зайняті під кормовими культурами у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області з 1990 р. скоротились в 3 р. (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Розміри площ зайнятих під кормовими культурами в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області

Роки	Площа кормових культур,		Зміни по відношенню до базисного року	
	тис. га	її питома вага, %	+,-	%
1990	553,0	33,4	х	х
1995	553,2	32,1	0,2	100,0
2000	403,7	25,7	-149,3	73,0
2001	388,4	24,1	- 164,6	70,2
2002	358,5	22,9	- 194,5	64,8
2003	337,5	21,1	- 215,5	61,0
2004	291,0	20,0	- 262,0	52,6
2005	263,6	19,0	- 289,4	47,7
2006	219,5	16,1	- 333,5	39,7
2007	206,0	14,5	- 347,0	37,3
2008	190,9	12,5	- 362,1	34,5
2009	178,1	11,7	- 374,9	31,0

Джерело: [95]

В абсолютному виразі зменшення склало 375 га. Середні щорічні темпи зниження, починаючи з 2000 р., становлять 25 га. Зміни в розмірі посівних площ безумовно вплинули і на обсяги виробництва кормів.

Починаючи з 1990 р. виробництво кормових коренеплодів зменшилось в 2,5 р., кукурудзи на силос та зелений корм в 6 р. Досягти стабільності в галузі можна лише через створення міцної кормової бази. Годівля, достатня за енергією і повноцінна за органічними й мінеральними речовинами, є основою одержання високих надоїв та збереження здоров'я корів.

Тому для створення міцної кормової бази в господарствах необхідно прийняти таку структуру посівних площ, яка щорічно забезпечує 60-65 ц к. од./га. Основними показниками для оцінки забезпеченості галузі скотарства Вінницької області кормами є їх витрати в розрахунку на 1 голову великої рогатої худоби (рис. 2.8).

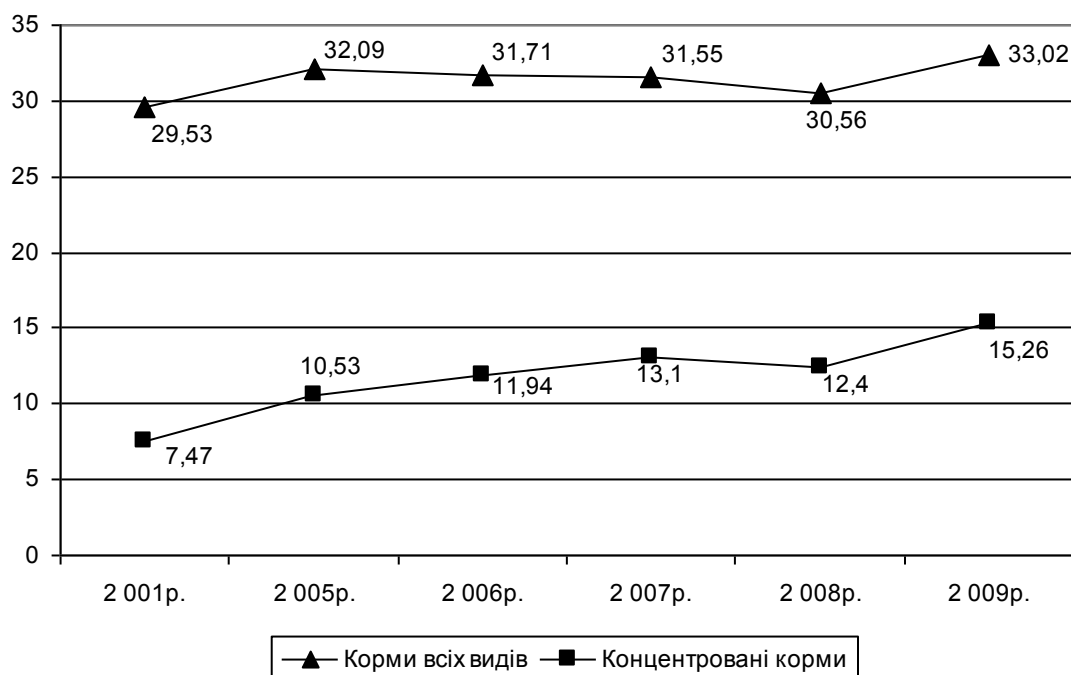

Рис. 2.8. Середні витрати кормів на 1 ум. голову великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області, ц к. од.

За всі роки реформування через низький рівень продуктивності корів спостерігались перевитрати кормів на одиниць продукції (у 1,5-2 рази вищі, ніж в розвинутих країнах). Успішна діяльність молочної ферми залежить від оптимального сполучення чітко розрахованих за величиною і якістю елементів виробничого процесу – землі, праці і техніки. Нині всі ці складові розпорошені серед власників земельних та майнових паїв. Окремі сільськогосподарські товаровиробники області, що здійснюють свою діяльність на орендованих

землях, обрали наразі найпростіший шлях – збільшення частки зерна в раціонах годівлі худоби (собівартість 1 ц кор. од. концентрованих кормів у 1,5-3,5 рази перевищує собівартість інших кормів). Так витрати концентратів в розрахунку на 1 умовну голову в 2009 р. порівняно з 2001 р. зросли у 2,2 р., а інших кормів – скоротились у 1,2 р. Такі структурні зміни в раціонах годівлі притаманні і для галузі молочного скотарства, що зумовило зростання продуктивності тварин (до 4085 кг в 2009 р., що є найвищим результативним показником за останні 10 років). Рівень витрат концентрованих кормів зріс за останні 5 років на 26 %, в структурі витрат кормів їх питома вага збільшилась на 8,9 п. (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

**Рівень використання кормів в сільськогосподарських підприємствах
Вінницької області**

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Витрачено кормів в розрахунку на 1 ц молока, ц к. од.	1,37	1,47	1,32	1,28	1,19
Нормативні витрати кормів на 1 ц молока при фактичній продуктивності, ц корм. од.	1,25	1,15	1,15	1,10	1,05
Витрачено концентрованих кормів в розрахунку на 1 ц молока, ц к. од.	0,27	0,31	0,28	0,29	0,34
Вміст концентрованих кормів в раціоні годівлі корів, %					
- нормативний	16,0	18,0	18,0	21,0	25,0
- фактичний	19,7	21,1	21,2	22,6	28,6
Рівень використання кормів, % :					
- усіх видів	109,6	127,8	114,8	116,4	113,3
- концентрованих кормів	135,0	147,6	133,3	126,1	130,8

Джерело: [95]

Порівняння з нормативним показником свідчить, що спостерігається щорічна їх перевитрата. Позитивним є те, що за останні три спостерігається тенденція поступового зменшення витрат кормів на виробництво молока, що свідчить про вдосконалення організації їх використання. Показники витрат кормів на 1 ц молока по різних категоріях господарств свідчать про те, що в цілому, в підсобних господарствах витрачається на виробництво 1 ц молока значно менше кормів, ніж в підприємствах суспільного сектору, що є однією з конкурентних переваг дрібних товаровиробників на ринку молока (табл. 2.20).

Одним з найважливіших показників, який акумулює в собі взаємодію

організаційних факторів, є рівень продуктивності корів. Він залежить, в першу чергу, від рівня годівлі і якості кормів, рівня збалансованості кормів, породного та вікового складу основного стада. Минулого року сільськогосподарськими підприємствами – виробниками молока в області було отримано в розрахунку на 1 корову 4080 кг молока, цей результат є найвищим за останні 10 років (рис. 2.9).

Таблиця 2.20

**Витрати кормів на виробництво 1 ц молока в господарствах
Вінницької області, ц корм. од.**

Роки	Всі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення	Роки	Всі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
1990	1,49	1,57	1,27	2000	1,35	1,72	1,17
1991	1,73	1,93	1,23	2001	1,43	1,76	х
1992	1,80	2,03	1,39	2002	1,32	1,67	х
1993	1,72	2,04	1,24	2003	х	1,55	х
1994	1,69	1,83	1,23	2004	х	1,45	х
1995	1,47	1,71	1,17	2005	х	1,37	х
1996	1,59	1,96	1,22	2006	х	1,47	х
1997	1,54	2,10	1,14	2007	х	1,31	х
1998	1,52	2,08	1,13	2008	х	1,28	х
1999	1,43	1,78	1,21	2009	х	1,19	х

* статистична інформація за 2003-2009 рр. відсутня

Темпи зростання в порівнянні з 2000 р. (2148 кг) є досить суттєвими, однак ця категорія господарств значно уступає рівню продуктивності корів в господарствах населення. Тому сільськогосподарським підприємствам значну увагу необхідно приділити оптимізації вікового складу дійного стада. В зв'язку з тим, що надої молока у корів після 6 – 7 лактації починають поступово знижуватися, заміна старих низькопродуктивних корів чистопородними первістками з надоями молока не менше 3000 кг може значно підвищити середній рівень продуктивності. В зв'язку з цим в господарствах необхідно оновлювати основне стадо на 25 %.

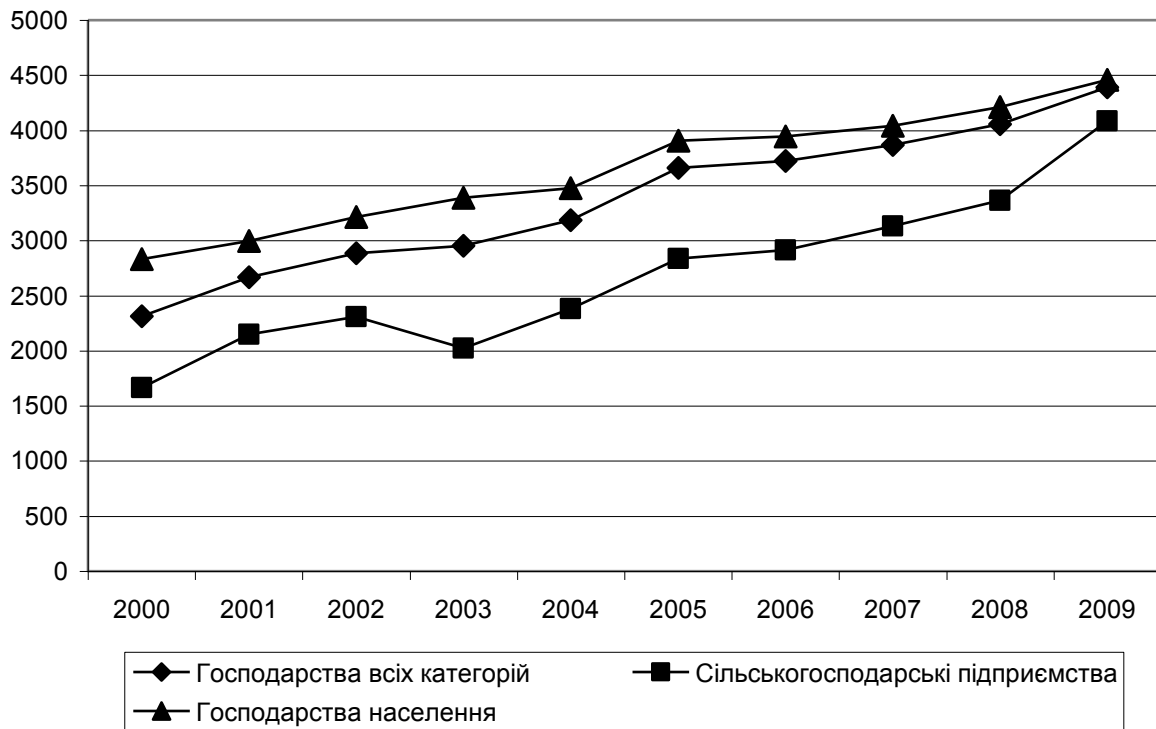

Рис. 2.9 Середній надій молока від 1 корови в господарствах Вінницької області

Незважаючи на окремі позитивні тенденції в цілому організація управління процесом виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області знаходиться на рівні, що не відповідає сучасним вимогам ринкової економіки: облік не завжди відображає реальні дані; аналіз процесу понесення затрат, як правило, не проводиться; комерційний розрахунок молочно – товарних ферм відсутній. Кошти, які господарства отримують від реалізації молока в галузь не реінвестуються, а спрямовуються переважно на покриття затрат в інших галузях, що призводить до зносу основних фондів галузі, незадовільного використання поточних затрат. Усе це в комплексі призвело до занепаду галузі виробництва молока в більшості сільськогосподарських підприємств.

2.4. Рівень ефективності виробництва продукції галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області

На сучасному етапі розвитку економічної науки для практичного використання наявні кілька методик визначення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, в тому числі, виробництва молока. Відмінності між ними не мають антагоністичного характеру, однак їх наявність

вимагає проведення окремого дослідження. Проведемо його, визначивши в якості базових методологічних підходів: традиційні (пострадянські) методичні стандарти до визначення ефективності; західноєвропейські методологічні підходи; традиційне американське (США) розуміння методики визначення економічної ефективності. Спільними для наведених методик є загальне розуміння та логіка процесу визначення ефективності, що відображається в наступному: ефективність розглядається не в статичі а в динаміці, тобто як результат процесу, обмеженого певними часовими рамками; показники ефективності формуються через співставлення результатів та затрат; оцінка ефективності не обмежується визначенням лише вартісних та, на їх основі, відносних показників, використовується значна кількість натуральних показників та факторних ознак. Наявні відмінності між ними стосуються таких питань: система вартісних та відносних показників оцінки ефективності; пріоритетність одних показників, в порівнянні з іншими, в межах системи показників; класифікація затрат; зв'язок з системою бухгалтерського обліку; натуральні показники та спосіб їх використання; факторні ознаки, що впливають на ефективність та способи їх інтерпретації.

Економічна наука має певні напрацювання в контексті розв'язання проблеми вимірювання прибутковості виробництва й реалізації молока, все ж багато питань залишаються невирішеними. Зокрема, по-перше, не існує єдиного підходу щодо трактування поняття "прибутковість"; по-друге, істотно різняться ставлення різних вчених до окремих показників прибутковості. Під прибутковістю як економічною категорією розуміється сукупність економічних відносин, що характеризують економічну ефективність, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції повністю відшкодовує витрати на її виробництво та реалізацію й одержує прибуток як головне джерело відтворення в перспективі. Прибутковість характеризується системою абсолютних і відносних показників, у чисельнику яких знаходиться величина прибутку. В економічній науці й донині точаться дискусії щодо того, чи є якийсь один узагальнюючий показник економічної ефективності, чи це має бути тільки система показників? І відповіді тут дуже часто діаметрально протилежні. У цьому контексті найбільш доцільно керуватися методологічним положенням яке констатує що наявність узагальненого показника не виключає можливостей використання системи показників ефективності. Таке концептуальне положення повною мірою стосується й показників прибутковості. Результати наукових досліджень показали, що дослідники найчастіше для віддзеркалення прибутковості виробництва того чи іншого виду продукції використовують показник рівня рентабельності. Разом із тим серед учених немає єдиної думки щодо його місця й ролі в оцінці прибутковості

певної діяльності. Узагальнюючим показником ефективності аграрного виробництва є рентабельність (рівень рентабельності, окупність витрат, норма прибутку), при цьому рівень рентабельності яскраво відображає кон'юнктуру ринку й свідчить про стан і проблеми розвитку різних галузей.

Показник рентабельності, акумулюючи вплив внутрішніх і ринкових факторів, дає змогу всебічно оцінити економічну ефективність виробництва молока, разом з тим він не висвітлює всієї повноти економічного ефекту й потребує доповнення низкою інших показників. Водночас зазначимо, що останнім часом висловлюється навіть думка про те, що в сучасних реаліях дати об'єктивну оцінку прибутковості виробництва шляхом порівняльного аналізу рівня рентабельності в господарствах надзвичайно складно, адже даний показник істотно залежить від ринкової кон'юнктури. У цьому випадку краще брати комплексний показник який дає можливість мінімізувати негативний вплив ринкової кон'юнктури, а саме: окупність 100 грн. виробничих витрат продукцією. Даний показник доцільно використовувати для повнішого аналізу поряд із традиційним показником рівня рентабельності.

Близьким до наведеного визначення є розуміння західноєвропейської аграрної економічної науки. В Західній Європі прийнято визначати економічну ефективність через її ототожнення із змістом терміну "рентабельність". При цьому під рентабельністю розуміють економічну вигоду від виробництва, яка складається з співвідношення і взаємовпливу використання виробничих факторів в грошовому виразі. Західноєвропейські вчені чітко розрізняють три складові частини процесу оцінки виробництва: продуктивність, інтенсивність та рентабельність (в розумінні економічна ефективність). Раціональний і цілком виправданий підхід, що заслуговує на увагу та практичне використання в процесі оцінки економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України, адже високопродуктивне або інтенсивне виробництво не завжди водночас є ефективним, і навпаки, - економічно ефективне виробництво зовсім не обов'язково має бути в конкретних соціально-економічних умовах високопродуктивним або інтенсивним. Англійські вчені при визначенні змісту економічної ефективності аграрного виробництва особливу увагу акцентують на порівнянні економічних результатів діяльності різних підприємств, тобто на порівняльній економічній ефективності. Ефективність вони визначають також як співвідношення затрат та вартості отриманої продукції.

В американській традиції економічної сільськогосподарської науки дуже мало місця відводиться галузям, які є в окремих підприємствах. Основна увага вчених спрямована на такі сфери аграрних економічних досліджень як: стан і динаміка розвитку ринків конкретних видів сільськогосподарської продукції;

стан, розвиток та ефективність на рівні окремих груп підприємств, як правило територій, штатів, асоціацій товаровиробників; поведінка виробників та споживачів продукції на ринку тієї чи іншої продукції. Усі інші питання ефективності окремої ферми або галузі на рівні окремого підприємства розглядаються лише через призму наведених аспектів. Тому економічна ефективність сільськогосподарського виробництва вченими – аграрниками в США визначається як "... те, що є дуже бажаним", "мінімізація суспільно необхідних затрат", тобто зниження середнього рівня цін на певну продукцію в масштабах суспільства (країни). Визначається, що виробництво економічно ефективне, "... якщо суспільний рівень цін на одиницю певного виду продукції може бути досягнутий з використанням наявних ресурсів без понесення затрат вище суспільно – необхідного рівня".

Характеризуючи систему показників економічної ефективності виробництва тваринницької продукції більшість вітчизняних вчених розміщують дані показники в межах їх системи та за ступенем важливості в такій послідовності: економія живої та уречевленої праці; рівень рентабельності виробництва; рівень продуктивності праці; молочна продуктивність корів; окупність витрат, тобто вихід валової продукції на 1 грн. витрат; вихід валової продукції в розрахунку на 100 ц корм. од., на 1 грн. витрат на корми та витрати кормів (в кормових одиницях) на виробництво одиниці продукції. Раціональність даного підходу полягає в тому, що охоплюються усі сторони та аспекти ефективності виробництва молока, а також продуктивності в галузі та інтенсивності виробництва. Недоліком є те, що ефективність чітко не відділена від продуктивності та інтенсивності.

Беззаперечним має бути той факт, що система показників прибутковості виробництва й реалізації молока має базуватися на певних принципах: 1) забезпечення чіткого економічного змісту показників і зіставності їх у часі та просторі; досягнення термінологічної узгодженості, тобто кожен із показників прибутковості повинен мати загально визнану назву; 3) системності й відповідності запитам користувачів; 4) повноти й точності відображення критерію економічної ефективності; 5) автономності, тобто можливості визначення показників за внутрішньою інформацією підприємства; 6) дотримання відповідності між прибутком і факторами, що зумовили його одержання; 7) зручності у використанні; 8) комплексності, тобто показники повинні розкривати багатогранність прояву категорії "прибутковість"; 9) адаптивності (гнучкості, тобто здатність системи показників характеризувати прибутковість за умови пристосування до зміни чинників зовнішнього і внутрішнього середовища; 10) адекватності, тобто можливості розрахунку показників на основі економічної інформації, що міститься в існуючих формах статистичної

звітності. Цей принцип набуває особливої значущості та актуальності з огляду на те, що впродовж останніх років відбулося істотне скорочення кількості показників в офіційній звітності, що призвело до її збіднення. Проведений аналіз економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області базується на наступній системі показників ефективності (рис. 2.10).

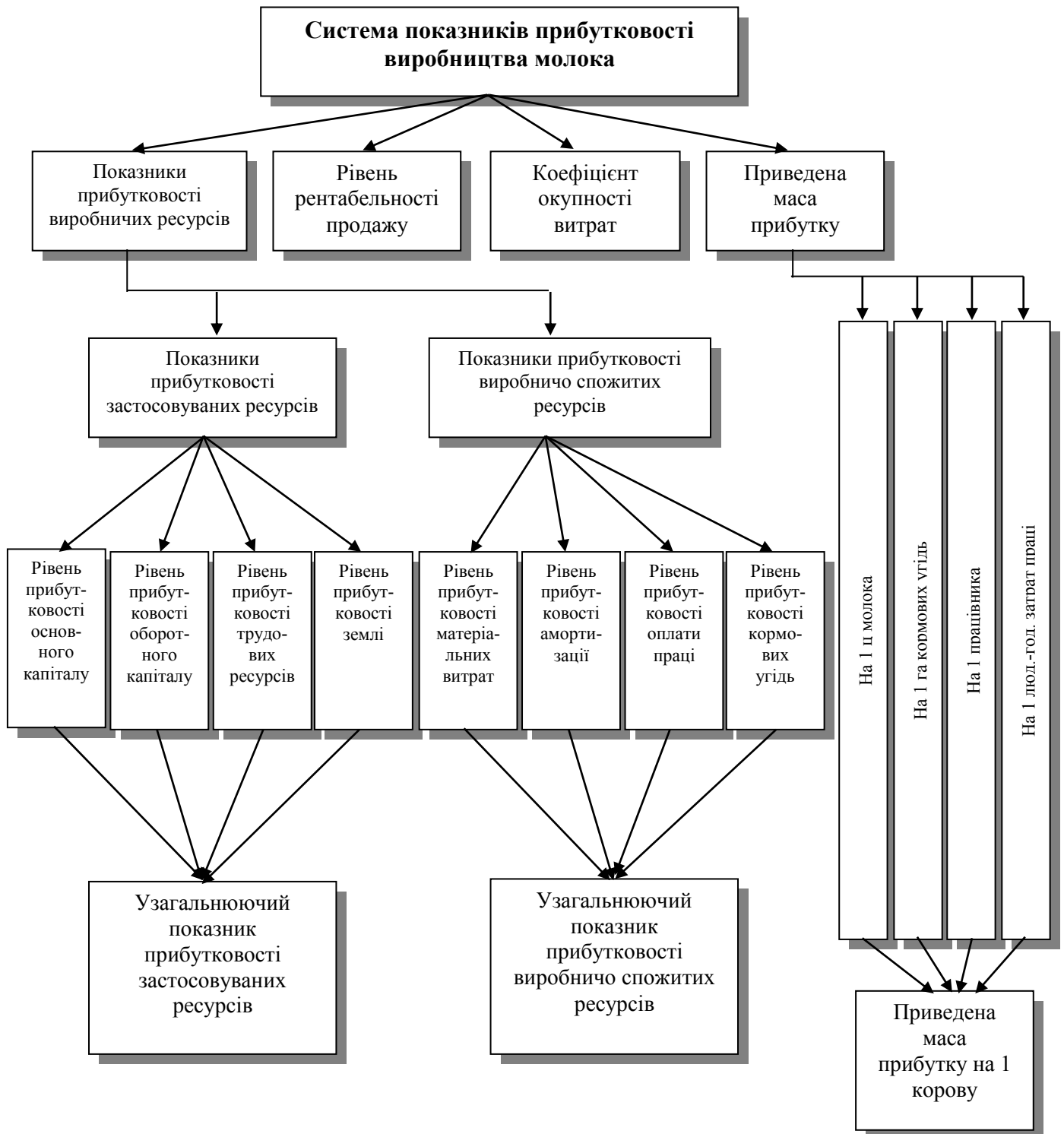

Рис. 2.10 Система показників прибутковості виробництва і реалізації молока

Показники ефективності молочного скотарства, які використовуються вченими Західної Європи, розподілені за трьома групами: продуктивність (удій молока на 1 корову, продуктивність праці, виробництво молока на 1 кг корм. од. затрат кормів та ін.); інтенсивність (затрати праці на 1 корову та на 1 кг молока, щільність поголів'я тварин, окремі елементи затрат в натуральному та грошовому вимірі на 1 корову та ін.); рентабельність (пори́г рентабельності або пори́г прибутку, пори́г виробництва, маржинальний дохід, окупність виробничих факторів, що використовуються). Методика розрахунку показників продуктивності та інтенсивності в галузі не має принципових відмінностей від прийнятої в Україні методології. На окрему увагу заслуговують лише показники рентабельності виробництва.

Ефективність галузі визначається через співставлення затрат та результатів, послідовність проведення розрахунків наступна:

1) визначення виручки від реалізації продукції (під продукцією розуміється молоко, вибракувані корови, приплід та гній);

2) визначення розміру перемінних витрат на виробництво молока;

3) агрегування галузі з суміжними галузями в процесі визначення розміру виручки від реалізації (приплід, гній) та перемінних затрат (затрати на корми та на вирощування нетелів). Зміст агрегування процесів кормовиробництва та тваринництва полягає в тому, що затрати на виробництво кормів відносять не на дані корми, а лише потім на молоко, а вони включаються безпосередньо у собівартість продукції молочного скотарства;

4) визначення маржинального доходу як різниці між виручкою від реалізації продукції галузі та перемінними затратами. Основною його метою є визначення внутрігосподарського конкурентного масштабу для виробничих процесів. Маржинальний дохід показує який внесок робить певний виробничий процес в окупність постійних факторів;

5) розрахунок "порогу виробництва", тобто рівня ефективності галузі з точки зору маржинального доходу. Він визначається у вигляді суми перемінних витрат в розрахунку на одиницю виробленого молока. До тієї межі яка покриває перемінні витрати на виробництво молока (навіть без покриття постійних) виробництво молока вважається збитковим, але усе таки економічно доцільним для господарства.

6) розрахунок "порогу рентабельності (прибутковості)" як загальної суми витрат на виробництво молока (постійних та перемінних) в розрахунку на одиницю виробленого молока для порівняння її з рівнем реалізаційних цін;

7) визначення рівня окупності основних виробничих факторів (робоча сила, капітал, земля) через співставлення маржинального доходу із вартістю відповідних ресурсів;

8) визначення продуктивності праці та земельних угідь в галузі молочного скотарства в натуральних вимірах (через співставлення кількості виробленого молока і чисельності працюючих та площі землі відповідно).

Наведена методика обчислення показників ефективності використовується в Західній Європі як при аналізі, так і в процесі планування ефективності виробництва молока. Альтернативні затрати враховуються в процесі планування, якщо існує інша можливість використання наявних основних засобів (продаж, здача в оренду). З двох видів затрат (реальні та альтернативні або потенційні) для обчислень вибирають ті, які за своїм розміром є більші.

Окремі позитивні елементи наведеної методології визначення економічної ефективності виробництва молока потребують запровадження в практику діяльності сільськогосподарських підприємств Вінницької області, серед них: поділ затрат на постійні і перемінні; визначення маржинального доходу; системний підхід до аналізу та планування показників ефективності (з чітким виділенням груп показників, що відображають продуктивність, інтенсивність та ефективність); деталізація статей затрат в галузі, яка дозволяє більш обґрунтовано визначити їх загальну суму; визначення показників окупності основних виробничих факторів, ці показники є ефективним інструментом для порівняння даної галузі з іншими сільськогосподарськими галузями окремого підприємства. Логіку даного процесу відобразимо через схему таких термінологічних взаємозв'язків між окремими складовими факторів ефективності виробництва молока (рис. 2.11).

З метою апробації застосування наведеної і загальноприйнятої в Західній Європі методики оцінки ефективності галузі молочного скотарства на прикладі окремого сільськогосподарського підприємства Вінницької області – ПСП "АФ Батьківщина" Вінницького району, Вінницької області (табл. 2.21).

Оцінка ефективності виробництва здійснюється через інтерпретацію розрахованих в табл. 2.22 показників. Поріг виробництва є нижчою межею ціни виробництва і знаходиться на рівні 1,51 грн., при існуючих виробничих умовах в ПСП виробництво молока є економічно виправданим процесом, оскільки ринкова ціна (2,14 грн.) знаходиться вище порогу виробництва (1,51 грн.).

Аналіз економічних показників розвитку молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області в цілому свідчить, що дана галузь певною мірою залишається трудо- і капіталомісткою. Протягом 2005-2009 рр. виробничі витрати в розрахунку на 1 корову зростали, що свідчить про процеси інтенсифікації галузі. Але слід констатувати, що це тільки зростання цін на матеріально-технічні ресурси.

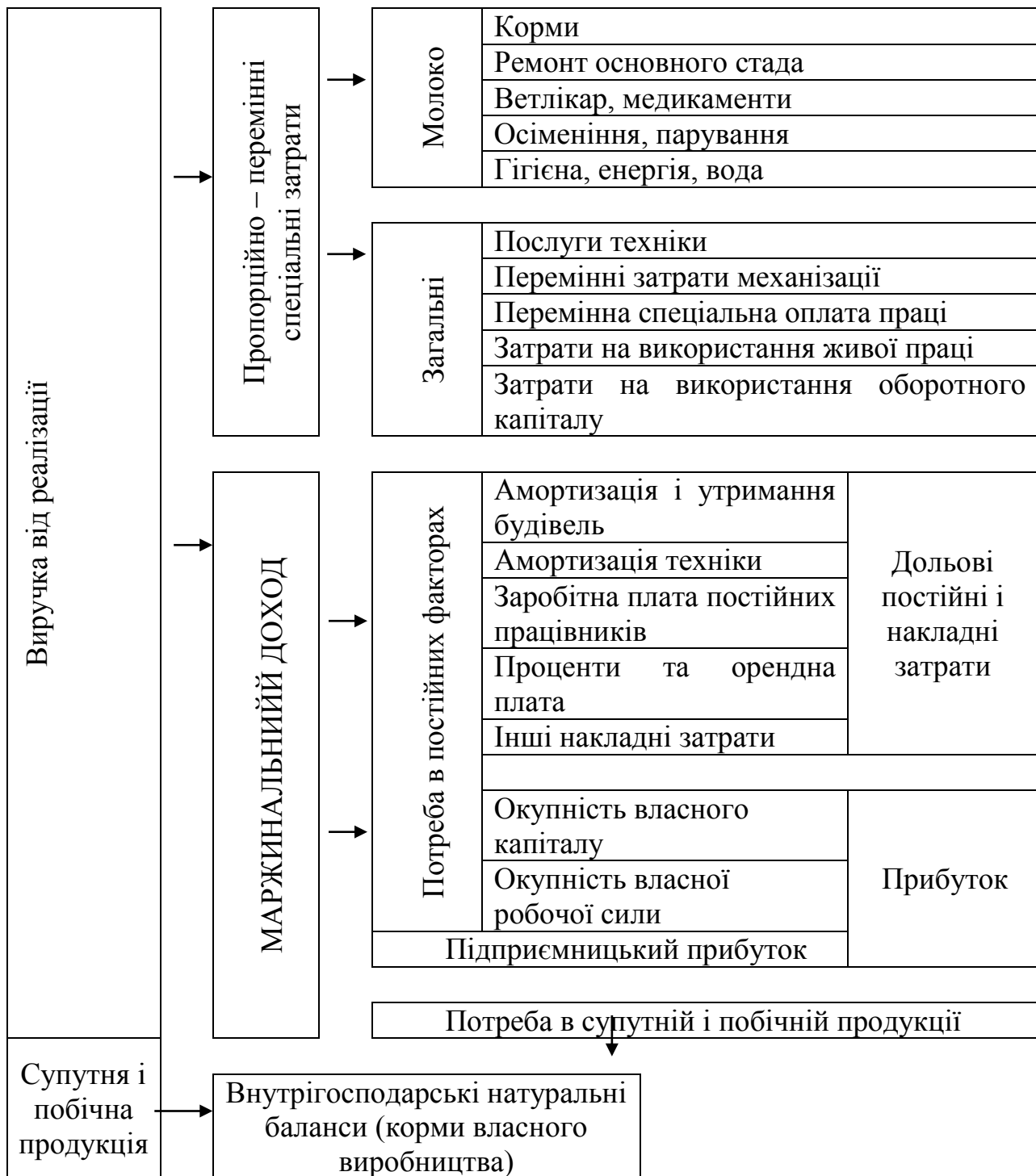

Рис. 2.11. Термінологічні взаємозв'язки в маржинальній калькуляції

Водночас, низька продуктивність тварин не дає можливості одержати ефект від додаткових витрат на їхнє утримання. Собівартість виробництва 1 ц молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області має загальну тенденцію до зростання. Зокрема, собівартість виробництва 1 ц

молока у 2009 р. становила 149,92 грн., проти 116,31 грн. у 2007 р., ріст склав 29 %.

Таблиця 2.21

Маржинальна калькуляція доходності процесу виробництва молока за 2009 р. на матеріалах ПСП "АФ Батьківщина" (в розрахунку на 1 корову)

Показники	Кількість		Вартість одиниці, грн.	Всього, грн.
	шт.	вага, кг		
Вартість виробленої продукції: Молоко	х	4943	2,14	10578,0
Вибракувані тварини	0,4	165	8,73	1440,0
Приплід	1,4	56	21,53	1206,0
Органічні добрива	х	7000	х	350,0
Всього:			х	13574,0
Затрати на корми		х	х	3290,0
з них: молоко для випоювання телят, ц		3,3	174,85	577,0
комбікорми для корів, ц		10,0	95,80	958,0
зерно, ц		5,5	69,50	382,2
мінеральні та вітамінні добавки, ц		0,2	25,00	5,0
основні корми, ц		46,0	29,73	1367,8
Нетелі (для ремонту стада), гол.		0,6	4196,0	2517,6
Ветлікар, медикаменти		х	х	156,0
Запліднення		х	х	175,0
Водопостачання, електроенергія та опалення		х	х	490,0
Страхові платежі і внески до галузевого об'єднання		х	х	-
Затрати на виконання механізованих робіт		х	х	35,0
Інші перемінні затрати		х	х	855,0
Всього перемінних затрат		х	х	7518,6
Маржинальний доход		х	х	6055,4
Середньорічна потреба в живому і оборотному капіталі		х	х	4196,0

Джерело: дані первинної бухгалтерської і зоотехнічної звітності ПСП "АФ Батьківщина" смт. Стрижавка, Вінницького району, Вінницької області

Аналіз рентабельності виробництва молока свідчить, що рівень ефективності галузі зростає. Вищі темпи росту середніх цін реалізації продукції галузі молочного скотарства при незначному зростанні собівартості одиниці продукції дали можливість знизити рівень збитковості в період з 2000 по 2006 рр., а в послідуєчий період перетворити галузь з збиткової в прибуткову (табл. 2.23).

Однак низька рентабельність знижує можливості сільськогосподарських підприємств області у розширеному веденні молочного скотарства. Минулого року лише в 12 адміністративних районах області галузь молочного скотарства була прибутковою.

Таблиця 2.22

**Розрахунок показників ефективності виробництва молока за Західно -
Європейською методикою на прикладі ПСП "АФ Батьківщина" за 2009 р.**

Статті затрат	Поріг виробництва	Поріг рентабельності
Перемінні затрати, відображені в маржинальній калькуляції	7518,6	7518,6
- Вартість побічної продукції органічні добрива	350,0	350,0
вибракувані тварини	1440,0	1440,0
приплід	1206,0	1206,0
= Перемінні затрати за мінусом вартості побічної продукції	4522,6	4522,6
+ Питомі перемінні затрати на використання кормових площ	2618,0	2618,0
+ Затрати на використання живого та оборотного капіталу	220,0	220,0
+ Альтернативні затрати праці	-	-
+ Заробітна плата найманих працівників	110,0	110,0
+ Альтернативні затрати кормових площ	-	-
+ Інші альтернативні затрати (будівлі і споруди)	-	-
= Перемінні затрати виробництва молока	7470,6	7470,6
Поріг виробництва (перемінні затрати /1 кг молока)	1,51	-
+ Амортизаційні відрахування і утримання (корівник, техніка, кормозберігаючі споруди)		88,5
+ Затрати використання основного капіталу (корівник, техніка, кормозберігаючі споруди)		516,7
+ Питомі постійні затрати на виробництво основних кормів (крім концентрованих):		346,8
+ Інші постійні затрати		36,6
+ Розподіляемі накладні витрати		191,05
= Затрати на виробництво молока, всього		8650,25
Поріг рентабельності / Поріг прибутковості (затрати всього /1 кг молока)		1,75

Серед них слід виділити Козятинський район, де за останні 3 роки на кожен вкладену у виробництво продукції в галузі гривну господарства району отримували відповідно від 0,38 до 0,45 грн. прибутку (табл. 2.24).

Цей один з найбільш стабільних у розвитку молочного скотарства районів. Середньорічний удій молока від однієї корови в сільськогосподарських господарствах району минулого року склав 4 тис. кг.

**Рівень прибутковості (збитковості) виробництва молока у
сільськогосподарських підприємствах Вінницької області**

Роки	Значення	Роки	Значення
1990	35,0	2003	5,3
1997	- 57,6	2004	- 2,4
1998	- 51,2	2005	4,5
1999	- 36,3	2006	- 8,7
2000	- 11,4	2007	17,6
2001	- 10,8	2008	10,4
2002	- 19,7	2009	12,7

Джерело: [95]

Слід виділити і Ямпільський район, де рівень прибутковості галузі досить високий та має тенденцію до зростання. Втрачає свої позиції по лідерству Літинський район – останні 2 роки галузь розвивається нестабільно – собівартість виробництва молока зростає тут на 29 %.

Максимальний рівень рентабельності в ДП ДГ "Бохоницьке" був в 2008 р., коли на кожен вкладений у виробництво гривню було отримано 0,31 грн. прибутку (табл. 2.25).

В наступному році даний показник знизився в 3 р. В цілому ж за 2007 – 2009 рр. рівень рентабельності зріс в 10 р. Однак, в порівнянні з 2008 р. цей результат є нижчим, що свідчить про необхідність покращення роботи галузі. Основними причинами високої собівартості виробництва молока в ДП ДГ є: низький відсоток породних тварин у стаді; перевитрата кормів на годівлю тварин, що є наслідком їх незбалансованості за перетравним протеїном, низької якості та порушення норм годівлі й структури раціонів; низький рівень механізації трудомістких процесів на фермі.

Все згадане в сукупності відображується двома комплексними факторами – продуктивністю тварин і витратами на утримання однієї голови, які й зумовлюють рівень собівартості. В 2009 р. на утримання 1 голови в галузі молочного скотарства ДП ДГ ВДСГДС було затрачено матеріально-фінансових ресурсів на суму 5,7 тис. грн. Результатом цього стало зростання рівня собівартості 1 ц молока. В порівнянні з базисним роком даний показник зріс на 45 %. Негативну динаміку мають і решта показників. Так минулого року в розрахунку на 100 сільськогосподарських угідь було вироблено молока лише 72 % до рівня 2007 р. Виробництво валової продукції на 1 грн. понесених витрат зменшилось на 0,14 грн., або на 31 %. Собівартість реалізованого молока зростає. Якщо на початку досліджуваного періоду даний показник становив 295,65 грн., то же в наступному році він зріс в 2 р., зниження його вже в 2009 р.

не нормалізувало ситуацію - в цілому за досліджуваний період собівартість 1 ц реалізованого молока в ДП ДГ ВДСГДС зросла на 33 %.

Таблиця 2.24

**Показники ефективності роботи галузі молочного скотарства
Вінницької області (в розрізі адміністративних районів)**

Райони	Собівартість 1 ц молока			Рівень рентабельності виробництва молока, %		
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Барський	116,86	152,95	144,55	- 9,4	- 17,8	- 24,3
Бершадський	120,97	179,06	172,98	11,7	- 8,3	- 6,3
Вінницький	133,29	170,10	176,36	- 4,3	- 5,6	- 1,7
Гайсинський	135,65	175,25	163,87	27,8	- 1,8	25,8
Жмеринський	170,54	188,66	190,48	- 35,0	- 4,1	- 18,6
Іллінецький	120,78	165,20	172,60	1,1	- 0,3	- 1,4
Калинівський	114,87	152,06	153,05	18,2	5,5	6,7
Козятинський	91,96	119,48	128,31	45,4	42,1	38,2
Крижопільський	98,42	135,54	137,57	38,1	25,7	19,8
Липовецький	114,88	140,80	138,53	28,2	38,2	18,4
Літинський	92,14	130,72	118,86	48,5	7,7	30,4
Могилів-Подільський	106,02	100,21	164,28	5,8	- 12,9	- 37,6
Мурованокуріловецький	104,08	137,60	173,24	6,7	- 10,4	- 22,3
Немирівський	121,64	149,02	143,52	2,6	3,2	- 12,4
Оратівський	105,65	141,85	140,56	14,0	4,1	5,2
Піщанський	113,87	143,08	142,42	2,9	- 12,6	- 14,3
Погребищенський	118,46	162,08	148,73	16,1	8,4	21,0
Теплицький	142,40	175,13	169,74	- 6,0	- 1,2	- 3,4
Тиврівський	156,27	203,63	196,06	- 17,5	- 9,3	- 30,3
Томашпільський	120,47	149,82	156,85	14,2	7,3	13,0
Тростянецький	135,02	170,19	161,45	6,8	5,2	14,3
Тульчинський	142,54	187,56	207,67	- 1,7	- 3,5	- 8,1
Хмільницький	113,10	147,93	118,02	11,3	9,8	- 1,6
Чернівецький	98,99	112,30	124,01	- 5,3	- 13,0	7,2
Чичельницький	146,38	166,41	161,06	- 13,9	- 10,9	- 15,3
Шаргородський	141,07	144,76	143,15	- 8,2	3,4	3,4
Ямпільський	107,03	145,91	146,00	27,4	25,0	30,8

Джерело: [95]

Залишаються високими і витрати на збут продукції. В розрізі років вони склали: 2007 р. – 22 % (в структурі повної собівартості 1 ц молока), 2008 р. – 26 %, 2009 р. – 14 %. Показник трудомісткості виробництва молока хоча і має тенденцію до зниження, однак значно перевищує нормативний, що є свідчення низького рівня механізації виробничих процесів – особливо це стосується годівлі тварин, де дуже висока частка затрат ручної праці. Галузь є збитковою. Розмір збитку в абсолютному виразі за період з 2007 по 2009 рр. зріс на 17 тис. грн., і становив в минулому році 324 тис. грн. В розрахунку на 1 ц продукції він знизився по відношенню до рівня 2008 р. в 2 р., однак якщо порівнювати

результати 2007 р., то ріст склав 28 %. В 2007 р. на кожен вкладений у виробництво гривню галуззю було отримано 0,64 грн. збитку. Рівень збитковості виробництва молока в 2009 р., однак і він свідчить, що галузь перебуває в глибокій кризі. Рівень реалізаційних цін дуже низький, що є свідченням невідповідності якісних параметрів продукції нормативам.

Таблиця 2.25

**Економічна ефективність виробництва молока в господарствах
Вінницької області**

Показники	ДП ДГ "Бохоницьке"			ДП ДГ ВДСГДС		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Одержано валової продукції в порівнянних цінах 2005 р., в розрахунку на:						
- 1 корову, тис. грн.	3,1	2,8	4,0	1,3	1,1	1,8
- 1 люд. – год. затрат праці, грн.	10,20	12,40	12,20	6,15	5,12	7,04
- 1 грн. витрат виробництва, грн.	0,88	1,00	0,77	0,45	0,22	0,31
Затрати праці, люд.-год. в розрахунку на:						
- 1 корову	307	227	333	215	213	250
- 1 ц молока	10,2	8,4	8,6	16,9	20,3	14,8
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн.	118,56	101,84	134,76	231,58	471,15	336,29
Собівартість 1 ц реалізованого молока, грн.	118,66	133,27	142,48	295,65	635,41	393,23
Реалізаційна ціна 1 ц молока, грн.	120,38	174,42	157,52	104,97	156,94	149,62
Прибуток (+), збиток (-) в розрахунку на:						
- 1 ц молока, грн.	1,72	41,15	15,04	- 190,68	- 478,47	- 243,61
- 1 люд.-год. затрат праці, грн.	0,10	2,70	1,15	- 7,67	- 15,62	- 12,96
Рівень рентабельності, %	1,4	30,9	10,6	- 64,5	- 75,3	- 61,9

Ця проблема набуває дедалі більшого значення в багатьох аграрних підприємствах, оскільки поліпшення якості продукції рівнозначне збільшенню її кількості, сприяє підвищенню на неї попиту. Особливо важливою є частка вмісту в молоці жиру та білка, що залежить від багатьох чинників, а саме: породи, спадкових якостей худоби, умов її годівлі, періоду лактації, сезону отелення, віку тощо. Повноцінна годівля корів, коли в їх раціонах є всі необхідні поживні речовини, сприяє одержанню високоякісного молока. Зростання якісних показників реалізованої сільськогосподарськими підприємствами продукції галузі молочного скотарства Вінницької області свідчить про покращення, зокрема, і використання кормів (табл. 2.26). Питома вага молока вищого гатунку, яке було реалізовано на переробні підприємства

області, зросла в 2,7 р., минулого року 40 % реалізованої продукції становило молоко першого гатунку.

Таблиця 2.26

**Показники якості молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами на переробні підприємства Вінницької області
(в перерахунку на базисну жирність)**

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Реалізовано молока, всього, т	110838	94060	93703	104290	120013
в т.ч. вищого гатунку	22866	37335	46115	58678	67704
питома вага, %	20,6	39,7	49,2	56,3	56,4
першого гатунку	78933	47580	45602	43255	47999
питома вага, %	71,2	50,6	48,7	41,5	40,0
другого гатунку	8672	8579	1382	1199	3372
питома вага, %	7,8	9,1	1,5	1,1	2,8
несортового	367	566	604	1158	938
питома вага, %	0,4	0,6	0,6	1,1	0,8

Джерело: [95]

Незважаючи на позитивні зміни в розвитку галузі молочного скотарства низьким залишається рівень окупності витрат та рівень реалізаційних цін – ті складові ефективного виробництва продукції, які потребують термінового вирішення. Отже до резервів, використання яких потребує незначних інвестицій можна віднести організаційні заходи, які пов'язані з ліквідацією яловості корів, із своєчасним введенням у продуктивне використання ремонтного молодняка, підвищенням інтенсивності використання корів, скороченням до науково-обґрунтованих технологічних перерв надходження продукції (наприклад, скорочення сухостійного і сервіс-періодів корів), впровадження нових прогресивних методів виробництва і праці. За рахунок додаткових інвестицій в галузь молочного скотарства можна провести структурну перебудову тваринництва: забезпечити нарощування кормовиробництва і поліпшення якості кормів, створити належні санітарно-гігієнічні умови на фермах як для тварин, так і для обслуговуючого персоналу; забезпечити реалізацію заходів екологічного характеру – придбання відповідного обладнання, будівництво гноєсховищ.

Актуальним залишаються і питання встановлення, на основі нормативної галузевої собівартості та прибутку (на рівні розширеного відтворення), мінімально гарантованої ціни на молочну сировину в розмірі 80 – 90 % еквівалентних цін на молочні продукти. Великі зусилля підприємствам слід докласти для забезпечення чіткого функціонування маркетингової служби, яка

б на основі глибокого аналізу існуючих тенденцій у попиті на молочну продукцію, реальної оцінки власних можливостей і розвитку гарантованого безбиткового обсягу виробництва кінцевої продукції визначала мінімально необхідний обсяг молочної сировини з подальшим укладанням на неї договору купівлі – продажу.

НАПРЯМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

3.1. Розвиток інфраструктури ринку молока у Вінницькій області

Формування інфраструктури ринку молока є процесом, що визначається загальними особливостями формування інфраструктури аграрного ринку в Україні та закономірностями створення ринкових основ господарювання в аграрному секторі економіки України. За основу створення ринкової системи господарювання в сільському господарстві України були прийняті такі чотири основні сфери реформування: визначання повноцінного власника, в тому числі і землі, з відповідними правами і обов'язками; побудова нових виробничих відносин на основі власності на майно, землю і працю; формування з ініціативи власників організаційно – правових форм господарювання ринкового типу; розбудова інфраструктури аграрного ринку. Очевидно, що побудувати ринковий економічний механізм в сільському господарстві без досягнення суттєвих результатів в кожній з наведених чотирьох сфер реформування АПК неможливо. Так само неможливо утворити повноцінну ринкову інфраструктуру, як суттєвий елемент цього механізму, в умовах, коли реформи не мають чіткого вектора і по своїй глибинній суті ще не завершені. Є пряма залежність процесу формування ринкової інфраструктури аграрного ринку з процесом реформування сільськогосподарських підприємств. Дана залежність має двосторонній характер. Тобто, на наше глибоке переконання, процес реформування сільськогосподарських підприємств також прямо залежить від стану та темпів формування ринкової інфраструктури.

Проведене нами узагальнення основних підходів вітчизняних та зарубіжних вчених до визначення змісту інфраструктури аграрного ринку дозволяє нам зробити наступне визначення. Інфраструктура аграрного ринку – це система підприємств, організацій та правил відносин, що в сукупності забезпечують взаємозв'язки між структурними елементами окремих аграрних ринків на високому організаційному рівні, сприяють вільному руху товарів та інформації, чим, в кінцевому рахунку, забезпечується стабільний процес аграрного виробництва від постачання ресурсів до реалізації продуктів кінцевим споживачам. Процес формування інфраструктури ринку молока у Вінницькій області визначається її схемою (рис.3.1).

Рис. 3.1. Склад і групування елементів інфраструктури аграрного ринку

(Джерело: Региональные аспекты аграрных преобразований, - политика, реструктуризация, рыночная адаптация / Под ред. Петера Тиллака и Виталия Зиновчука, вып. 17, 2003, 236 с., ISBN 928466-55-0, С. 179.)

За кількісною ознакою і в порівнянні з іншими областями України Вінницька область має відносно розвинену інфраструктуру аграрних ринків. Однак кількісні показники не відображають якісного стану цієї інфраструктури.

Характеризуючи окремі елементи інфраструктури аграрного ринку у Вінницькій області можна відзначити наступне. По – перше, незважаючи на те, що діяльність більшості видів формувань інфраструктури потенційно мають бути орієнтованими на сільськогосподарські підприємства та на галузь виробництва молока – це на даному етапі формування інфраструктури далеко не так. В області діє єдина аграрна товарна універсальна біржа. В переліку

товарів, які реалізуються через біржу молоко відсутнє. Більшість агроторгових домів у Вінницькій області зареєстровані як господарські товариства або приватні підприємства. Відсутність кооперативного змісту агроторгових домів обмежує поле їх діяльності. Крім того, їх незначну роль на аграрному ринку області визначають також такі фактори: недосконале нормативне – правове регулювання їх діяльності, фінансове, інформаційне та кадрове забезпечення, державна підтримка.

Виставки, ярмарки та аукціони в сфері аграрного ринку проводяться, однак переважно один раз в рік та лише на обласному рівні. Ініціаторами проведення таких заходів є обласне управління агропромислового комплексу, а також дорадча служба, що здійснює свою діяльність при Вінницькому національному аграрному університеті. Розвиток даної сфери інфраструктури аграрного ринку можливий лише при ініціативі та активній а не пасивній участі сільськогосподарських підприємств. Передумовою цього є утворення об'єднань та кооперативів. Так, асоціація "Картопля і овочі Поділля", що об'єднує галузевих виробників картоплі і овочів у Вінницькій області щороку проводить за власною ініціативою щонайменше дві виставки – продажі, є активним учасником ярмарок. Важливим компонентом діяльності асоціації є обмін досвідом, вдосконалення технології, організація навчань та стажування за кордоном. На базі асоціації створено галузевий обслуговуючий кооператив. В галузі виробництва молока поки що подібні об'єднання в області відсутні. Кредитні спілки у Вінницькій області наявні, але серед них немає спілок, які б об'єднували сільськогосподарські підприємства. Кредитна спілка "Фермери Вінниччини" об'єднує фермерів області, інші кредитні спілки об'єднують громадян, приватних осіб за тим чи іншим критерієм. Кооперативні банки в області відсутні оскільки основою їх створення є кредитні спілки, а їх поки що в області надто мало для об'єднання в кредитний банк.

В області активно розвивається діяльність інформаційно - консультаційних та дорадчих служб. Поштовхом для їх створення та діяльності стали пілотні проекти, відповідно США та Німеччини. Перший проект здійснюється через співпрацю Луїзіанського університету (США) та Вінницького національного аграрного університету. Роль проекту виявилась неоціненною як приклад побудови ефективної системи дорадництва у Вінницькій області через практичне адаптування іноземного досвіду. Однак початково визначений орієнтир проекту на розвиток фермерських господарств області звузив сферу його діяльності та практично виключив із переліку освітньо – консультативних послуг молочне скотарство, оскільки, за окремими винятками, переважна більшість фермерів області виробництвом молока не займається. При цьому за сприяння проекту були започатковані асоціації

виробників овочів та картоплі, плодів. Консультаційний проект Міністерства сільськогосподарства Німеччини "Агроконсалт – Трансформ" уже кілька років здійснює свою успішну діяльність у Вінницькій області. Основними принципом діяльності проекту є приватно – комерційний, тобто платний для клієнтів, характер надання консультаційних послуг. Основними клієнтами проекту є великі сільськогосподарські підприємства області, із загальної кількості підприємств проектом охоплена лише їх незначна частина, створення ринкової інфраструктури не розглядається як пріоритет діяльності проекту.

Наявні формування ринкової інфраструктури поки що нестійкі у своєму розвитку, економічне їх значення на ринку поки що не є домінуючим. Галузі виробництва молока стосується діяльність більшості з наведених формувань. В країнах з розвинутою ринковою економікою інфраструктурні елементи аграрного ринку є індикаторами ринкових цін, вони формують стабільні маркетингові канали та являють собою єдину економічну систему.

В усій системі інфраструктури аграрного ринку критично важливими є сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кредитні спілки і кредитні банки. Більшість з обслуговуючих кооперативів, що здійснюють свою діяльність у Вінницькій області утворені не за ініціативою групи товаровиробників сільськогосподарської продукції, в одних випадках ініціаторами були асоціації товаровиробників, в інших – дорадча служба та окремі товаровиробники.

З точки зору розвитку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах в області сьогодні потрібні такі формування інфраструктури ринку молока, які прямо пов'язані з рухом продукції в межах молокопродуктового підкомплексу Вінницької області. Для узгодженості діяльності різних елементів структури молокопродуктового підкомплексу актуальним сьогодні є утворення інтеграційних та кооперативних об'єднань, які є основою інфраструктури в галузі. Загальна схема руху продукції між суб'єктами молокопродуктового підкомплексу наведена на рисунку 3.2. На сьогодні сільськогосподарські підприємства Вінницької області не є учасниками ні одного сільськогосподарського кооперативу або інтеграційного об'єднання в галузі виробництва, переробки або збуту молока.

Виходячи з наведеної схеми можна визначити потенційні види інтеграційних об'єднань з участю сільськогосподарських підприємств. На наш погляд прояв ініціативи в даному напрямку можливий з боку молокопереробних підприємств або органів, що здійснюють в області державну аграрну політику. У 1980 – х роках, за ініціативи управлінь сільськогосподарства створювались подібні об'єднання, як наприклад асоціація "Молоко", що об'єднувала сільськогосподарські підприємства – виробники

молока Вінницького району. Діяльність асоціації дала свої позитивні результати, так сьогодні, як наслідок її діяльності Вінницький район є одним із лідерів в області за кількістю сільськогосподарських підприємств, в яких високий рівень організації ведення галузі та продуктивності корів.

Рис. 3.2. Схема руху молока від виробника до кінцевого споживача через систему інтеграційних зв'язків

Із зміною організаційно – правових та економічних умов господарювання дане об'єднання припинило свою діяльність. В умовах посилення співпраці органів, що здійснюють регулювання регіонального аграрного розвитку в регіоні, з наукою утворення таких об'єднань в майбутньому на новій, приватній основі є цілком можливим. Початкова організаційна форма для об'єднання в формі асоціації є найбільш прийнятною для умов, що склались в галузі. Асоціація повинна об'єднати в своєму складі перш за все сільськогосподарські підприємства та молокопереробні підприємства, що буде вигідно для усіх учасників співробітництва. Щодо другого шляху розвитку інтеграційних об'єднань в галузі – через ініціативу молокопереробних підприємств, такий шлях уявляється сьогодні найбільш перспективним (рис. 3.3).

Основні типи існуючих в Україні агропромислових формувань це регіональні і господарські. Суттєвий вплив на розвиток регіонального ринку молока можуть мати регіональні агропромислові формування. Організаційною формою регіонального агропромислового формування в молокопродуктовому підкомплексі АПК, на наш погляд, повинна бути асоціація. Серед основних і можливих напрямків діяльності пропонованого інтеграційного об'єднання слід

виділити наступні: заготівля та транспортування молока, контроль його якості, розвиток матеріально-технічної та кормової бази підприємств, розвиток племінної справи, обмін досвідом та консультативно-інформаційна діяльність, запровадження передових технологій виробництва і переробки молока, інвестування розвитку об'єднання та підвищення його конкурентоспроможності, поглиблення спеціалізації та концентрації в галузі виробництва молока, організація постачання ресурсів, необхідних для виробництва і переробки молока, організація централізованого ветеринарного обслуговування, контроль договірних цін на молоко та ін (табл. 3.1).

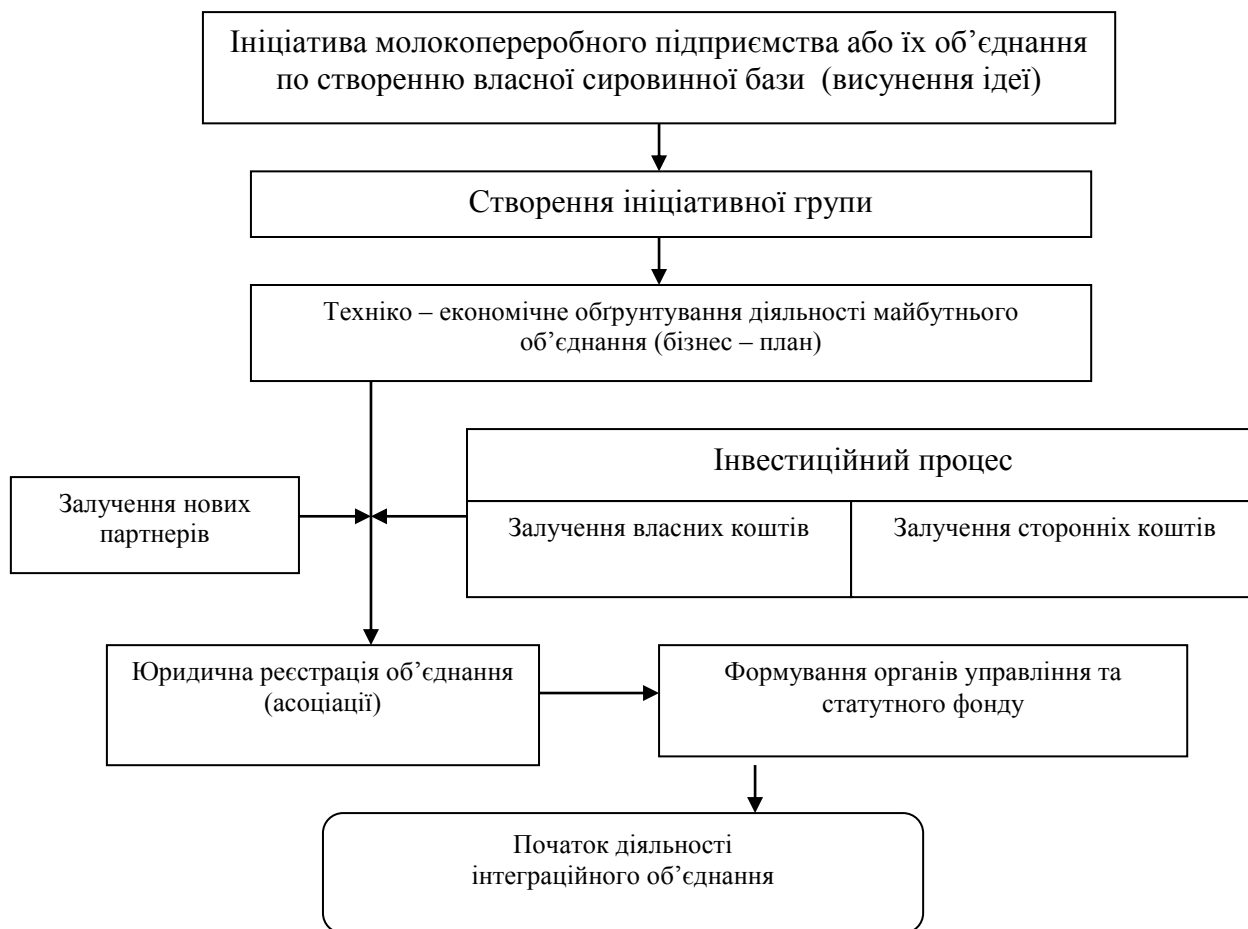

Рис. 3.3. Модель інституційного процесу формування інтеграційного об'єднання в молокопродуктовому підкомплексі АПК Вінницької області

Важливим питанням є формування уявлень щодо територіального розміщення у Вінницькій області діяльності агропромислового об'єднання молокопродуктового підкомплексу, утворення якого пропонується. На наш погляд, потрібен своєрідний "пілотний проект" утворення такого об'єднання, до його створення повинні бути залучені органи, що формують регіональну аграрну політику. Учасниками такого об'єднання повинні стати найбільш активні учасники ринку молока в області, як переробними так і виробники молока. Оптимальне розміщення діяльності такого "пілотного" інтеграційного

об'єднання – це північна приміська зона виробництва молока у Вінницькій області. При умові належної організації діяльності даного об'єднання на основі його досвіду поступово можна переходити до утворення подібних інтеграційних об'єднань в глибинних сировинних зонах виробництва молока, тобто в таких районах Вінницької області як Бершадський. В майбутньому можливо також перейти до адміністративно територіального принципу організації інтеграційних формувань в галузі за принципом їх сумісності з адміністративними районами області, що найбільш спеціалізовані на виробництві та переробці молока.

Таблиця 3.1

**Список потенційних учасників інтеграційного об'єднання в
молокопродуктовому підкомплексі області**

Суб'єкти інтеграції	Виробництво ресурсів для галузі		Виробництво молока	Зберігання і транспортування молока	Переробка молока	Збут молокопродуктів	Інформаційно – консультативні послуги
	кормів	ремонтного молодняка					
Сільськогосподарські підприємства	+	+	+	+	-	-	-
Молокопереробні підприємства	-	-	-	+	+	-	+
Заготівельні організації	-	-	-	+	-	-	+
Транспортні організації	-	-	-	+	-	-	-
Комбикормові заводи	+	-	-	-	-	-	-
Нетельні господарства	-	+	-	-	-	-	-
Облплемоб'єднання	-	+	-	-	-	-	+
Дорадча служба	-	-	-	-	-	-	+
Підприємства оптової та роздрібної торгівлі	-	-	-	-	-	+	+

+ - можливість потенційної участі;

-- - неможливість потенційної участі.

Вченими визначається, що в умовах вертикальної інтеграції аграрного і промислового виробництва створюється додатковий економічний ефект, який називають "синергічним", суть якого проявляється у вищій економічній

ефективності інтегрованого виробництва, порівняно з відокремленим. Джерелами отримання синергічного ефекту від утворення інтеграційного об'єднання виробників і переробників молока в нашому випадку мають бути: зменшення втрат молока в процесі його доставки від молочнотоварної ферми до переробного підприємства, збільшення обсягу виробництва молокопродуктів за рахунок утилізації нестандартного молока, яке без інтеграції пропадає або використовується нерационально, підвищення якості молока, скорочення витрат на транспортування молока і використання зустрічних транспортних потоків з ресурсами для виробників молока, і головне, – гарантії стабільності функціонування виробничого процесу в учасників інтеграції через наявність з одного боку, – стабільних ринків сировини, з іншого – стабільних ринків збуту виробленого молока.

Принципи розподілу сумарного ефекту від діяльності інтеграційного об'єднання загальновідомі. Справедливим є підхід, коли виручка від реалізації кінцевої продукції, в нашому випадку молокопродуктів, розподіляється між учасниками об'єднання пропорційно до розміру понесених ними затрат. В.Г. Андрійчук зазначає, що в сучасних умовах це більш прийнятний підхід, ніж розподіл прибутку, оскільки молокопереробні підприємства України мають корпоративну, а не кооперативну, як на Заході, внутрішню економічну природу. Методологія розрахунку пропорції в процесі розподілу виручки від реалізації молокопродуктів між переробними підприємствами та виробниками молока має принципово важливе значення як компроміс, на якому ґрунтується успішна діяльність усього об'єднання.

Проводячи такі розрахунки потрібно спочатку визначити базову величину сукупних витрат – постійних і змінних. По молокопереробному підприємству ці витрати визначаються за повного використання його виробничої потужності, а по сільськогосподарських підприємствах – виходячи з обсягу виробництва молока, кількість якого потрібна для повного завантаження потужностей переробки. Постійні витрати можна визначати загальною сумою а розрахунок змінних витрат потрібно здійснювати відповідно на тонну молокопродуктів та на тонну молока – сировини. На основі цих даних можна розрахувати пропорції розподілу грошової виручки від реалізації кінцевої продукції між суб'єктами інтеграції. Нормативні витрати по молокопереробному підприємству можна визначити за виразом:

$$НВ_{п} = ПВ_{п} + (ЗВ_{п} \cdot ГП),$$

де $НВ_{п}$ – нормативні витрати по молокопереробному підприємству;

$ПВ_{п}$ – загальна сума постійних витрат по молокопереробному підприємству;

$ЗВ_{п}$ – змінні витрати на виробництво 1 т кінцевої молоко продукції;

ГП – обсяг вироблених молокопродуктів.

Нормативні витрати по сільськогосподарському підприємству, що виробляє молоко в рамках об'єднання рекомендується визначати за формулою:

$$НВ_c = ПВ_c + (ЗВ_c \cdot МС),$$

де $НВ_c$ – нормативні витрати по сільськогосподарському підприємству;

$ПВ_c$ – загальна сума постійних витрат по сільськогосподарському підприємству;

$ЗВ_c$ – змінні витрати на виробництво 1 т молока - сировини;

$МС$ – обсяг поставленого для переробки молока сільськогосподарськими підприємствами.

Критично важливим елементом у стимулюванні розвитку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області є горизонтальна інтеграція або діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Роль цих кооперативів у розвитку молокопродуктового підкомплексу в розвинених країнах є домінуючою. Так в США через спеціалізовані обслуговуючі кооперативи реалізується 86 % молока, в Скандинавських країнах та Данії кооперативи переробляють і реалізують понад 90 % молока і молокопродуктів.

Кооперативи в цих країнах займають також домінуючу роль в процесі забезпечення необхідними ресурсами виробництва, в тому числі тими, що необхідні для виробництва молока. Кооперативи, що об'єднують виробників молока за кордоном захищають їх інтереси, формують економічну та цінову політику в галузі. Основою діяльності зарубіжних молочних кооперативів є переробка молока і збут молокопродуктів спільними зусиллями виробників молока.

Для переважної більшості аграрних підприємств Вінницької області, які мають в своєму складі галузь молочного скотарства, головними невирішеними питаннями залишаються питання рівномірного розподілу ринкової влади в ланцюгу "виробник-переробник-споживач". Принципова модель економічного механізму, при якому домінують інтереси переробників над інтересами сільгосптоваровиробників, визначена як монополістичний економічний механізм. Протилежний полюс континууму організаційних моделей характеризується домінуванням інтересів сільгосптоваровиробників і названий дослідниками кооперативним економічним механізмом. Тому вихід вбачається у регулюючій діяльності держави поряд з оптимізацією господарської діяльності сільгосптоваровиробників. Виходячи з чинного законодавства, держава не може встановлювати ціни на молоко директивним шляхом, тому її дії повинні бути спрямовані на обмеження монополізму переробників молока, особливо при наявності тіньового зговору відносно встановлення цін на нього.

З метою підтримки еквівалентних цін держава повинна в періоди найвищого середньодобового надою молока здійснювати інтервенційні закупки за рахунок бюджетних коштів. Забезпечення еквівалентності цін може бути досягнуто і шляхом створення в галузі обслуговуючих кооперативів.

Згідно з Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію" під обслуговуючим кооперативом розуміють підприємство, створене для цілей обслуговування переважно членів кооперативу по тих функціях, які нині виконують посередники, переробники, торгівля. Кооперативи в молокопродуктовому підкомплексі можуть бути об'єднаннями двох типів:

1) об'єднання товаровиробників молока в кооператив з метою формування стабільної політики на певному територіальному рівні стосовно таких питань як: збут молока, постачання необхідних ресурсів, та вирішення інших проблем, наявних в галузі виробництва молока;

2) об'єднання молокопереробних підприємств і торгівельних організацій в кооператив з метою вирішення спільних проблем для усіх членів кооперативу.

Обслуговуючих кооперативів в галузі молочного скотарства сьогодні у Вінницькій області немає, тому висунемо гіпотези, щодо можливостей розвитку обслуговуючої кооперації в даній сфері. Гіпотеза перша, – об'єднання сільськогосподарських підприємств в кооператив з метою спільної переробки молока (відповідно до зарубіжних аналогів). Вище наведена аргументація свідчить про малу ймовірність подібного розвитку подій на сучасному етапі реформування АПК, оскільки уже діють на ринку потужні молокопереробні підприємства мають не кооперативну а корпоративну природу.

Гіпотеза друга – кооперування аграрних підприємств в сферах обміну інформацією та технологічного розвитку галузі молочного скотарства.. Роботи в даному відношенні багато і вигода для сільськогосподарських підприємств – виробників очевидна, адже реальної координації діяльності сільськогосподарських підприємств сьогодні немає. Можливі сфери діяльності такого кооперативу: постачання ресурсів для галузі, маркетинг молока, ветеринарне обслуговування, племінна робота, технологічні нововведення в галузі, інформаційні послуги та ін.

Гіпотеза третя, – створення обслуговуючих молочних кооперативів сільськогосподарськими підприємствами спільно з присадибними господарствами громадян – виробників молока територіальної громади. Подібна ідея на перший погляд є дуже продуктивною. Однак вона поки що не знайшла своєї практичної реалізації, хоча на перший погляд передумови для цього очевидні: матеріальна база сільськогосподарських підприємств (перш за усе холодильні установки), яка дозволяє акумулювати великі партії молока, наявність в

багатьох сільськогосподарських підприємствах спеціалізованого транспорту для перевезення молока, можливості по контролю його якості. На наш погляд, основною причиною відсутності такого типу кооперативних об'єднань та безперспективність їх утворення в майбутньому пояснюється очевидною нерівноправністю партнерів. Це порушує основоположні принципи кооперації.

Таким чином, кооперування сільськогосподарських підприємств Вінницької області – виробників молока на сьогодні найбільш перспективне за другою з висунутих гіпотез, в таких сферах як: збут молока, виробництво комбікормів на кооперативних засадах, постачання мінеральних та кормових добавок та племінного молодняку, послуги ветлікаря та придбання ветпрепаратів, організація штучного запліднення, обмін досвідом та запровадження інновацій. Для створення та функціонування таких кооперативів у Вінницькій області є всі необхідні умови: наявність переробних потужностей, база виробництва молока, відпрацьованість нормативного законодавства. Основною метою утворення обслуговуючого молочного кооперативу на території адміністративного району має стати підвищення ефективності виробництва молока, допоміжним завданням – впорядкування відносин на ринку молока області шляхом кооперування. Підвищення економічної ефективності виробництва молока в господарствах, які стануть членами молочного кооперативу можна забезпечити за рахунок таких факторів: гарантований збут молока та своєчасність розрахунків; контроль якості молока; вищі реалізаційні ціни за здане молоко, порівняно з тими, що пропонують посередники; пільгові ціни на послуги та ресурси, отримані ввід кооперативу.

Першим кроком у створенні молочарського кооперативу районного рівня має стати організація заготівельних пунктів, які будуть обладнані холодильними установками для збереження молока, що дасть змогу господарствам району зменшити витрати на пально-мастильні матеріали, які займають значну частину в структурі витрат. Створення обслуговуючого кооперативу вимагає капіталовкладень у майбутній проект діяльності, проектний кошторис наведено в таблиці 3.2.

Для розрахунку пайового внеску потрібно визначати структуру реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами району за три останні роки. Для обчислення вступних і пайових внесків доцільно використовувати пропорційний підхід. Вступні внески при цьому сплачуються кожним членом кооперативу одноразово при його вступі до кооперативу. Вони, як правило, направляються на покриття операційних (поточних) витрат кооперативу і не підлягають поверненню. Для формування пайового фонду в його структуру включається вартість основних фондів, що знаходяться на балансі кооперативу, тобто будівлі, машини, обладнання. Якщо основні виробничі

фонди будуть придбані за рахунок позики, то майно перейде до неподільного фонду, а якщо за рахунок пайових внесків, то до пайового фонду.

Таблиця 3.2

**Проектний кошторис витрат на придбання обладнання
для збутового кооперативу**

Назва комплектуючих	Кількість одиниць	Ціна, грн.	Сума, грн.
Станція приймання молока	2	98364	196728
Фільтр для попереднього очищення молока	2	11920	23840
Охолоджувач молока з прямим охолодженням	2	135908	271816
Аналізатор якості молока (жирність, СОМО, % додавання води, білок, кислотність)	4	7896	31584
Обладнання для виробництва сиру твердого	1	139867	139867
Інші витрати (резервний фонд)	x	x	100000
Всього	x	x	763835

На основі опрацювання зарубіжного та вітчизняного досвіду функціонування молочних кооперативів розглянемо сформовану нами модель утворення та діяльності молочних кооперативів, яка пропонується до запровадження у адміністративних районах Вінницької області. Молочарський кооператив районного рівня на базі аграрних підприємств адміністративного району матиме наступний вигляд (рис 3.4).

В діяльності майбутнього молочного кооперативу потрібно втілити принцип пропорційності, який легко зрозуміти і просто здійснити з господарської точки зору. Він полягає в тому, що члени повинні фінансувати свій кооператив, покривати виробничі витрати і брати участь у розподілі "прибутку" (або збитків) пропорційно до ступеня використання ними послуг кооперативу. В іншому випадку розмивається індивідуальність учасників, втрачаються орієнтири і підривається цілісна природа кооперативу. Добровільність і пропорційність повинні бути фундаментом кооперативної будівлі майбутнього молочного кооперативу. Майбутній молочний обслуговуючий кооператив повинен мати ще й такі риси: контроль з боку своїх членів, які користуються послугами кооперативу; розподіл прибутків або збитків між членами кооперативу здійснюється пропорційно участі в господарській діяльності кооперативу; рівень дивідендів на власний капітал повинен бути обмеженим.

З метою налагодження ефективного контролю членів кооперативу за його діяльністю необхідно забезпечити умови, коли кожен член кооперативу буде мати право тільки на один голос при розв'язанні питань, незалежно від розміру його вкладу або від ступеня користування послугами кооперативу. Всі

члени повинні мати змогу брати участь у прийнятті рішень і висловлювати свою думку з питань діяльності кооперативу. Принцип демократичного управління забезпечить врахування інтересів усіх членів до того, як рішення буде прийнято. Економія, одержана кооперативом, повинна повертатися його членам пропорційно до їх участі в господарській діяльності кооперативу. Наведені особливості необхідно відобразити в статуті кооперативу.

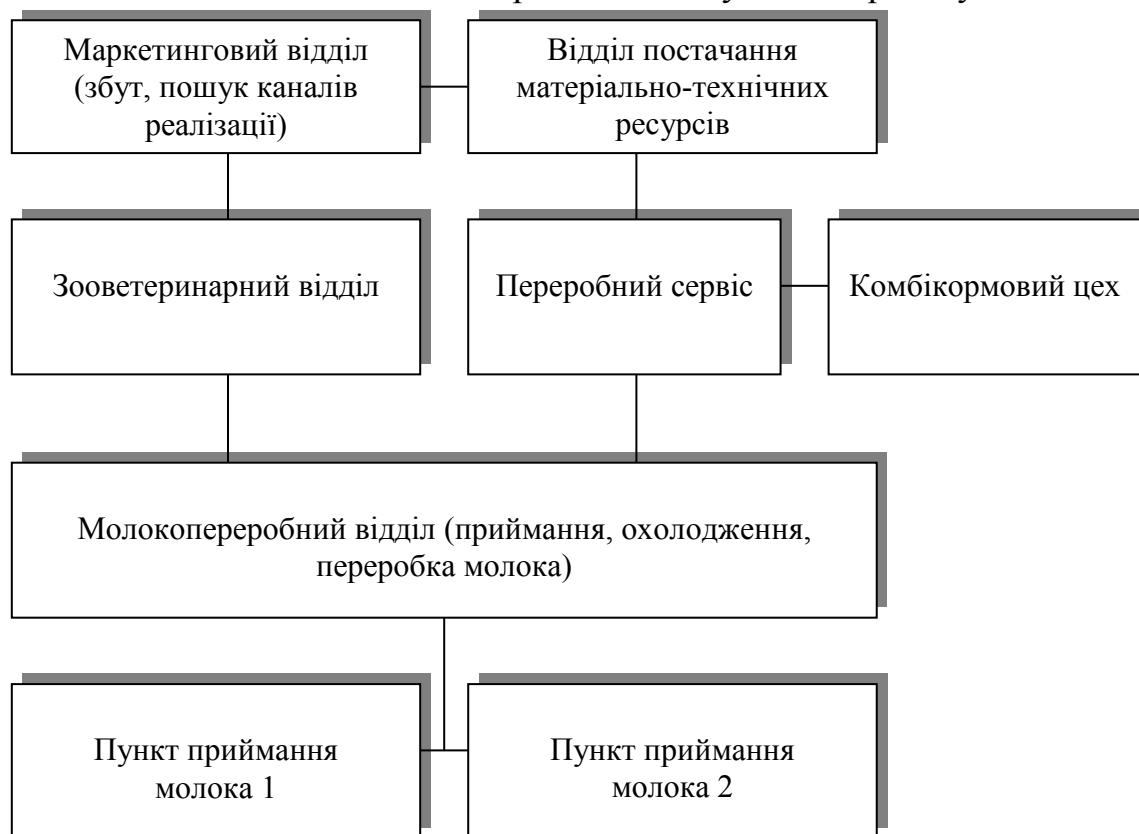

Рис. 3.4. Схема організаційної будови обслуговуючого кооперативу (на базі адміністративного району)

Молочний кооператив повинен функціонувати в інтересах його членів як клієнтів, а не як акціонерів чи вкладників. Вигоди від членства в кооперативі повинні пов'язуватися із ступенем участі в господарській діяльності кооперативу, а не з розміром вкладу в нього. Оскільки молочні кооперативи є перш за все заготівельно – збутовими, то, відповідно і ступінь участі окремого члена кооперативу в його діяльності повинен визначатись кількістю зданого до кооперативу на реалізацію молока за той чи інший період. Досвід свідчить, що буде краще, якщо на кошти, вкладені в кооператив, дивіденди або проценти не будуть сплачуватись.

Враховуючи наведене, та умови, що склались у Вінницькій області, пропонується, щоб новоутворений кооператив займався безпосередньо продуктом, тобто молоком. Паралельно кооператив може займатись іншими

наведеними функціями, що визначається в конкретних умовах потребами членів кооперативу та економічною доцільністю. Обслуговуючі кооперативи, як правило надають послуги і не мають справи з продуктами. Вони відрізняються за характером наданих послуг і за видами клієнтів. Враховуючи досвід роботи кооперативів за кордоном, можна передбачити, що новоутворений молочний кооператив може мати такі варіанти потенційного здійснення своєї обслуговуючої діяльності: надання кредитів, страхування діяльності своїх членів, транспортні послуги; широкий перелік соціальних послуг (газифікація, телефонізація, дороги та ін.); племінна справа; менеджмент молочними фермами та галуззю; збір і поширення інформації з питань розвитку молочного скотарства.

Після означення основних параметрів і характеристик майбутнього молочного кооперативу у Вінницькій області розробимо механізм створення такого кооперативу. В процесі створення кооперативу дуже важливим є підготовчий період. Перед початком безпосередньої діяльності і реєстрації кооперативу треба докладно розробити реальні плани самофінансування майбутнього кооперативу. Найкраще це зробити у формі відповідного бізнес – плану. При цьому дуже важливою є участь в розробці даного плану ініціаторів утворення кооперативу – майбутніх його членів. Після визначення потреби в початковому капіталі потенційні члени повинні дати достатні підтвердження, що вони готові внести свою частину необхідного капіталу. Слід також заздалегідь залучити кваліфікованих управляючих.

На стадії підготовки до створення кооперативу потрібно вивчити та проаналізувати такі проблеми, що обов'язково виникнуть в процесі утворення кооперативу: яким буде потенційний обсяг операцій кооперативу на ринку молока; чи можна знайти кваліфікованого виконавчого директора для кооперативу; потрібно розрахувати потребу в необхідних основних фондах; як визначити розмір фінансових коштів, що необхідні для початку діяльності кооперативу; як потрібно провести розрахунок показників ефективності молочного кооперативу на перспективу. Якщо планується організація збутового кооперативу, то як проводити розрахунки з виробниками за продукти, які вони постачають. Якщо групою виробників молока планується утворення закупівельного молочного кооперативу, то слід вирішити, чи встановлювати ціни на молоко на рівні ринкових, що їх диктують конкуренти, чи нижче. Після того, як вивчення ситуації на ринку молока в конкретній місцевості області буде закінчено, можна буде зробити певні висновки щодо доцільності організації кооперативу і можливих перешкод на цьому шляху.

Основними функціями організаційного комітету по створенню молочного кооперативу на території адміністративного району повинні бути: залучення

членів, визначення їхнього вкладу в капітал кооперативу, укладання з ними збутових контрактів; організація разом з тимчасовим головою перших зборів кооперативу, тобто проведення установчих зборів; підготовка статутних документів (установчого договору і Статуту); проходження процедури заснування та реєстрації кооперативу; початок діяльності кооперативу.

Компанію по залученню членів молочного кооперативу рекомендується здійснювати в наступному порядку. Організаційний комітет за можливої допомоги всіх інших зацікавлених осіб пропонує потенційним членам підписати організаційну або членську угоду, якщо прийнято рішення про введення таких угод. Організаційна угода – це згода бути членом кооперативу, вести через нього операції, вкласти в нього капітал у розмірі, що є достатньою гарантією серйозності наміру взяти участь у роботі кооперативу. Якщо передбачається організувати збутово – обслуговуючий молочний кооператив з використанням членських збутових контрактів, то в цьому випадку немає потреби в членських угодах. Підписання збутового контракту показує, хто готовий вступити до кооперативу, і який буде обсяг його кооперативних операцій.

Скликання установчих зборів молочного кооперативу рекомендується проводити разом з організаційним комітетом. Усі майбутні члени кооперативу повинні одержати письмове запрошення із зазначенням місця, дати і часу проведення цих зборів. Звичайно, на установчих зборах обирають раду директорів і приймають нормативні документи кооперативу. Рада директорів повинна зібратися незабаром після перших зборів для обрання керівників, затвердження (офіційного прийняття і підписання) збутових контрактів. Вона повинна також вибрати банк, призначити виконавчого директора (або принаймні зробити певні кроки в цьому напрямі) – взагалі зробити усі заходи, які покладуть початок роботі кооперативу.

У нормативних документах молочного кооперативу обов'язково слід передбачити наступне: права, обов'язки, відповідальність і порядок виходу з членів кооперативу; процедура скликання зборів членів, включаючи сповіщення членів, кворум, права голосу, порядок їх ведення; обрання членів Ради, виконавчого директора і керівного персоналу, їх грошове винагородження, зняття і призначення на посаду; обов'язки директора і адміністративного персоналу; господарські методи кооперативу, включаючи практику формування товарних партій молока, систему фінансування за планом обігу капіталу, розподільчу політику; порядок мобілізації коштів на розвиток кооперативу, формування резервів, використання коштів, не розподілених між членами кооперативу; врахування вимог державного податкового законодавства; порядок укладання членських збутових контрактів; можливість

утворення об'єднань з іншими кооперативами; процедура розпуску; затвердження печатки кооперативу; порядок внесення виправлень і змін у нормативних документах кооперативу.

В процесі діяльності молочного кооперативу рекомендується застосовувати такі апробовані принципи фінансування кооперативу. Контроль над кооперативом здійснюють члени – клієнти кооперативу, а не члени – інвестори, причому контроль не залежить від вкладу, як у звичайній корпорації. Інвестиційний вклад кожного члена повинен бути в якомога більшій мірі поставлений у залежність від масштабу використання цим членом послуг кооперативу. Кооператив потребує достатнього капіталу для успішної роботи. Йому потрібен резерв для амортизаційних відрахувань, модернізації, на випадок непередбачених обставин. Необхідно мати не тільки достатній стартовий капітал. Нарощування обсягів виробництва потребує додаткового фінансування. Це, в свою чергу, передбачає фінансове планування і високий рейтинг у банківських і кредитних установах.

У процесі діяльності кооперативу повинен створюватися капітал. Це означає, що націнка (різниця між ціною продажу і ціною придбання) повинна бути достатньою, щоб покрити всі затрати і забезпечити прибуток (чисті надходження або економію). Ці надбавки плюс додаткові надходження за рахунок дивідендів, процентів і тимчасово утриманого клієнтського повертання утворюють джерело, з якого сплачуються дивіденди на капітал кооперативу, створюються резервні фонди, виплачуються премії найманому персоналу, клієнтське повертання, формується фонд навчання. Оскільки кооператив потребує створення капіталу для своїх майбутніх потреб, лише частина клієнтського повертання повинна виплачуватись готівкою – невивплачена частина повертання забезпечить необхідний капітал. Це є найважливішим джерелом капіталу і дає змогу зменшити потребу в позиках, зосередити контроль над капіталом у рамках підприємства, оскільки виплачується тільки номінальний дивіденд на капітал. Необхідно визначити шляхи і способи повертання капіталу членам, які перестали бути клієнтами кооперативу. Повинна бути розроблена практична й справедлива програма повертання вкладів. Це можна робити, формуючи фонд відшкодування, щоб клієнти, які більше не потребують послуг кооперативу, могли б одержати свій вклад без тривалого очікування. В цілому кооперація аграрних виробників адміністративних районів Вінницької області забезпечить економічні права та інтереси аграрних підприємств, сприятиме адаптації молочної галузі господарств до умов ринку.

3.2. Інвестиційно - інноваційний компонент розвитку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах

За проведеними нами вибірковими обстеженнями стану виробничо – технологічної бази молочного скотарства сільськогосподарських підприємств Вінницької області з'ясовано, що основні засоби виробництва в галузі зношені в більшості підприємств щонайменше на 50 – 60 %. Відтворення основних фондів в галузі не має планового характеру, здійснюється без продуманої довгострокової стратегії технологічного розвитку. Тому в існуючих умовах інвестиційна діяльність розглядається нами як один з основних компонентів процесу вдосконалення організації та підвищення економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області. Галузь потребує технологічного оновлення у відповідності до нових і економічно ефективних технологій виробництва молока. Інвестиційні ресурси потрібні на наступні цілі: реконструкція старих та будівництво нових приміщень, технічне оснащення приміщень засобами механізації та автоматизації виробництва, засоби кормоприготування та кормо роздачі, племінна худоба та ін. В комплексі потрібно розглядати одночасний розвиток кормової бази, в який також сьогодні потрібні суттєві капіталовкладення.

Що може слугувати джерелом інвестицій для галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах ? Це перш за усе власні кошти підприємства. З них можна виділити дві основні групи: кошти від реалізації молока, кошти від реалізації продукції інших галузей підприємства. Зовнішні джерела інвестування можуть бути як вітчизняними так і зарубіжними. Як засвідчує аналіз, сільськогосподарські підприємства є найменш привабливою частиною АПК для іноземних інвесторів, це ж повною мірою стосується процесу інвестування виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. Яким чином можна змінити наявні негативні тенденції ? Таких шляхів на наш погляд є два. Перший – це використання усіх внутрігосподарських можливостей по інвестуванню розвитку галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. Другий шлях – це підвищення інвестиційної привабливості галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах для зовнішніх (в т. ч. іноземних) інвесторів.

З метою запровадження інвестиційного типу розвитку галузі виробництва молока керівникам сільськогосподарських підприємств Вінницької області необхідно, на наш погляд, зосередити свою увагу на наступних аспектах інвестиційного процесу: розуміння та дотримання процедури інвестиційного процесу; оцінка інвестиційної привабливості

окремих підприємств; планування інвестицій; оцінка ефективності інвестицій. Знання щодо економічного змісту інвестиційного процесу, його планування та здійснення в сучасних умовах дуже необхідні сьогодні практикам сільськогосподарського виробництва в області. Більшість інвестицій, які здійснюються в області без залучення іноземного капіталу, не мають продуманої програми та системи оцінки ефективності. Хто сьогодні здатен найефективніше донести до керівників та спеціалістів сільськогосподарських підприємств відповідні знання? На наш погляд це діюча в області дорадча служба. В свою чергу, для виконання відповідної освітньої програми в сільському господарстві області служба повинна отримати відповідне замовлення (з фінансуванням) з обласного бюджету. Таким сьогодні є шлях вирішення подібних проблем в розвинутих ринкових країнах.

Інвестиційна привабливість об'єктів виробничої інфраструктури молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах на наш погляд характеризується такими головними критеріями: економічний ефект від інвестицій, терміни і гарантії повернення вкладених коштів, наявність системи контролю за інвестиційним процесом, наявність надійного партнера інвестора – приватного власника. Обов'язковою передумовою інвестиційного процесу в галузі виробництва молока повинна бути попередня оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Належне проведення такої оцінки забезпечить дослідження на науковій основі доцільності інвестування коштів в галузь виробництва молока сільськогосподарського підприємства, що важливо для підприємства та для інвестора. Для інвестора також важливо через оцінку здійснити вибір з кількох альтернативних напрямів вкладення інвестиційних коштів.

Сільськогосподарські підприємства Вінницької області – виробники молока є значною сукупністю, вибір в даній сукупності найпривабливіших об'єктів є однією з головних проблем для потенційних інвесторів. З іншого боку – самостійне здійснення виробниками молока вибору на основі оцінки і пропонування потенційним інвесторам конкретних об'єктів в галузі виробництва молока може бути запорукою здійснення інвестиції. Значною мірою суть проблеми сьогодні полягає в побудові достовірних систем інтегральних оцінок інвестиційної привабливості підприємств – виробників молока, що є основою ефективного вибору об'єктів інвестування.

В Україні сьогодні використовується різні методики, в основі яких закладена інтегральна оцінка інвестиційної привабливості підприємств. Однак при цьому на наш погляд процедура використання даних методик потребує адаптування до умов підприємства та галузі, які є об'єктами оцінки. Важливим є перш за все правильне розуміння загального процесу оцінки (рис. 3.5).

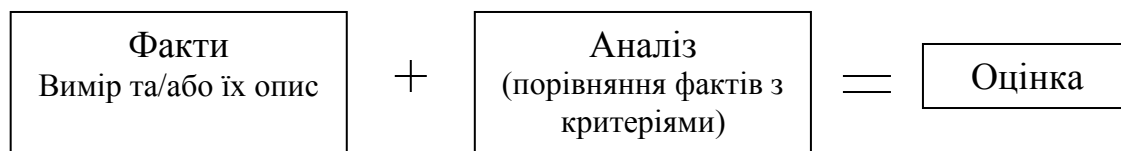

Рис. 3.5. Головні компоненти процесу оцінки інвестиційної привабливості

Проведення оцінки інвестиційної привабливості конкретного підприємства повинно мати не одноразовий а циклічний характер, що на наш погляд підвищить рівень управління підприємством в цілому, адже одна із цілей проведення оцінки – самооцінка. Циклічність процесу оцінки характеризується таким поєднанням окремих етапів оцінки (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Рекомендована циклічна модель для оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств

Однією з основних частин інвестиційної привабливості підприємства є гарантії для інвестицій. Такими гарантіями є наявність в сільськогосподарського підприємства власного капіталу та висока економічна ефективність виробництва в тій галузі, яка є об'єктом інвестування. Тому велике значення має об'єктивність розрахунку наявності в підприємства основного капіталу. Для такої оцінки рекомендується використовувати метод безперервної інвентаризації. Використовують дві базові формули. У випадку розрахунку вартості основного капіталу за повною вартістю використовують формулу:

$$OK = \sum_{i=1}^L W_i \cdot I_i$$

У випадку розрахунку вартості основного капіталу підприємства за залишковою вартістю використовують формулу:

$$OK = \sum_{i=1}^L W_i \cdot I_i \cdot d_i,$$

де ОК – вартість основного капіталу;

L – середній термін служби даного виду основного капіталу;

W_i – значення кожного виду основного капіталу;

I_i – капітальні вкладення на створення даного виду основного капіталу або на його придбання;

d_i – коефіцієнт вибуття даного виду основного капіталу.

В процесі проведення оцінки інвестиційної привабливості підприємства та галузі виробництва молока, як його складової частини, необхідно використовувати дві основні категорії фактичних даних: кількісні і якісні. В конкретному випадку проведення оцінки база даних є поєднанням двох наведених категорій з переважанням одного або іншого виду фактичних даних. Кількісні характеристики збираються тоді, коли є можливим відобразити інформацію в цифровому вигляді, наприклад через статистичні дані. Якісні характеристики відображають інформацію через опис віддачі або внеску програми у вигляді слів, фраз, цитат.

В поєднанні кількісна та якісна бази даних доповнюють одна одну, що в результаті забезпечує більш повну картину щодо позитивної віддачі та внеску програми. Слід зауважити, що кількісні дані можливо опрацювати з допомогою статистичних методів, якісні – лише в окремих випадках. Тому до формулювання висновків по сукупності якісних параметрів конкретного об'єкту молочного скотарства необхідно залучати авторитетних експертів в даній галузі. Основні категорії фактичних даних, необхідних для оцінки інвестиційної привабливості підприємства наведено на рисунку 3.7.

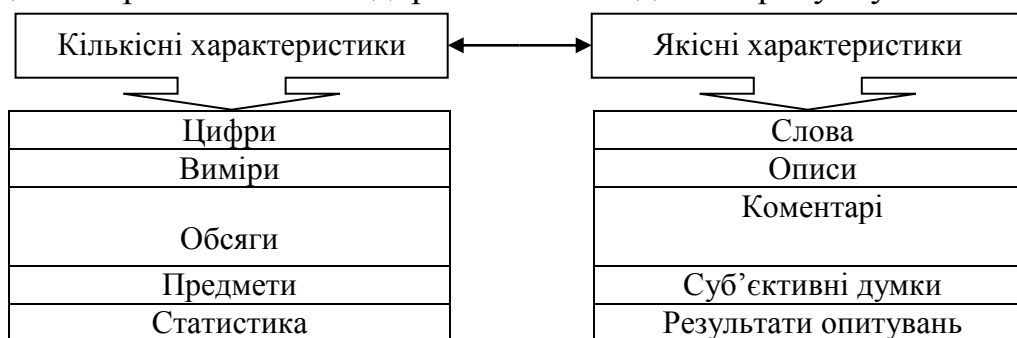

Рис. 3.7. Типологічні параметри фактографічної інформації для проведення оцінки інвестиційної привабливості підприємств

Формування методики проведення інтеграційної оцінки інвестиційної привабливості підприємств у вузькому її розумінні, тобто через обробку фактографічної інформації, ще достатньо науково не опрацьоване питання. Водночас, формування такої методики в кожному конкретному випадку є важливим завданням, яке вимагає вирішення на етапі підготовчих робіт. Нами пропонується наступна схема проведення інтегральної оцінки інвестиційної привабливості для сукупності сільськогосподарських підприємств – виробників молока Вінницької області (рис. 3.8).

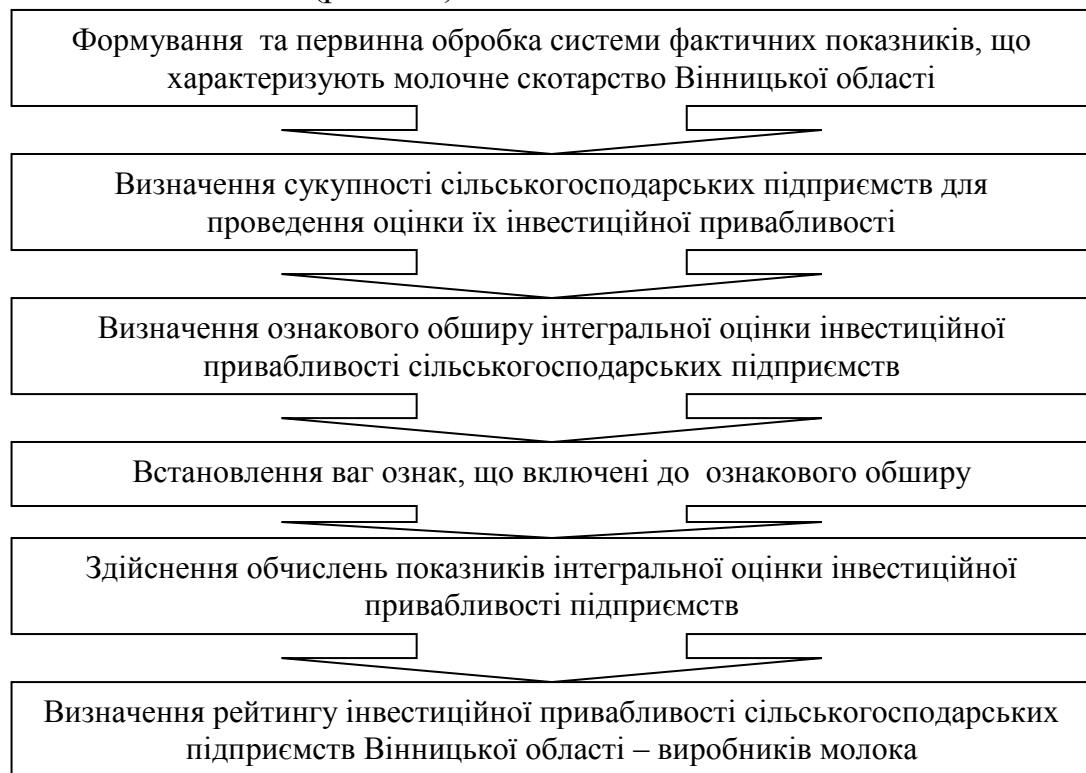

Рис. 3.8. Схема проведення інтегральної оцінки інвестиційної привабливості для сукупності сільськогосподарських підприємств – виробників молока Вінницької області

Сукупність об'єктів потенційного інвестування сформована нами за критерієм: сільськогосподарське підприємство – виробник молока. Ці підприємства, як було встановлено в процесі аналізу, є дуже неоднорідними за розмірами галузі виробництва молока, ефективністю його виробництва та за іншими критеріями. Тому пропонуємо спосіб формування відносно обмеженої сукупності даних господарств, що найбільш відповідають вимогам інвесторів, який базується на кластерному аналізі, тобто на методах багатомірної класифікації. Крім звуження досліджуваної сукупності господарств це дасть змогу підвищити однорідність сукупності господарств, що є важливою умовою формування ознакового обширу інтегральної оцінки, що, в свою чергу, дає

змогу отримати достовірну оцінку інвестиційної привабливості підприємств.

Універсальними методами кластерного аналізу, придатними для використання в умовах наявності широкого діапазону розмірів сукупностей є метод k – середніх і метод пошуку згущення об'єктів. Причому, якщо трудомісткість і точність методів приблизно однакові, то за прозорістю процедури і простотою інтерпретації отриманих результатів більш доцільно віддати перевагу першому методу. Алгоритм методу k – середніх, як і інших методів кластерного аналізу ґрунтується на переході від різномасштабних первинних даних до стандартизованих відхилень. Обрана кластерна процедура проводиться на основі певного ознакового обширу. Пропонується проводити його формування на основі системи фінансових показників з використанням ваг, обчислених пропорційно до абсолютних значень парних коефіцієнтів кореляції найбільш значущих показників з кожної з наведених груп однорідних фінансових показників: ефективності управління підприємством; ефективності використання інвестицій; ринкової стійкості; ліквідності; розміру підприємства та галузі виробництва молока; розміру обороту підприємства, з результативною ознакою, – ефективністю виробництва молока. Реально це означає вибір з кожної з груп одного показника з найбільшим абсолютним значенням парного коефіцієнта кореляції. Якість кластеризації сільськогосподарських підприємств визначається на основі функціонала якості.

Формування ознакового обширу інтегральної оцінки пропонується проводити з використанням методу головних компонент. Метод головних компонент дає змогу за m ознаками виділити m головних компонент (прихованих латентних характеристик об'єктів). Ваги для ознакового обширу інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств формуються аналогічно до процедури методу k – середніх. Для здійснення інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств Вінницької області – виробників молока доцільно використати метод багатомірної середньої зваженої. Вхідні дані відповідно до ознакового обширу інтегральної оцінки подаються у вигляді матриці a_{ij} .

В даному випадку еталонні значення формуються на основі найкращих за сукупністю значень кожного показника. З метою подальшого узагальнення різномасштабних показників проводиться їх стандартизація – матриця a_{ij} трансформується в матрицю p_{ij} . $p_{ie} = a_{ij} / a_{ie}$. Багатомірна середня зважена обчислюється за формулою:

$$\bar{p}_j = \sum p_{ij} \cdot d_i,$$

де d_i – сила впливу (вага) кожного показника.

Результати розрахунків дозволяють побудувати рейтинг, і це дає змогу

визначити ступінь інвестиційної привабливості підприємств. Крім кількісних, як уже зазначалось, потрібно враховувати і якісні ознаки, що мають вплив на рівень інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. До таких ознак можна віднести такі: унікальність технології виробництва, монопольне становище на ринку, закінченість процесу приватизації та високий ступінь концентрації акціонерного капіталу, співпраця з іноземними партнерами, стабільність доходів та ін. З урахуванням комплексного впливу кількісних та якісних ознак та з врахуванням мети дослідження будується остаточний рейтинг інвестиційної привабливості підприємств. Пропонована методика оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств – виробників молока забезпечує високу достовірність отриманих результатів оцінки. Перевага даного методу головних компонент перед іншими полягає в тому, що формування ознакового обширу проводиться на основі тісноти зв'язку не за суб'єктивно обраною результативною ознакою, а за об'єктивною внутрішньою характеристикою сукупності підприємств.

Передумовою виконання таких розрахунків для аграрних підприємств Вінницької області є їх усвідомлене бажання залучити зовнішні інвестиції для розвитку галузі виробництва молока. Тобто, ініціатива повинна виходити усе таки від підприємств або їх сукупності. Без зацікавленості підприємств у залученні зовнішніх інвестицій виконання подібних розрахунків не має сенсу. На основі ініціативи підприємств можна провести усі необхідні розрахунки з використанням пропонованої методики головних компонент. Найкраще, коли дана методика, на замовлення підприємств, буде використовуватись в економічних службах і відділах управліннь агропромислового розвитку області та районів з метою формування ефективної аграрної політики в регіоні. В цілому слід визначити, що альтернативи інвестиційному шляху розвитку галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємств Вінницької області немає. Тому даний компонент державної та регіональної політики розвитку галузі повинен бути пріоритетним в сучасних умовах.

Поряд з інвестиціями для розвитку галузі також велике значення має запровадження інновацій, які дозволили б відійти від високо затратної і застарілої технології виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах області. Розвиток інноваційної діяльності є одним з основних шляхів стабілізації економічного стану галузі виробництва молока, забезпечення випуску великих промислових партій високоякісного молока, що є конкурентоспроможним на ринку. Інноваційний шлях економічного розвитку передбачає взаємодоповнюючий та узгоджений розвиток таких основних сфер: науково – технічної, виробничої, соціальної. Інноваційна діяльність в молочному скотарстві Вінницької області може потенційно здійснюватись в

сільськогосподарських підприємствах на основі фінансування приватних джерел або держави.

Більшість авторів погоджуються в тому, що найбільш економічно вигідним сьогодні є два основні напрямки інноваційного розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах: перший – це вдосконалення технологій виробництва молока на основі реконструкції існуючих в господарствах приміщень та споруд, другий – вдосконалення селекційно – племінної справи в галузі. Інновації потребують відповідних коштів. Виробники молока у Вінницькій області можуть отримати їх з трьох джерел: сільськогосподарські підприємства, інші приватні кошти (наприклад молокопереробних підприємств), та державні. Визначальною, безумовно, має бути роль держави і не тільки як джерела фінансування.

Важливий той напрямок політики та ідеології, який стимулює і культивує в суспільстві держава. Стимулювання інноваційного розвитку виробництва молока, як і інших галузей народного господарства поки що дуже мало мотивоване в Україні. Так, коли більшість розвинених країн світу виділяють на інноваційну сферу розвитку від 1,1 до 2,8 (США) % ВВП, в Україні на дані цілі виділяється усього 0,36 % від ВВП. Урядом не створено механізму надання пільг підприємствам, що впроваджують інновації. Припинив своє існування Інноваційний фонд, який фінансував біля 5 % інноваційних проектів. Враховуючи наведену ситуацію, на наш погляд, основою інноваційного розвитку галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області може стати регіональна аграрна політика. Саме вона може об'єднати наявні в регіоні фінансові, наукові та виробничі ресурси з метою досягнення спільної мети. Для цього необхідно створити цільову регіональну програму. Основними завданнями даної програми повинні бути наступні: організація процесу наукового дослідження варіантів інноваційних рішень, які потребують запровадження в молочному скотарстві Вінницької області найближчим часом; формування об'єктів і механізмів запровадження інновацій в галузі; координація дій різних організацій, відомств та приватних зацікавлених структур; створити відомчий інноваційний фонд; розвивати регіональну структуру інноваційної діяльності (інноваційні банки, біржі, інформаційні центри та ін.); участь в процесі формування інтеграційних і кооперативних об'єднань в молокопродуктовому підкомплексі Вінницької області (самі ці об'єднання сьогодні є організаційними інноваціями в галузі).

Перспектива залишається за великотоварним виробництвом при різних формах власності за умови переведення його на сучасну енергозберігаючу технологію. Світова наука і практика переконують, що найефективнішими у виробництві молока є технології, які базуються на безприв'язному утриманні

худоби і доїнні в автоматизованих доїльних залах. Безприв'язне утримання корів порівняно з прив'язним більш прогресивне, тому що дає змогу у 2-3 рази зменшити затрати ручної праці у розрахунку на одиницю продукції (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Затрати праці на фермі залежно від способу утримання корів з річним надоєм 3000 кг молока

Спосіб утримання	Затрати праці люд. – год., на:		Припадає на 1 працівника	
	1 корову	1 ц молока	корів, гол.	молока, ц
Прив'язний	162,8	4,07	16	627
Безприв'язний:				
- з відпочинком корів на глибокій підстилці	66	1,65	39	1548
- з відпочинком корів у боксах	69,6	1,74	37	1468

Перехід молочних ферм на безприв'язне утримання худоби може відбутись або завдяки новому будівництву, або реконструкції існуючих приміщень і ферм та переоснащенню їх новою технікою.

Наявність значної кількості тваринницьких приміщень на багатьох фермах України, які не зайняті тваринами через значне зменшення поголів'я худоби в громадському секторі, вказує на недоцільність широкомасштабного нового будівництва. Слід максимально використовувати існуючі капітальні споруди. Існуючі в переважній більшості господарств тваринницькі приміщення були побудовані ще в 70-80 роках минулого століття. В основному вони призначені для прив'язного утримання корів, яких доять переносними апаратами, а корми роздають мобільними кормороздавачами типу КТУ-10. Для ефективного використання таких приміщень необхідно провести їхню реконструкцію з тим, щоб можна було застосовувати нову прогресивну технологію і техніку.

Для збиткових господарств через брак коштів доцільно буде здійснювати перехід на безприв'язне утримання корів і молодняку поетапно. Для цього керівник і спеціалісти господарств повинні проаналізувати процес виробництва на існуючій молочній фермі й чітко собі уявити в деталях кінцеву стратегічну мету переходу ферми на ефективну енергозберігаючу технологію виробництва високоякісного рентабельного молока. Це допоможе уникнути помилок у процесі поетапного проведення реконструкції і переоснащення молочно-товарної ферми. Насамперед, слід забезпечити молочне скотарство високоякісними кормами на рівні не менше 48-55 ц к. од. для кожної корови і 26-30 – для телиць на рік. Тобто середньорічний надій корів повинен становити в межах 3000 - 4000 кг. Досягнутий генетичний потенціал молочної худоби в

Україні дає змогу в умовах оптимальної годівлі одержувати такі показники. Як показали наші дослідження і результати роботи кращих господарств, на першому етапі під час досягнення вказаного рівня продуктивності завдяки повноцінній годівлі корів і ремонтних телиць, рекомендується виконання таких заходів:

- проведення групування корів на молочнотоварній фермі малими групами за методом "мікроферм";
- спорудження вигульно-кормових майданчиків для літнього утримання корів;
- впровадження утримання нетелей та первісток в контрольно-селекційному відділенні (корівнику) для їхньої підготовки до наступної лактації і добору в основне стадо за власною продуктивністю.

Виконання цих заходів (на першому етапі) не потребує докорінної перебудови молочної ферми і зміни технології виробництва. Наступним і головним етапом, який потребує значних коштів, має стати будівництво доїльного залу та монтаж установок типу "Ялинка", "Тандем" чи "Паралель".

Доїння корів на вказаних установках, завдяки їхнім конструктивним особливостям та високій пропускній здатності, дасть можливість виробляти якіснішу продукцію із значно меншими затратами праці (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Затрати праці в залежності від способу доїння корів

Спосіб доїння корів	Затрати праці на видоювання 1 корови, хв.	Кількість корів за 1 год.
Ручний	7,5	8
Двома відрами в переносні відра	3,5	17
Двома апаратами в молокопровід	3,0	20
На установках типу "Тандем" – УДТ - 8	2,0	30
- УДА – 8 (автоматизована)	1,0	60
На установках типу "Ялинка" – УДЕ - 8	1,71	35
УДА – 16 (автоматизована)	0,86	70

Крім того, доїльні зали можна використати і взимку, і влітку в дві зміни, що значно здешевлює їхнє застосування порівняно з іншими установками. Будівництво доїльного залу повинно вестись незалежно від виробництва основної продукції і не впливати на нього. Освоєння доїння корів у залі слід проводити також за принципом поетапності. Спочатку привчають до установок і доїння нетелей, первісток і молодих корів. При доїнні у перші місяці впровадження нової технології слідкують за надоями кожної тварини. У разі різкого зниження продуктивності тварин їх не доцільно доїти в залі, а слід

продовжувати операцію в умовах, що були до цього. Так поступають також з коровами четвертої і старше лактацій. Освоєння доїльного залу - процес тривалий. У деяких випадках, як перехідний варіант доцільно у період привчання корів до доїльного залу застосовувати прив'язне утримання з використанням автоматичних прив'язей-відв'язей типу ОСП-Ф-26 узимку і безприв'язне на упорядкованих вигульно-кормових майданчиках влітку.

Після побудови доїльного залу і від початку його експлуатації доцільно проводити реконструкцію корівників для безприв'язного утримання. Реконструкцію краще робити в літній період у стислі строки, коли корови утримуються на вигульно-кормових майданчиках або ті приміщення, які не зайняті тваринами. Повністю переходити на безприв'язне утримання рекомендується тоді й для тих тварин, які привчилися доїтись у доїльному залі і при цьому не знижують надої. В існуючих приміщеннях на фоні загального зменшення поголів'я худоби є можливість, що й корисно, збільшити площу (об'єм) у розрахунку на одну умовну голову порівняно з нормативами. При реконструкції для економії капіталовкладень існуючі приміщення доцільно залишити без істотних змін. Але міцність несучих і огорожуючих конструкцій повинна бути підтверджена відповідними розрахунками. Спосіб утримання корів значною мірою визначає технологію виробництва молока. На молочній фермі взимку можна застосовувати два основні варіанти безприв'язного утримання корів: з відпочинком на глибокій довгонезамінюваній підстилці в корівниках і годівлею на вигульних майданчиках та з відпочинком в індивідуальних боксах і годівлею в цих же корівниках або в комбібоксах. Безприв'язне утримання на глибокій підстилці – це утримання корів у приміщенні без фіксації в зоні відпочинку (площа на 1 голову не менше 5 м). Годівля може бути з вільним доступом до годівниць у будь-який час доби в зону годівлі того ж приміщення або на вигульно-кормовому майданчику. Через те, що в приміщенні немає ніякого технологічного обладнання, в ньому можна розмістити тварин у півтора рази більше, ніж у приміщенні з прив'язним утриманням. Користуючись вільним доступом до кормів і води, корови самі регулюють свій режим; вони їдять і п'ють коли хочуть і скільки потрібно. Годують корів грубими і соковитими кормами на вигульних майданчиках, де розміщують годівниці та групові автонапувалки. Концентровані корми, як правило, згодують у доїльному залі.

Кожне приміщення і, відповідно, вигульний майданчик розділяють на секції, в яких розміщують по 25-50 корів, подібних за строком отелення, продуктивністю тощо. При безприв'язному утриманні корів на глибокій підстилці потрібно мати для кожної корови не менше 1 т підстилкової соломи на рік, а також відповідну висоту корівників, щоб у період експлуатації була

можливість видалити бульдозером підстилку, яка під кінець зимівлі досягає шару заввишки до 1 м. Для Лісостепу України, де значну частинку орних земель займають посіви зернових культур, проблеми дефіциту соломи не існує. Тому застосування на молочній фермі технології утримання худоби з відпочинком на глибокій довгонезамінюваній солом'яній підстилці, як найдешевшого способу утримання, можна вважати дуже перспективним. Перспектива його і в тому, що він дає можливість одержувати велику кількість дешевого дуже цінного органічного добрива для полів. Залежно від фактичних конструкцій молочної ферми в господарстві доцільно обрати оптимальний варіант реконструкції корівника та інших приміщень для застосування безприв'язного утримання тварин.

Головною метою переходу галузі молочного скотарства області до інноваційної моделі розвитку є підвищення конкурентоспроможності молока на основі комерціалізації результатів науково – технічної діяльності і широкого використання інновацій. Це дасть можливість захистити вітчизняного товаровиробника молока від конкуренції з іноземними виробниками молокопродуктів, наповнити вітчизняний ринок молоком, виробленим на основі економічно ефективних інноваційних технологій та збільшити експорт молокопродуктів, вироблених в області.

3.3. Вдосконалення системи економічного управління процесом виробництва молока

Організація управління сільськогосподарським підприємством в ринкових умовах залежить від складності його структури, масштабу і видів діяльності, наявності зв'язків з іншими суб'єктами господарської діяльності. Для більшості підприємств характерні три основні види управління їх діяльністю: виробниче, організаційне й економічне. Наведені види перебувають між собою в тісній взаємозалежності. Тому неможливо організувати раціональну систему виробництва молока, як галузі підприємства, без одночасного вдосконалення кожної з цих систем управління. Найбільш важливою для розвитку досліджуваної галузі на наш погляд в сучасних умовах є саме система економічного управління, оскільки дана система сьогодні є найбільш консервативною та мало дослідженою з точки зору інтересів розвитку галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області.

Зміна форм власності, як результат реформування аграрних підприємств, не супроводжувалась одночасним вдосконаленням мотиваційних механізмів в

галузі. Результати роботи безпосередніх працівників галузі поки що не мають прямого зв'язку з якістю роботи, можливості прояву їх ініціативи залишаються обмеженими. Система прийняття рішень, особливо економічного характеру в структурі виробничої системи "молочнотоварна ферма" залишилась такою ж, якою вона була до реформування, тобто більшість економічних рішень, спрямованих на розвиток галузі залишаються прерогативою керівника сільськогосподарського підприємства. Основні складові економічного управління, - планування, облік, аналіз, оцінка ефективності та ін. залишаються на низькому методологічному рівні, нові, ринково адаптовані системи та механізм їх застосування належно науково досі не обґрунтовані.

Сучасне підприємство та його основна організаційна структура - виробництво належать до категорії складних систем. Ця обставина повинна бути врахована в аналізі сучасних особливостей функціонування сільськогосподарського підприємства, оцінці його економічної ефективності й економічного управління. Поняття "система" передбачає цілісність об'єкта, що складається з багатьох взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів. Функціонування цього об'єкта визначається сформульованими місією та цілями. Більшість сучасних сільськогосподарських підприємств великих та середніх розмірів належить до багаторівневих ієрархічних структур з такими характерними рисами: відносна автономність діяльності та управління окремих підсистем (підрозділів та галузей виробництва); пріоритет вищих за рівнем підсистем порівняно з нижчими; керованість нижчих за рівнем підсистем з боку вищих.

В умовах пов'язаності підсистем підприємства між собою, а також із системою – резидентом можна визначити вимоги до відносин між системою управління підприємством та системою управління виробництва молока, як підсистеми: необхідність чіткого узгодження цілей між рівнями підсистем економічного управління; забезпечення інформаційної сумісності підсистем, можливості оперативної обробки та передання даних між ними; застосування єдиної формалізації структури економічної інформації у вигляді типових документів, форм обліку, показників контролю функціонування молочно – товарної ферми і підприємства загалом; обробка інформації, що надходить у режимі реального часу.

Проведений аналіз дозволяє нам виділити такі основні завдання по вдосконаленню системи економічного управління виробництвом молока в сільськогосподарських підприємствах області:

– формування та запровадження нової методології оцінки ефективності виробництва молока через виявлення впливу основних економічних показників (обсягу виробництва молока, постійних та змінних витрат, ціни, прибутку) на

забезпечення беззбитковості, прибутковості виробництва в галузі та по підприємству в цілому, самоокупності та самофінансування розвитку виробництва молока;

- обґрунтування оптимальних обсягів виробництва, співвідношення постійних та змінних витрат у собівартості молока;

- пошук наявних резервів підвищення економічної ефективності виробництва молока;

- обґрунтування й подальший розвиток нормативної бази галузі (матеріальних, фінансових та трудових, витрат на виробництво 1 ц молока);

- систематичний аналіз ефективності виробництва молока та фінансового стану галузі як підсистеми підприємства;

- аналіз використання матеріальних ресурсів галузі та розробка пропозицій щодо зниження матеріаломісткості і енергомісткості молока, оптимізація перш за все системи використання кормів;

- враховуючи відносну автономність галузі – створення окремої системи планування виробництва молока та її узгодження з іншими підрозділами підприємства;

- створення автономної (госпрозрахункової) системи обліку ресурсів, затрат та результатів в галузі виробництва молока.

Виходячи із завдань проведення даного дослідження наші зусилля були спрямовані на обґрунтування лише тих напрямків вдосконалення системи економічного управління виробництвом молока в сільськогосподарському підприємстві, які мають пряме відношення до організації та ефективності виробництва молока. Серед них: планування, методики оцінки ефективності виробництва молока, обґрунтування госпрозрахункової та вузькоспеціалізованої моделі молочно – товарної ферми.

Необхідність вдосконалення системи планування галузі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області пояснюється незадовільним станом планової роботи в галузі. На основі проведеного аналізу стану планової роботи в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області, які є виробниками молока нами пропонується до запровадження концептуально нова модель планування виробництва молока, що базується на таких критеріях (рис. 3.9).

Нову модель системи планування пропонується побудувати за апробованою системою поділу планів на види за періодами планування. Окремі підсистеми кожного з видів планів по галузі молочного скотарства повинні структуруватись за критеріями, наведеними на рис. 3.9, тобто за елементами системи ведення молочного скотарства та за організаційною структурою колективу працівників молочно – товарної ферми. При цьому, важливо, щоб

кожен з видів планів, як і їх система в цілому, повинні бути простими для розуміння, малооб'ємними, орієнтованими на реальні і практичні проблеми виробників молока.

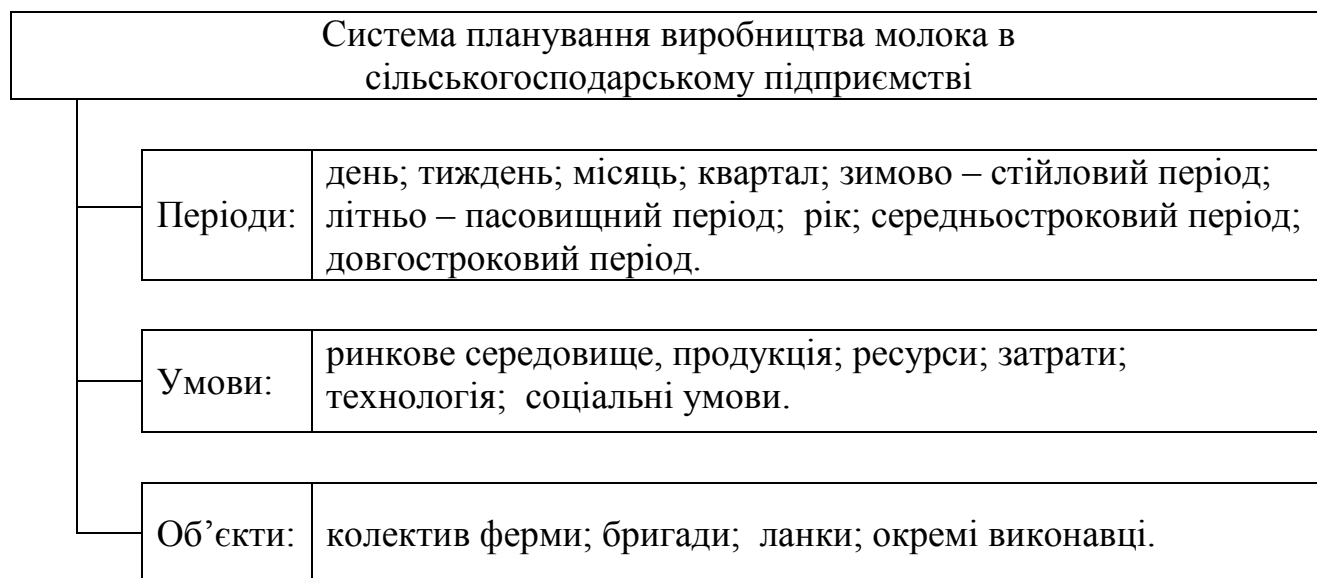

Рис. 3.9. Критерії формування структури системи планування виробництва молока в окремому сільськогосподарському підприємстві

Врахування наведених критеріїв дозволяє нам сформувавши загальну схему моделі системи планування ведення галузі виробництва молока в окремому сільськогосподарському підприємстві, яка пропонується для використання в господарствах Вінницької області (рис. 3.10).

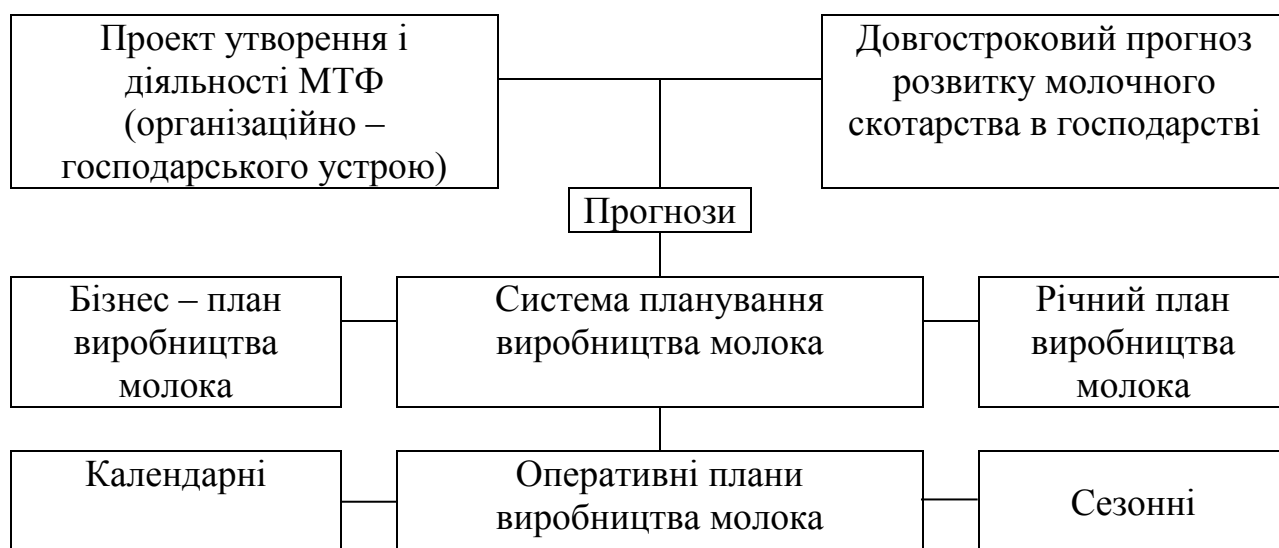

Рис. 3.10. Пропонована структура системи планування виробництва молока для сільськогосподарського підприємства

Довгостроковий прогноз розвитку молочного скотарства може містити в собі лише загальні параметри розвитку молочного скотарства в господарстві. Основною підставою його складання є попередження ситуації майбутнього повного зносу більшості основних фондів ферми. Наявність такого плану дозволяє вчасно і якісно проводити відновлення основних фондів на рівні передових технологій виробництва молока. Методологія складання такого плану подібна до методики розробки бізнес – плану, вона є дещо спрощеним варіантом цієї методики, оскільки передбачає лише загальні параметри. Адаптована до умов виробництва молока та до специфіки ринкових умов України методика складання бізнес – плану виробництва молока, що рекомендується до запровадження в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області апробована на прикладі СТОВ "Світанок" Калинівського району.

Необхідність розробки та реалізації бізнес плану на рівні окремої юридичної одиниці – молочнотоварної ферми, викликано зміною економічних умов її функціонування в господарстві. Завершення процесу реформування відносин власності в господарстві дає можливість створити на базі окремого виробничого підрозділу господарства самостійне підприємство, яке займатиметься виробництвом молока. Учасниками даного проекту виступають колектив молочнотоварної ферми, СТОВ "Світанок" та кредитна установа. Мета складання бізнес – плану по виробництву молока – обґрунтувати доцільність використання інвестицій. Вони, в першу чергу, повинні бути спрямовані на створення юридично самостійного підприємства, а саме покриття тієї частини вартості майнового комплексу ферми, яку не забезпечує сумарна вартість майнових сертифікатів її працівників. На часткову модернізацію основних технологічних процесів, а саме годівлі тварин, а також на покращення умов зберігання молока та його первинної обробки будуть використані власні кошти, які підприємство отримає від своєї діяльності. Стабільна та висока (відносно середнього рівня господарств області) продуктивність молочного стада свідчить про його високий якісний склад, і є основою для подальшого розвитку галузі. Тому бізнес – планом буде передбачена закупівля в нетельних господарствах племінного поголів'я, для розширення основного стада. Реалізація комплексу наведених вище заходів організаційного та економічного характеру дасть змогу збільшити виробництво товарної продукції (табл. 3.5).

Доцільність втілення даного проекту пояснюється тим, що:

– підприємство має основні, базові умови для здійснення виробничої діяльності (приміщення, обладнання, наявність культурних та природних пасовищ, кваліфікація працівників, досвід роботи);

- аналіз діяльності ферми за попередній період свідчить про позитивні фінансові результати;
- на сировинному ринку молока як області так і регіону існує високий попит на даний вид продукції;
- молочне скотарство, при раціональному його веденні, забезпечує високий рівень прибутковості.

Таблиця 3.5.

Ринок збуту молока

Канали збуту	Місцезнаходження	Обсяги продажу, т	Очікувані ціни, грн./т	Виручка від реалізації, тис. грн.	Строки реалізації	Вид угоди
Молоказавод	м. Вінниця	354	4000	1416,0	2012 р.	довгострокова
Ринок	м. Вінниця	204	5100	1040,4	2012 р.	х
Лікарня працівників залізничного транспорту	м. Вінниця	10	4200	42,0	1-2 квартал 2012 р.	короткострокова
Районна лікарня	м. Калинівка	25	4300	107,5	2012 р.	
Центр реабілітації інвалідів	м. Вінниця	15	3900	58,5	3-4 квартал 2012 р.	короткострокова
Школа - інтернат	с. Іванів	20	3900	78,0	2012 р.	короткострокова
Дитячий садок	с. Іванів с. Павлівка	12	4100	49,2	2012 р.	короткострокова
ЕЗДМ	м. Калинівка	10	4500	45,0	2012 р.	короткострокова
Всього	х	650	х	2836,6	х	х

На період дії проекту підприємство збереже існуючі зв'язки з споживачами своєї продукції, одночасно збільшивши обсяги її реалізації. Для здійснення проекту підприємство потребує кредит в розмірі 350 тис. грн., який буде використано для викупу майна молочно – товарної ферми.

Розрахунки свідчать, що господарство зможе виконати свої зобов'язання перед кредитором через 3 роки. Повернення основної суми кредиту буде здійснюватись на протязі двох років послідовних за роком надання кредиту (раз в квартал) в розмірі щорічних відрахувань. В цілому загальна сума вкладень в розвиток ферми становитиме 800 тис. грн. Крім кредитних ресурсів буде використано власні кошти які підприємство отримає у формі прибутку від своєї діяльності. Ці вкладення будуть спрямовані на розширення основного стада та підвищення його якісного складу, а також оновлення обладнання.

Молочнотоварна ферма знаходиться в складі підприємства як виробнича

структурна одиниця з 1976 року. На території ферми знаходяться 2 корівники, пункт штучного осіменіння. Решта будівель та споруд таких як кормоцех, силосна траншея, піднавіс для сіна та ін. використовується спільно з МТФ іншими підрозділами тваринництва. На території ферми функціонують побутові приміщення для відпочинку працівників. Ферма взаємодіє з обслуговуючими, виробничими та іншими підрозділами господарства, має задовільно функціонуючу систему водопостачання та електропостачання. Фермські приміщення обладнані відповідною технікою, яка забезпечує 100 % рівень доїння корів та прибирання приміщення. Механізація процесів приготування та роздачі кормів становить 95 %. Переважна більшість обладнання має строк експлуатації в межах 15 – 20 років. Це пов'язано з введенням в дію в 1987 році приміщення нового корівника та переобладнання старого. В цей період побудована і основна частина кормозберігальних споруд. Розмір молочного стада останні 3 роки залишається незмінним – 150 голів. Загальне зменшення кількості поголів'я в господарстві, яке спостерігалось до 2007 р. призвело до того, що проектна потужність тваринницьких приміщень використовується не раціонально.

Оптимальна структура кормових угідь дозволяє забезпечити молочну галузь кормами власного виробництва. Виробництво кормів здійснює рослинницька бригада господарства. Наявні природні та культурні пасовища (відповідно площа яких становить 30 га та 50 га) використовуються для випасу корів в пасовищний період. Для транспортування кормів з місць їх зберігання використовуються 2 трактори марки ЮМЗ-6, МТЗ-82, які закріплені за корівниками (табл.3.6). Керівництво фермою здійснює завідуючий. Кількісний склад та кваліфікація працівників відповідає науково – обґрунтованим нормам обслуговування.

Опис ринку молока. Основним видом продукції підприємства буде молоко. Високий рівень реалізаційних цін на даний вид продукції буде забезпечено за рахунок підвищення якості продукції. Цьому сприятиме проведення первинної обробки молока та постійний контроль процесу його виробництва та зберігання. На ринку молока існує значна кількість виробників аналогічної продукції. Двадцять дев'ять господарств адміністративного району, на території якого знаходиться підприємство, виробляють даний вид продукції. Серед них реальними конкурентами є: ПОСП "Родина" – розмір молочного стада 380 корів, валове виробництво молока 8040 ц, продуктивність – 4020 кг, рівень товарності – 64 %, рентабельність виробництва – 58 %; ПОСП "Радівське": 380 корів з продуктивністю 5230 кг, валове виробництво молока становить 19874 ц, 89 % якого реалізується споживачам, рівень рентабельності галузі становить 108 %; СТОВ "Маяк": має 170 корів, валовий надій 5730 ц, 71

% рівень товарності, на 1 ц реалізованої продукції господарство отримує 10 грн. прибутку; СТОВ "Промінь" утримуючи 250 корів виробляє 8862 ц молока, рентабельність виробництва якого становить 42 %. Сильні сторони господарства на ринку молока: приватна форма господарювання, яка забезпечить високу мотивацію праці, спрощену схему управління та вузьку спеціалізацію виробництва; досвід ведення безбиткового молочного скотарства; існування альтернативних, різнопланових ринків збуту продукції; існуючі налагоджені зв'язки з покупцями продукції. Слабкі сторони господарства: відсутність коштів для створення власної технічної бази, яка б забезпечила процес виробництва, заготівлі та зберігання кормів; обмежені площі природних кормових угідь.

Таблиця 3.6

Наявна власна основна техніка і обладнання молочно – товарної ферми

Назва	Марка	Рік введення в експлуатацію	Кіль- кість
Комплект стійлового обладнання з автоматичним прив'язуванням	ОСП-Ф-26	1987 р.	8
Одно чашкова автопоїлка	АП-1	1987 р.	104
Навантажувач – подрібнювач	ФН-1,4	1990 р.	1
Мобільний кормороздавач	КТУ-10	1989 р.	1
Універсальний візок	ТУ-300	1990 р.	4
Гноєспідбиральний транспортер	ТСН-160	1987 р.	2
Доїльна установка з доїнням в відра	АД-100Б	1987р.,	2
Доїльна установка для пасовищ	УДС-3А	1991 р.	2
Очищувач-охолоджувач молока	ОМ-1А	1986 р.	1
Резервуар для зберігання молока	В2-ОМВ-2,5	1986 р.	1
Електронагрівач	-	1986 р.	1
Вага для зважування молока	-	1986 р.	1
Насос молочний	-	1986 р.	1
Трактори	ЮМЗ –6, МТЗ – 82	1990 р., 1994 р.	2
Автомашина	САЗ 3507	1991 р.	1

План маркетингу молока. Цінова політика підприємства на ринку молока передбачатиме підвищення реалізаційної ціни на продукцію за рахунок підвищення якості продукції. Визначення потенційних та діючих споживачів продукції та їх класифікація дозволяє виділити основні канали реалізації продукції. Ними будуть переробні підприємства, ринок, лікувальні та навчальні заклади м. Вінниці та м. Калинівки. Основними споживачами продукції підприємства будуть переробні підприємства (54 % від загального

обсягу реалізації) та ринки м. Вінниці (32 %). Угоди на постачання продукції в навчальні, дошкільні та лікувальні заклади носять короткостроковий характер з коректуванням обсягів на протязі терміну їх дії. Укладення угод довготривалого характеру з переробним підприємством дасть можливість підприємству запровадити транспортування молока по кільцевих маршрутах, коли молоко з господарства доставлятиметься транспортом молочного заводу раз на добу за графіком. Це стане можливим завдяки покращенню організації первинної обробки молока. Підприємство передбачає провести переобладнання пункту для зберігання та первинної переробки молока за рахунок закупівлі необхідного обладнання. Зберігання та охолодження молока буде проводитись одночасно. Використання такого способу дасть змогу підвищити якість молока за рахунок уникнення забруднення механічними домішками та адсорбцією сторонніх запахів. В складі обліково – фінансового відділу за сумісництвом буде працювати працівник в обов'язки якого входить вивчення, аналіз та контроль виробничої та цінової ситуації на ринку молока даної територіальної зони, розробка проектів договорів та оперативний контроль за їх виконанням. Укладання договорів на збут молока з конкретними споживачами буде проводитись після всебічного вивчення альтернативних каналів реалізації.

План виробництва молока. На першому етапі діяльності ферми передбачається використовувати існуючий спосіб утримання корів – прив'язний з доїнням в молочні відра в корівнику. Його буде поєднано з табірним утриманням основного поголів'я в літній пасовищний період. Більш трудомісткий пригінний спосіб утримання буде замінено на відгінний. Підприємство використовуватиме діючий літній табір, де в перспективі буде споруджено стаціонарні годівниці, місце для утримання телят, склад для кормів, приймальний пункт молока з холодильною установкою. Для виробництва запланованого обсягу заготівлі кормів фермі необхідно мати 250 га кормових площ. Сума земельних паїв її власників становить 52 га, тому площу в розмірі 198 га підприємство орендуватиме. Для вирощування та заготівлі кормів буде використана, на умовах суборенди, сільськогосподарська техніка СТОВ "Світанок". Вдосконалення організації зберігання та роздачі кормів, доїння корів, первинної обробки молока буде забезпечено за рахунок придбання необхідного обладнання (табл. 3.7).

Збільшення поголів'я молочного стада і доведення його до розмірів передбачених проектною потужністю наявних приміщень відбудеться за рахунок закупівлі нетелей в племінних господарствах.

Основні етапи розвитку молочнотоварної ферми :

1) 2011 рік: створення самостійного підприємства з юридичним статусом господарського товариства з обмеженою відповідальністю шляхом об'єднання

майнових та земельних паїв працівників ферми та пенсіонерів. Формування, у відповідності до статуту підприємства, управлінських органів, технологічної та фінансово – збутової служб, виробничих бригад. Одержання банківського кредиту для викупу майна ферми. Розширення розміру основного стада за рахунок купівлі племінного молодняка;

2) 2012 рік: в цей період буде виплачена перша частина боргу банку, проведено відповідне переоснащення окремих елементів технологічного процесу, в результаті чого ферма перейде на 100 % механізоване роздавання кормів;

3) 2013 рік: підприємство проведе кінцевий розрахунок по поверненню кредиту. Буде завершено переобладнання молочного пункту, яке дасть змогу підвищити якість первинної обробки молока та його зберігання.

Таблиця 3.7

Перелік обладнання, яке необхідно придбати

Назва	Марка	Постачальник	Од.
Бункер сухих кормів	ЗСК-Ф-10А.010-01	"Ніжинсільмаш"	1
Кормороздавач	КТУ-10А	ВАТ "Орсільмаш"	1
ОММ-1000 "Холодок"	-	ВАТ "Брацлав"	1
Ванна-охолоджувач молока	-	ВАТ "Брацлав"	1
Доїльна установка	УДБ-100	ВАТ "Брацлав"	1
Кормозбиральна машина	КРС-2	ВАТ "Київтрактордеталь"	1

Зростання обсягів виробництва продукції галузі буде забезпечене за рахунок: якісного поліпшення генетичного потенціалу стада; доведення площі культурних пасовищ до 0,50 га в розрахунку на 1 корову; покращення травостою багаторічних трав за рахунок підсіву райграсу та білої конюшини; застосування загінного способу використання пасовищ; забезпечення збалансованої повноцінної годівлі корів, доведення її загального рівня до 50 ц кормових одиниць на рік (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

План валового виробництва молока, ц

Роки	Місяці												Всього
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
2011	550	540	470	600	680	900	670	910	900	930	650	700	8500
2012	870	790	860	780	980	850	880	940	870	780	740	860	10200
2013	880	810	870	810	1000	860	890	960	880	800	760	880	10400

Органом управління молочнотоварної ферми являються збори власників. Вони вносять зміни і доповнення до статуту, приймають нормативні документи, обирають управляючого та членів правління МТФ, визначають основні напрями діяльності ферми, затверджують виробничі та фінансові плани, заслуховують звіти органів управління про їх діяльність, визначають види і розміри фондів ферми, порядок їх формування та використання, затверджують правила внутрішнього розпорядку, річний звіт, порядок формування і розподілу доходу, рішення правління про прийняття нових працівників. Збори власників проводяться один раз по завершенні фінансового року. Позачергове їх скликання може проводитись з ініціативи правління якщо цього вимагають інтереси МТФ.

Виконавчим органом, який здійснюватиме керівництво поточною виробничою діяльністю, є правління. До правління молочнотоварної ферми входить 7 членів. Його формування відбувається на зборах власників шляхом висунування кандидатів виробничими бригадами та само висунування. Правління виконує такі функції: розробка, обґрунтування, та винесення на затвердження зборів власників основних виробничих та фінансових показників діяльності ферми, контроль за їх виконанням, вирішує основні питання господарської діяльності, укладає трудові договори з працівниками в разі їх найму на роботу, делегує завідувачому МТФ право на прийняття поточних рішень. Основні функції координації роботи всіх служб молочнотоварної ферми здійснює завідувачий. Безпосередньо йому підпорядковані спеціалісти технологічних та економічних служб та керівники бригад. На першому етапі функціонування молочнотоварної ферми, як самостійної юридичної одиниці, спеціалісти зооветеринарної служби будуть залучатись для проведення відповідних робіт (основним місцем їх роботи залишиться СТОВ "Світанок").

Загальна кількість працівників ферми становить 28 чоловік. З них 5 працівників – спеціалісти. Основні та допоміжні працівники об'єднані в 2 бригади (відповідно до кількості приміщень). Керівництво бригадою здійснює бригадир, який безпосередньо підпорядкований завідувачому фермою (табл. 3.9). В його обов'язки входить координація дій працівників та керівництва (у випадку виникнення нестандартних виробничих ситуацій: невихід працівника на роботу, несвоєчасне забезпечення кормами та ін).

Щоб забезпечити складання бізнес – планів в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області, що виробляють молоко, необхідно для працівників цих підприємств проводити спеціальне навчання щодо організації робіт в процесі розробки бізнес – плану. В загальному ці роботи мають складатись з наступних етапів: аналіз розвитку галузі за попередні 3 – 5 років (якщо молочнотоварна ферма не є новоствореною); визначення з лідером, який

очолює процес виконання планових робіт (керівник господарства або молочнотоварної ферми); формування тимчасового трудового колективу, до якого слід залучити усіх спеціалістів, відповідальних прямо або побічно за розвиток галузі молочного скотарства, координацію їх робіт повинні забезпечувати працівники економічного профілю; залучення кваліфікованих спеціалістів – науковців в галузі розробки бізнес – плану зі сторони; виконання робіт по складанню бізнес – плану; оцінка плану, співставлення рішень по окремих питаннях з альтернативними варіантами; оформлення та затвердження бізнес – плану; виконання робіт, передбачених бізнес – планом на протязі планового періоду; контроль і аналіз в процесі виконання бізнес – плану.

Таблиця 3.9

Персонал молочнотоварної ферми

Категорія працівників	Особливі вимоги (освіта, кваліфікація, досвід роботи)	Кількість, чол.	Джерела забезпечення потреби в персоналі
Завідуючий МТФ	Вища зооінженерна освіта, досвід роботи в галузі не менше 10 років	1	внутрішні
Спеціалісти:			
зоотехнік	Вища зооінженерна освіта, досвід роботи за спеціальністю не менше 5 років	1	внутрішні
ветлікар	Вища освіта, досвід роботи за спеціальністю не менше 5 років	1	внутрішні
бухгалтер	Вища економічна освіта, досвід роботи за спеціальністю не менше 5 років	2	внутрішні
Основні працівники:			
доярки	Доярки: кваліфікація, яка відповідає 1 класу, досвід роботи оператором машинного доїння не менше 3 років	10	внутрішні
скотарі по догляду за коровами		5	внутрішні
нічні скотарі		2	внутрішні
Допоміжні працівники:			
слюсарі - наладчики	Спеціальна освіта, досвід роботи не менше 3 років	4	внутрішні
оператори кормоцеху		2	внутрішні
трактористи		2	внутрішні
технік штучного осіменіння		1	внутрішні
працівник молочного пункту		1	внутрішні

Вдосконалення системи планування виробництва молока (через розробку бізнес-плану) Вінницької області позитивно вплине на загальний розвиток галузі, адже такий шлях вирішення проблем організаційного характеру апробований багаторічним досвідом ведення молочного скотарства як в Україні так і за кордоном. Бізнес – планування виробництва молока сприятиме вдосконаленню організації виробництва в галузі та є важливою передумовою підвищення економічної ефективності виробництва молока. Тому важливо забезпечити відповідність між методиками планування та оцінки ефективності виробництва молока. Особливого значення набувають методологічні підходи до оцінок ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах в сучасних умовах завершення формування ринкових відносин в галузі.

Проблемою сьогодні залишається формування універсальної та адаптованої до ринкових умов методики визначення економічної ефективності виробництва молока. Такий стан пояснюється тим що:

- традиційний підхід до визначення економічної ефективності виробництва молока практично апробований за тривалий період, він зрозумілий практикам на виробництві але, при цьому, результативні показники традиційної методики сформовані і зорієнтовані на умови планової економіки, тому вони не відповідають належною мірою сучасним умовам ринкової економіки;

- методика визначення економічної ефективності виробництва молока через маржинальний доход, прийнята в країнах з розвинутою ринковою економікою, для цих країн є універсальною, пристосованою до особливостей ринкових умов господарювання, однак дана методика не позбавлена певних внутрішніх протиріч, крім того дана методика поки що маловідома і незрозуміла переважній більшості практиків виробництва;

- системи обліку в галузі виробництва молока, як в умовах України так і в інших країнах, з точки зору забезпечення точних звітних даних для обчислення достовірних аналітичних показників, дуже недосконалі, крім того, існують значні невідповідності між системами планування та бухгалтерського обліку, що додатково ускладнює процес визначення ефективності виробництва молока.

Методика визначення (оцінки) ефективності виробництва молока є одним з основних інструментів вдосконалення організації виробництва (менеджменту) в галузі, адже дії керівників та працівників галузі повинні базуватись на постійному аналізі попередніх досягнень і упущень з метою постійного покращення стану справ. Це має значення для технології. Однак в ринкових умовах технологія виробництва молока не є самоціллю, визначальним є досягнення позитивних економічних результатів. А їх в окремих випадках можна досягти навіть при спрощених, а не при ускладнених

технологіях. Тому, без надійного інструменту економічного управління, у вигляді методики визначення економічної ефективності виробництва молока, керівник підприємства або галузі не здатен повноцінно контролювати і вдосконалювати процес виробництва не лише з економічної а й з технологічної точки зору.

Серед позитивних елементів діючої методики визначення економічної ефективності виробництва молока, які бажано зберегти на майбутнє можна виділити такі як: показник рівня рентабельності виробництва молока, як основний, оскільки лише він відображає повну та об'єктивну картину економічного стану галузі; показники продуктивності праці та окупності витрат в галузі; стандартизовані підходи по обліку та плануванню окремих статей витрат; окремі елементи методики розподілу витрат між основною, супутньою і побічною продукцією галузі; аналітичні показники, що відображають виконання планів стосовно різних аспектів виробництва молока. Водночас, існуюча методика визначення економічної ефективності виробництва молока має окремі недоліки. Узагальнимо ті очевидні суперечності, яких слід позбутись з існуючої методики в процесі формування нової методології визначення економічної ефективності виробництва молока.

1. Відсутність поділу сукупності існуючих показників ефективності, в прийнятому сьогодні її широкому розумінні, на окремі групи показників продуктивності, інтенсивності та власне самої економічної ефективності.

2. Відсутність системної взаємопідпорядкованості за значенням та за способом розрахунку прийнятої системи показників економічної ефективності виробництва молока.

3. Недостатнє, на наш погляд, теоретичне обґрунтування існування саме таких підходів до визначення економічної ефективності в сільському господарстві.

4. Відсутність стандартизованих паперових, або електронних форм для визначення економічної ефективності виробництва молока.

5. Існуюча стандартна система класифікації і групування затрат, що використовується в галузі, більше стосується тваринництва в цілому ніж галузі виробництва молока.

6. До продукції молочного скотарства не прийнято відносити вибракунаних корів, а затрати на придбання нетелів не відображаються в процесі ведення обліку по галузі, тобто галузь молочного скотарства за існуючою методологією не відокремлена від скотарства в цілому.

7. Не в достатній мірі стандартизована схема формулювання висновків після обчислення того чи іншого показника ефективності.

8. В традиційній системі відсутні критерії, які характеризують ринок

молока його динаміку та вплив на ефективність виробництва молока.

Виділивши позитивні елементи та недоліки прийнятої методології визначення економічної ефективності виробництва молока при формуванні нової системи показників ми можемо визначитись з тими елементами цієї методології, які потрібно зберегти, як прийнятні до використання в сучасних ринкових умовах ведення галузі молочного скотарства в господарствах Вінницької області. При цьому важливо застосувати системний підхід і врахувати практичну доцільність того чи іншого окремого елемента системи. Багато позитивних елементів, які доцільно використовувати виробникам молока у Вінницькій області в сучасних умовах є в прийнятій в країнах Заходу системі оцінки ефективності виробництва молока через маржинальний доход. З метою з'ясування подібностей та відмінностей між понятійним апаратом традиційної для України та прийнятої в західних країнах систем, проведемо наступне їх співставлення в табличному вигляді (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Співставлення понятійного апарату різних систем оцінки ефективності виробництва молока*

Елементи систем	Зміст відмінностей
1	2
1. Середньорічний удій молока на 1 корову, кг	Різні означення, однаковий зміст
2. Загальна річна продуктивність корови, кг	
1. Кількість і вартість реалізованого молока визначається на основі його жирності	Різні методи оцінки вартості реалізованого молока
2. Кількість і вартість молока визначається на основі вмісту в ньому жиру та білку	
1. Вибракувані корови не враховуються як товарна продукція	Різний перелік видів товарної продукції галузі
2. Вибракувані корови є товарною продукцією	
1. Органічні добрива оцінюються за собівартістю їх виробництва	Різні методи оцінки вартості вироблених органічних добрив
2. Органічні добрива оцінюються на основі вмісту в них та вартості поживних мінеральних елементів	
1. Введення в основне стадо корів – первісток не враховується як стаття затрат галузі	Різний перелік статей затрат
2. Введення в основне стадо корів – первісток враховується як стаття затрат галузі	
1. Об'єктом визначення ефективності є лише товарна частина виробленого на фермі молока	Різні об'єкти визначення ефективності
2. Об'єктом визначення ефективності є усе вироблене молоко в розрахунку на 1 корову	

1	2
1. Немає поділу затрат на групи	Різні підходи до групування затрат
2. Затрати поділяються на дві основні групи: постійні і перемінні	
1. Основний висновок щодо ефективності галузі робиться на основі значення показника “рівень рентабельності”	Різні основні критерії оцінки ефективності галузі
2. Основний висновок щодо ефективності галузі робиться на основі наявності або відсутності маржинального доходу	
1. Показники продуктивності та інтенсивності галузі вважаються такими, що відображають також і ефективність виробництва молока	Різні уявлення щодо співвідношення понять ефективність, продуктивність та інтенсивність виробництва молока
2. Показники продуктивності та інтенсивності виробництва в галузі не вважаються такими, що відображають ефективність виробництва	
1. Кормо виробництво вважається відокремленою від молочного скотарства галуззю виробництва	Різні методи включення вартості кормів в собівартість молока
2. Затрати на виробництво кормів включаються прямо, методом т. зв. “агрегування”, а не опосередковано в собівартість молока	
1. Показники, що характеризують рівень безбитковості галузі спеціально не визначаються	Показникам безбиткового ведення галузі надається різне значення
2. Спеціально розраховуються та інтерпретуються показники що характеризують рівень безбитковості галузі відповідно за перемінними та усіма затратами (“пороги виробництва та рентабельності”)	
1. Основою для обчислення показників оцінки ефективності виробництва молока є дані бухгалтерської звітності	За основу визначення показників ефективності галузі приймається різна аналітична база
2. Основою для обчислення показників оцінки ефективності виробництва молока є дані управлінського обліку та умовні альтернативні затрати	
1. Державні пільги, квоти та дотації не враховуються по причині їх відсутності	В різних країнах різні підходи щодо регулювання ринку молока
2. Враховуються державні пільги, квоти та дотації	
1. Показники ефективності визначаються як по окремих видах продукції молочного скотарства	Різна розрахункова база визначення показників ефективності галузі
2. Показники ефективності визначаються по галузі молочного скотарства в цілому (в розрахунку на 1 корову)	

* за № 1 відображені елементи традиційної системи, за № 2 – ринкової

На основі наведеної характеристики кожної з систем оцінки ефективності виробництва молока та їх співставлення виділимо ті позитивні елементи, які, на наш погляд, повинні бути об'єднані в новій методиці оцінки економічної ефективності виробництва молока, яка пропонується до застосування в господарствах Вінницької області – виробниках молока. Серед них наступні: систему показників ефективності чітко відділити від систем показників продуктивності та інтенсивності в галузі виробництва молока; чітка структурованість системи показників економічної ефективності виробництва молока; дані для оцінки, отримані з бухгалтерської звітності повинні використовуватись як основні, дані з управлінського обліку – як допоміжні; оцінку ефективності за усією сукупністю затрат використовувати як основну, а оцінку ефективності за перемінними затратами використовувати як одну із допоміжних систем; облік та аналіз в галузі молочного скотарства відділити від усього скотарства, що підвищить достовірність показників та спростить їх обчислення; з точки зору аналізу галузі вибракваних корів вважати продукцією галузі, а нетелів – ресурсами, придбаними з сторони; кормовиробництво, в тій його частині, що обслуговує молочне скотарство вважати складовою галузі молочного скотарства; показники беззбитковості галузі необхідно визначати як особливо важливі в ринкових умовах; складовою системи оцінки ефективності виробництва молока повинне бути визначення показників окупності основних видів ресурсів (факторів) в галузі.

Сформулюємо основні вимоги до універсальної та сучасної системи оцінки ефективності технологій виробництва молока. На наш погляд вони повинні бути такими:

1. Система оцінки повинна відповідати останнім уявленням і розробкам економічної науки.
2. Максимально можлива адаптованість до умов ринку.
3. Врахування сучасних та прогнозованих на перспективу особливостей ринкових умов в аграрному секторі економіки України.
4. Максимально можлива адаптація універсальних закономірностей системи оцінки економічної ефективності до специфічних умов і деталей галузі виробництва молока.
5. Чітка логічна та математична структурованість системи.
6. Простота, доступність і ефективність щодо практичного використання нової системи, порівняно з існуючими.

Пропоновану систему показників оцінки ефективності виробництва молока, яка базується на вищенаведених принципах, відобразимо в схематичному вигляді (рис. 3.11).

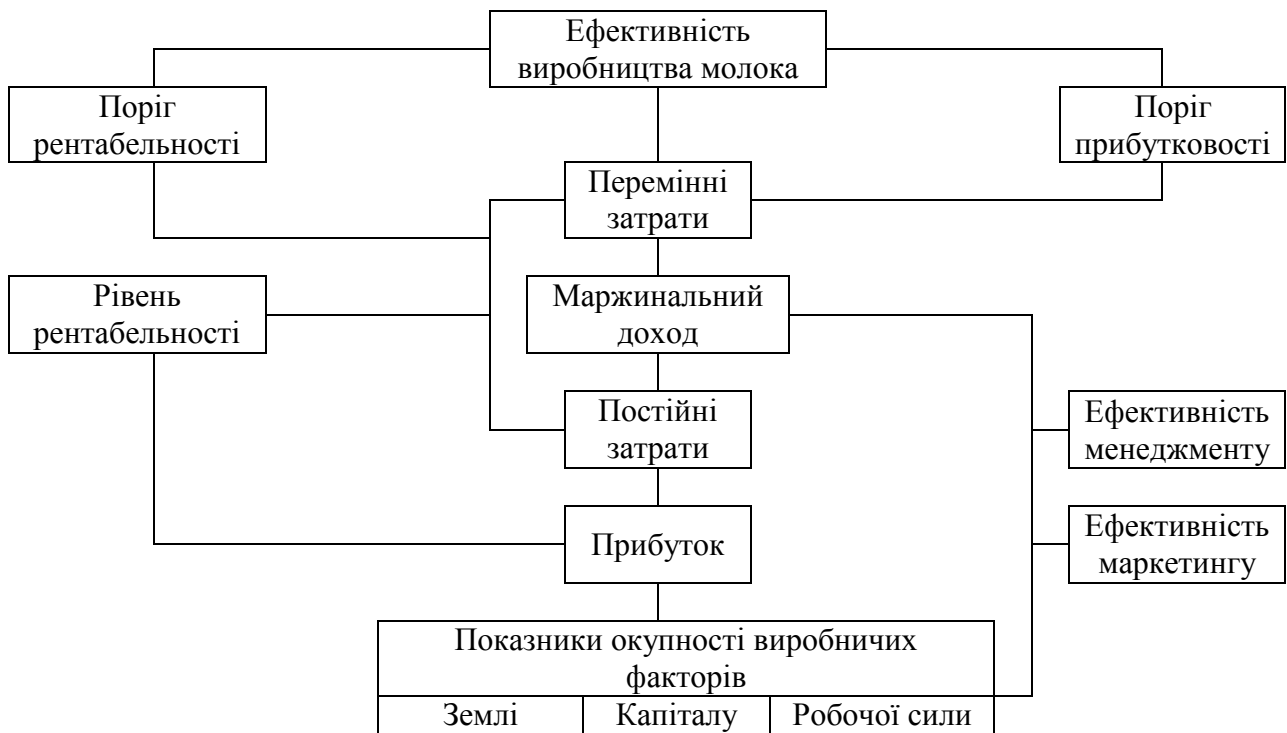

Рис. 3. 11. Логічна схема пропонуваної для сільськогосподарських підприємств Вінницької області системи показників оцінки ефективності виробництва молока

Як бачимо, в наведеній схемі все починається з виробничих факторів, які в процесі виробництва "перетворюються" в продукцію (молоко) і навпаки, продукція, вірніше, виручка від її реалізації є джерелом відновлення (придбання, ремонт) виробничих факторів (ресурсів), тобто продукція "перетворюється" в ресурси. Першою і обов'язковою передумовою визначення достовірних показників економічної ефективності в умовах конкретного господарства є ведення об'єктивного і детального обліку на молочнотоварній фермі. Внесемо пропозиції стосовно інтерпретації наведених в логічній схемі системи оцінки ефективності виробництва молока понять та показників.

1. Пропонується використовувати в якості об'єкта визначення ефективності виробництва молока одну середньорічну корову, тобто підхід західної аграрної економічної науки. Аргументи стосовно доцільності використання саме такого підходу наступні:

- усі понесені затрати на утримання корови водночас є також і затратами на виробництво молока, тому будь – який поділ затрат в галузі між видами продукції завжди має умовний характер;
- неможливо, щоб економічна ефективність молока була меншою або більшою від ефективності виробництва приплоду або гною, вони завжди об'єктивно однакові по причині неможливості достовірного розподілу затрат

на утримання корови між окремими видами продукції галузі;

- співвідношення цін на ринку не можуть змінити цього стану, оскільки відсутня достовірна інформація щодо затрат по окремих видах продукції, вона наявна лише стосовно однієї корови;

- як було вище встановлено, молоко є домінуючим видом продукції галузі (його питома вага складає біля $\frac{3}{4}$), усі затрати та результати в галузі орієнтовані на даний вид продукції, відповідно, економічна ефективність утримання корови водночас і є ефективністю виробництва молока.

2. Визначаючи економічну ефективність виробництва молока, як ефективність утримання корови потрібно враховувати усі види виробленої і використаної поза межами внутрішнього споживання галузі продукції (товарна з точки зору молочного скотарства продукція): молоко, приплід, вибракувані корови, гній.

3. Усю товарну продукцію потрібно оцінювати лише в ринкових цінах.

4. Показник собівартості гною, як зазначалось, може мати лише умовний характер, тому більш об'єктивною буде оцінка гною за вмістом в ньому мінеральних речовин та за ціною мінеральних добрив.

5. Переведених в основне стадо корів – первісток, незалежно від того де вони були вирощені, як і вибракуваних корів, потрібно оцінювати за їх ринковою вартістю.

6. Корми, використані в галузі можна оцінювати за двома методами:

а) затрати на придбання покупних кормів і затрати на виробництво власних кормів;

б) усі корми, використані для годівлі корів, незалежно від джерел їх походження оцінювати за їх ринковою вартістю.

Враховуючи стан обліку в господарствах більш доцільним є використання в господарствах Вінницької області другого методу оцінки кормів, як основної статті затрат. Такі дані будуть більш точні, крім того їх обчислення простіше, порівняно з першим методом.

7. До постійних затрат слід віднести: затрати на утримання будівель і споруд; затрати пов'язані з механізацією виробничих операцій; накладні витрати. Усі інші затрати в галузі слід віднести до перемінних.

8. Маржинальний доход в галузі визначається як різниця між вартістю виробленої товарної продукції та перемінними затратами на її виробництво :

- якщо отримано певне позитивне значення маржинального доходу, то вважається, що варто продовжувати виробництво молока, навіть якщо незначний рівень маржинального доходу свідчить про те, що виробник здатен покрити лише перемінні витрати, тобто виробляє молоко собі в збиток;

- якщо отримано маржинальний доход з мінусовим його значенням, -

це однозначно свідчить про те, що отриманий такий рівень збитковості виробництва молока, при якому немає ніякого сенсу продовжувати його виробництво.

9. Прибуток краще визначати лише після обчислення маржинального доходу шляхом вирахування з нього постійних затрат. При цьому слід пам'ятати про те, що причиною вторинного значення прибутку, порівняно з маржинальним доходом в західній науці є те, що розподіл постійних затрат між галузями та видами продукції по будь – якій з існуючих методик завжди носить умовний і приблизний характер, що спотворює достовірність показника прибутку, порівняно з маржинальним доходом.

10. Маючи усі затрати та розмір прибутку слід визначити рівень рентабельності як єдиний показник, який дозволяє в комплексі оцінити ефективність ведення галузі.

11. Далі слід визначити поріг виробництва (як суму перемінних затрат в розрахунку на одиницю виробленого молока) і поріг рентабельності (як загальну суму затрат в розрахунку на одиницю виробленого молока). Дані показники інтерпретуються як граничні собівартості молока через їх порівняння з ринковою ціною молока. Розрахувавши значення порогу виробництва і порівнявши його з ринковою ціною молока можна зробити висновок щодо доцільності продовження або припинення процесу виробництва молока на конкретному підприємстві. Відповідно, по порогу рентабельності можна зробити висновок щодо прибутковості або збитковості процесу виробництва молока.

12. Заключним етапом процесу комплексної оцінки економічної ефективності виробництва молока повинно стати визначення показників окупності таких виробничих факторів (ресурсів) як земля, капітал і робоча сила. В загальному розумінні показники окупності факторів визначаються шляхом ділення чистого прибутку на розмір того чи іншого фактору, що задіяний в галузі (гектари землі, вартість майнових ресурсів і обігові кошти, затрати праці).

Наведена нова методика визначення економічної ефективності молока узагальнює усі вищенаведені позитивні елементи відомих методик, проста і зрозуміла до використання в практиці діяльності сільськогосподарських підприємств Вінницької області – виробників молока. Розраховані на її основі показники дозволяють побачити реальний економічний стан галузі молочного скотарства і зрозуміти причини такого стану. Відповідно до запропонованої нової методики нами розроблена та апробована у виробничих умовах спрощена форма для проведення розрахунків по визначенню економічної ефективності виробництва молока, що розроблена (табл. 3.11).

**Система комплексної оцінки рівня економічної ефективності
виробництва молока, що пропонується до запровадження в господарствах
Вінницької області (в розрахунку на 1 корову)**

ПОКАЗНИКИ	Кількість	Вартість одиниці, грн.	Вартість, всього тис. грн.
Вироблена продукція:			
- молоко			
- вибракувані корови			
- приплід			
- гній			
Всього	x	x	
Перемінні затрати:			
- концентровані корми власного виробництва			
- концентровані корми покупні			
- грубі корми			
- соковиті			
- зелені			
- мінеральні			
- підстилка			
- подрібнення і змішування кормів			
- заробітна плата			
- нетелі для ремонту стада			
- ветеринарне обслуговування, медикаменти	x	x	
- запліднення			
- водопостачання, електроенергія, опалення	x	x	
- страхові платежі			
- інші перемінні витрати	x	x	
Перемінні затрати - всього	x	x	
Маржинальний дохід на 1 корову в рік	x	x	
Постійні затрати:			
- утримання будівель і споруд	x	x	
- механізація виробничих процесів	x	x	
- загальногосподарські та загальновиробничі затрати	x	x	
- орендна плата			
- інші постійні затрати	x	x	
Постійні затрати - всього	x	x	
Прибуток	x	x	
Податки, % за кредит	x	x	
Чистий прибуток	x	x	
Рівень рентабельності, %	x	x	
Поріг виробництва	x	x	
Поріг рентабельності	x	x	
Окупність виробничих факторів:			
- 1 га земельних угідь	x	x	
- 1 тис. грн. основних фондів та оборотних засобів	x	x	
- 1 люд. – год. затрат праці	x	x	

Дана форма може бути використана як для аналізу ефективності виробництва молока за минулий (аналітичний) період, так і для планування ефективності виробництва молока на перспективу.

Як свідчить аналіз роботи новостворених сільськогосподарських підприємств показники розміру та ефективності досліджуваної галузі залишаються на стабільно низькому рівні. Господарства, виробництво в яких базується на принципах невизначеності відносин власності, що обумовлено орендою земельних та майнових ресурсів новими власниками в пайовиків, неспроможні ефективно вести підприємницьку діяльність в галузі молочного скотарства. Тому на перспективу раціональним напрямком реформування сільськогосподарських підприємств має стати створення спеціалізованих на виробництві молока підприємницьких структур в господарствах, або самостійних спеціалізованих підприємств, основою яких стало б органічне поєднання таких складових, як "власник – господар – працівник". Основою створення молочнотоварних ферм нового типу, як підприємницьких структур в складі реформованих підприємств та виділення їх як самостійного підприємства, є цілісність майнового комплексу та замкнута технологічна структура виробництва молока. Тому до запровадження в області пропонуються такі моделі молочнотоварних ферм:

1) молочнотоварна ферма, яка є власником всіх необхідних засобів виробництва для забезпечення цілісності технологічного процесу: поголів'я корів, приміщення, обладнання, споруди для зберігання кормів, кормоцех, кормові площі, сільськогосподарська техніка, яка необхідна для виробництва та заготівлі кормів. Забезпечення виробництва та реалізації продукції здійснюється самими працівниками;

2) кооператив по виробництву молока, який є складовою організаційної структури сільськогосподарського підприємства. Такий кооператив може бути створений на базі господарського виробничого підрозділу – молочнотоварної ферми, або на основі об'єднання власників присадибних господарств. Такий кооператив повинен мати статус юридичної особи з власним рахунком в банку. Своєю діяльністю кооператив повинен здійснювати керуючись власними інтересами, співпрацюючи з іншими підприємствами, наприклад з кооперативами, які спеціалізуються на виробництві рослинницької продукції. Однак, в умовах відсутності сформованого ринку кормів, кооператив по виробництву молока все ж таки слід створювати, передбачаючи виробництво власних кормів.

3) молочнотоварні ферми фермерських господарств. Основою їх створення може бути власний капітал фермера, кредитні ресурси, оренда майнових і земельних паїв в їх власників. Фермерське господарство, яке

спеціалізується на виробництві молока, повинно бути цілісним комплексом, який самостійно здійснює весь відтворювальний процес, забезпечує оновлення, вдосконалення засобів виробництва, перш за все поголів'я корів.

Процес створення самодостатніх та конкурентоздатних підприємницьких структур в тваринництві має свої особливості, порівняно з галуззю рослинництва. В той час, коли в рослинництві на загальну суму майнових паїв можуть бути виділені окремі об'єкти основних і оборотних засобів, в тваринництві повинен бути складений перелік об'єктів, які являють собою повні або близькі до повних технологічні комплекси, а також інше споріднене майно, які можливо видати в рахунок майнових паїв. Співставлення вартості майнового комплексу молочнотоварної ферми і сумарної вартості майнових паїв, визначеної з урахуванням переліку працюючих і розміру їх індивідуальних майнових паїв, дасть можливість визначити, чи є необхідність залучення майнових паїв пенсіонерів, як асоційованих членів.

Молочнотоварна ферма СТОВ "Світанок", яке знаходиться в с. Павлівка Калиновського району Вінницької області, має 150 корів. Вартість її майна - 282,3 тис. грн., що становить 10,6 % від вартості майнового фонду в цілому по господарству. Чисельність працівників ферми відповідає науково - обґрунтованим нормам навантаження. Сумарна вартість їх майнових паїв складає 84 тис. грн. Таким чином, частка майна працівників ферми забезпечує покриття тільки 29,8 % від вартості усього майна ферми. Додатково до майнових паїв працівників в першу чергу потрібно залучити паї пенсіонерів, які працювали на молочнотоварній фермі. Це складе 31,3 тис. грн., а в загальній сумі - 115,3 тис. грн. Таким чином, для забезпечення діяльності ферми як самостійної юридичної одиниці необхідно додаткове залучення на умовах оренди майнових паїв інших працівників підприємства. Аналогічна ситуація буде мати місце і в інших підприємствах, оскільки молочна галузь є фондомісткою. Наприклад в ПСП "АФ Батьківщина", що знаходиться в смт. Стрижака Вінницького району Вінницької області вартість майна молочно-товарної ферми підприємства складає 434 тис. грн. Середній майновий пай по господарству - 4,7 тис. грн. Сума майнових паїв працівників ферми (які є більшими ніж в середньому по господарству), а також пенсіонерів, складає 268 тис. грн. Сума орендованого майна складатиме 166 тис. грн. В кожному конкретному господарстві схема виділення ферми в самостійну одиницю залежатиме в першу чергу від матеріально-технічної бази та якісного складу основного стада. Так, наприклад, в ПСП "АФ Батьківщина" в вартості майнового фонду більше 80 % займає вартість корів, племінні якості яких є одними з найкращих в області, і тільки 20 % будівлі та обладнання.

Крім оренди майнових паїв в працівників господарства, раціональним, на

наш погляд, може бути також метод залучення кредитних ресурсів. В такому випадку розмір кредиту буде дорівнювати розміру майнового комплексу, який не покривається паями працівників молочнотоварної ферми. За такою ж схемою пропонується проводити визначення розміру земельних угідь, які будуть використані як кормові площі. Враховуючи досягнутий рівень урожайності по кормових культурах, через вихід кормових одиниць з 1 га, можна визначити умовну кормову площу необхідну для забезпечення корів кормами. Сума земельних паїв працівників молочнотоварних ферм ПСП "АФ Батьківщина" та СТОВ "Світанок" становить відповідно: 87,5 та 39,7 га, а з урахуванням земельних паїв пенсіонерів – 120 та 53,5 га. Потреба в кормових площах становить 300 га ($192 \text{ гол} \times 12,9 \text{ кг корм. од} \times 365 \text{ днів} = 9040 \text{ ц корм. од.} : 30,1 \text{ ц корм. од. га} = 300 \text{ га}$) та 197 га ($150 \text{ гол.} \times 9,2 \text{ кг корм. од.} \times 365 \text{ днів} = 5037 \text{ ц корм. од.} : 25,6 = 197 \text{ га}$). Через співставлення потреби в кормових площах та сумарного розміру земельних паїв працівників, можна визначити розмір земельних угідь, які додатково необхідно залучити для забезпечення повноцінної годівлі корів. В кормові площі ферми в першу чергу потрібно включити наявні в господарстві природні та культурні сінокоси та пасовища. З метою скорочення затрат на заготівлю та транспортування кормів, раціональним є розташування кормових угідь поблизу приміщень ферм, таким чином створивши цілісний територіально – виробничий спеціалізований комплекс ферми.

Важливою перевагою процесу утворення перших двох пропонованих моделей молочнотоварних ферм як самостійних юридичних одиниць є те, що тут умови отримання кредитів є значно кращими. Заставою для отримання кредитів в них може бути майно, утворене шляхом об'єднання майнових паїв засновників. Розмір цієї застави значно вищий, ніж, наприклад, розмір власного майна засновників господарських товариств.

Капітальні вкладення в процесі реструктуризації молочнотоварних ферм з їх існуючого стану до вищенаведених параметрів перспективних моделей повинні спрямовуватись на такі пріоритетні цілі: широке використання вітчизняних та зарубіжних генетичних ресурсів, проведення переоснащення діючих ферм, де обладнання і машини відпрацювали свої амортизаційні строки, оновлення в цілому виробничої бази.

Важливим аспектом процесу вдосконалення системи економічного управління виробництвом молока є спрямування процесу розвитку молочного скотарства у Вінницькій області на поглиблення спеціалізації. Спеціалізація в даному відношенні має розглядатись на двох рівнях: спеціалізація сільськогосподарського підприємства на виробництві молока та спеціалізація скотарства на виробництві молока. В процесі аналізу встановлено, що рівень

спеціалізації сільськогосподарських підприємств Вінницької області на виробництві молока складає за сукупністю показників біля 10 %, рівень спеціалізації молочного скотарства на виробництві молока – біля 50 %. Це дуже низький рівень спеціалізації, який негативно відображається на ефективності ведення галузі. В області немає сільськогосподарських підприємств, що вузькоспеціалізовані на виробництві молока, які могли б бути прикладом для інших в даному відношенні.

Проблема може бути вирішена шляхом: розробки цільової програми з розвитку галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах області; здійснення через дорадчу службу комплексу інформаційно – роз'яснювальних заходів, які стимулювали б поглиблення спеціалізації; виконання в області, за рахунок залучення підприємницьких інвестиційних ресурсів, пілотного проекту по створенню та функціонуванню вузькоспеціалізованого сільськогосподарського підприємства з виробництва молока; пропаганди отриманого досвіду серед інших підприємств.

Конкретні значення оптимальних організаційних параметрів підприємства, вузькоспеціалізованого на виробництві молока можна визначити, виходячи з умов та результатів роботи кращих сільськогосподарських підприємств – виробників молока. Припустивши, що молочнотоварна ферма господарства є (або може бути) окремим підприємством по виробництву молока вузькоспеціалізованого типу, прийемо структуру виробництва підприємства як оптимізовану. Рівень спеціалізації вузькоспеціалізованого (умовного) на виробництві молока скотарського підприємства має складати 74,3 % (рис. 3.12). Таку структуру слід вважати як оптимальну для умов Вінницької області. Наведена оптимізована структура галузі молочного скотарства на рівні окремого підприємства відображає лише одну сторону виробничо – фінансової діяльності підприємства – структуру виробленої продукції. Очевидно, що структуру виробництва відображають також внутрішні пропорції таких його складових як ресурси підприємства і затрати.

Основні параметри вузькоспеціалізованого на виробництві молока підприємства, що є окремою юридичною особою, повинні бути такими: наявні земельні угіддя призначені лише для випасу корів та для виробництва кормів для корів; концентровані корми закупаються повністю або частково; високий рівень технології та організації виробництва, цьому сприяє концентрація зусиль керівництва підприємства лише на питаннях виробництва молока; вища молочна продуктивність корів та вищий рівень економічної ефективності виробництва молока, порівняно з неспеціалізованими підприємствами.

Важливим аспектом вдосконалення системи економічного управління в галузі молочного скотарства на макроекономічному рівні є державне

регулювання розвитку галузі. В економічно розвинених країнах існують давно відпрацьовані механізми такого регулювання, вони широко описані в економічній літературі. В Україні система регулювання державного виробництва молока знаходиться поки що в стадії формування. В сучасних умовах потрібно враховувати і запозичувати іноземний досвід регулювання, однак крім того потрібно враховувати відмінність умов на ринку молока.

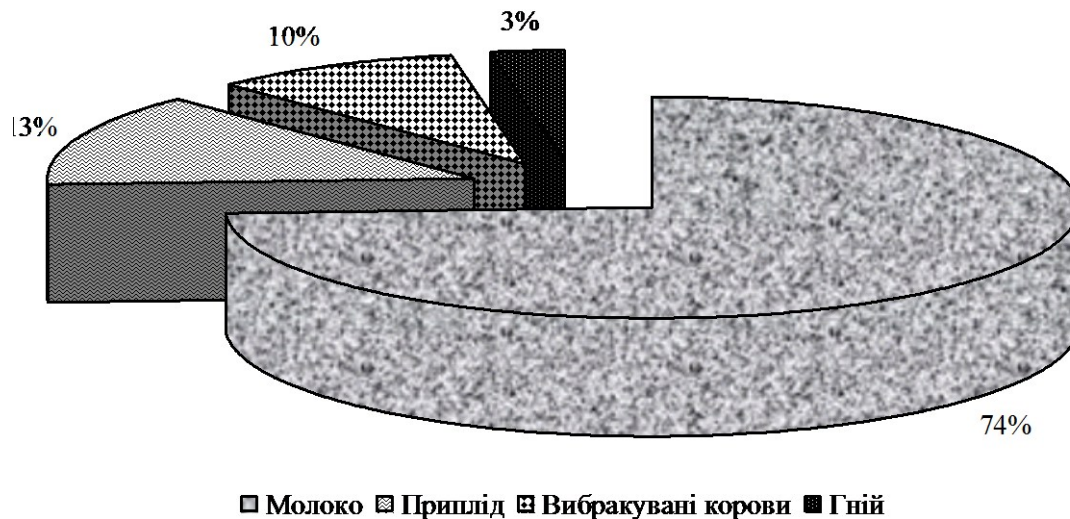

Рис. 3.12. Оптимізована структура валової продукції вузькоспеціалізованого сільськогосподарського підприємства молочноного напрямку, %

В розвинених країнах, особливо Західної Європи, проблемою є перевиробництво молока, тому квотування обсягів виробництва молока є одним з головних важелів регулювання галузі. Особливістю умов України є протилежна ситуація. Цим та іншими особливостями розвитку досліджуваної галузі визначаються особливості формування системи державного регулювання виробництва молока. Результатом регулювання повинно стати зростання обсягів виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами та підвищення його якості. Однак, обсяги виробництва молока зменшуються. Цей факт є індикатором недосконалості існуючих механізмів державного регулювання. За досвідом центральноєвропейських країн, особливої уваги сьогодні заслуговують заходи по стимулюванню процесів інвестиційно – інноваційного розвитку галузі молочного скотарства. Зниження ставок податків на інвестиції та кредитні ресурси, що спрямовуються на розвиток галузі є на сьогодні важливим завданням державної політики.

Суттєвим і малодослідженим аспектом процесу регулювання розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах є регіональна

політика розвитку галузі. Сьогодні актуальною є розробка та прийняття "Програми розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області". При формуванні такої цільової програми важливо дотримуватись методології розробки програм розвитку, які широко поширені в економічно розвинених країнах. Критичним аспектом започаткування програмового типу розвитку галузі в області є також фінансування програми. В даному відношенні є багато резервів і це перш за все місцеві податки для молокопереробних та торгівельних підприємств, які прямо зацікавлені в формуванні стійкої сировинної бази на основі виробництва молока у великих та спеціалізованих підприємствах.

3.4. Підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності виробництва молока

Ринкові перетворення в сільському господарстві України справляють значний вплив на динаміку розвитку молочного скотарства. Сільськогосподарські підприємства, досить консервативні за своєю суттю, зустрілись з конкуренцією з боку присадибних господарств, виробників молока, та зовнішньоекономічних суб'єктів економічної діяльності. Відбувається процес формування принципово нової інфраструктури на ринках молока та засобів виробництва, які необхідні для ведення галузі, тому ступінь адаптації підприємств до змін визначають перспективи розвитку галузі виробництва молока. Основою розвитку галузі є економічна ефективність виробництва молока. Чи є в існуючих умовах прибуток, який отримує підприємство від виробництва молока гарантією розширеного відтворення галузі? Проведений аналіз свідчить, що це далеко не так. У цьому полягає одна з основних проблем відтворювальних процесів в галузі. Прибуток галузі є складовою прибутку підприємства і далеко не завжди успішні результати виробництва в галузі є запорукою її розвитку.

Госпрозрахунок в переважній більшості молочно – товарних ферм в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області відсутній, що є, на наш погляд, головною організаційною проблемою розвитку виробництва молока, яка визначає рівень ефективності його виробництва. З іншого боку, – розвиток галузі молочного скотарства перебуває в тісній залежності від економічного стану господарської діяльності сільськогосподарського підприємства в цілому, тому підвищення економічної ефективності господарської діяльності підприємств є однією з обов'язкових передумов підвищення економічної ефективності виробництва молока. Іншою, і не менш

важливою проблемою підвищення економічної ефективності виробництва молока є рівень витрат, адже резерви по отриманню додаткового економічного ефекту від маркетингових заходів в сфері збуту молока в сільськогосподарських підприємствах надзвичайно обмежені. За вибірковими спостереженнями, сукупний економічний ефект від здійснення таких заходів як підвищення якості молока, порівняно з конкурентами, вибір більш вигідних каналів збуту молока складає всього 3 – 6 % і цей вплив лімітований. Тому головним важелем підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах є зниження собівартості його виробництва.

Які рівні конкурентоспроможності виробництва молока на сьогодні є найбільш важливими? Перший, – це конкурентоспроможність виробництва молока порівняно з іншими підприємствами, виробниками молока. Другий, – конкурентоспроможність галузі порівняно з головним конкурентом на місцевому ринку – господарствами населення. Третій – конкурентоспроможність галузі молочного скотарства порівняно з іншими сільськогосподарськими галузями підприємства. На усіх трьох рівнях собівартість виробництва молока є визначальним фактором та резервом підвищення його економічної ефективності, основою його конкурентоспроможності. Розглянемо особливості економічного інструментарію, який дозволить врахувати особливості галузі виробництва молока в процесі оцінки її конкурентоспроможності на рівні окремого сільськогосподарського підприємства.

Більшість сучасних дослідників визначають якість, як визначальний критерій конкурентоспроможності продукції на ринку. І це вірно по відношенню до більшості видів продукції, в тому числі сільськогосподарської. Однак по відношенню до молока ми не можемо погодитись з даним підходом, адже особливістю галузі є початково і беззаперечно висока якість молока, що реалізується. В галузі, порівняно з іншими, існує сувора система контролю якості молока і без дотримання стандартів неможливо говорити про можливість збуту молока. Питання якості молока потребують відповідної уваги, однак з економічної точки зору визначальним фактором конкурентоспроможності молока сьогодні є рівень затрат на його виробництво, тобто конкуренція на ринку молока сьогодні відбувається переважно через критерій – рівень собівартості виробництва молока. Для розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах доцільно використовувати наступну формулу:

$$K_m = \frac{C_n}{C_k} \cdot k_{\text{я}} \cdot k_o \cdot k_p \cdot k_v,$$

де K_M – інтегральний показник конкурентоспроможності виробництва молока;

$C_{п}$ – собівартість виробництва молока в підприємстві;

$C_{п}$ – середній собівартості виробництва молока в основних конкурентів;

$k_я$ – коригуючий коефіцієнт конкурентних переваг підприємства за якістю молока;

$k_о$ – коригуючий коефіцієнт конкурентних переваг підприємства за обсягами виробництва молока;

$k_р$ – коригуючий коефіцієнт конкурентних переваг підприємства за рівномірністю виробництва молока протягом року;

$k_в$ – коригуючий коефіцієнт конкурентних переваг підприємства за його віддалю від пунктів збуту молока.

Підвищення конкурентоспроможності виробництва молока неможливе без оцінки підприємством своєї ринкової позиції в даній галузі. Сформуємо загальну схему, яка рекомендується до використання окремими сільськогосподарськими підприємствами в процесі оцінки ними конкурентоспроможності виробництва молока в ринковому середовищі (рис. 3.13).

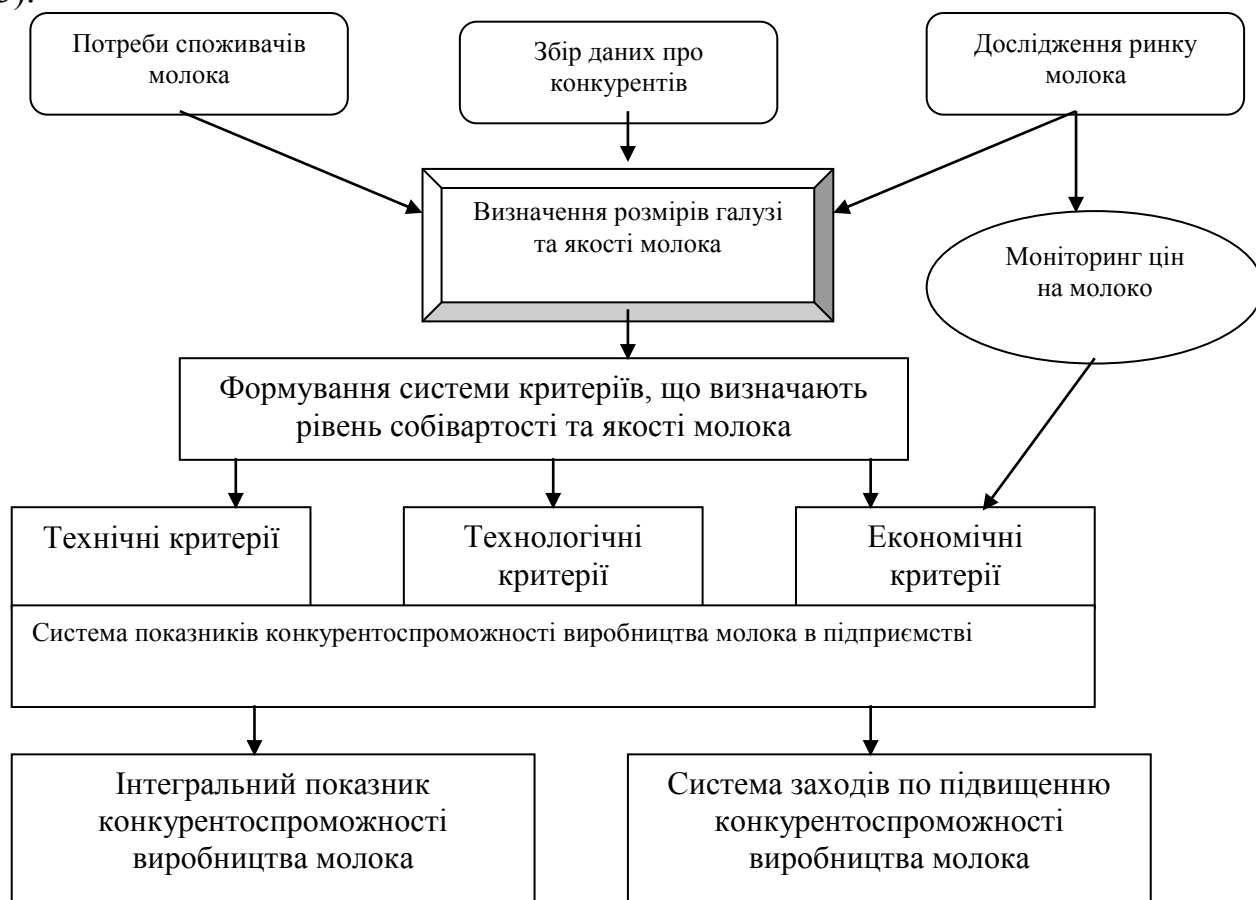

Рис. 3.13. Рекомендована схема процесу оцінки рівня конкурентоспроможності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області

Підвищення конкурентоспроможності виробництва молока справляє зворотній вплив на організацію та ефективність виробництва, тобто її можна розглядати як фактор підвищення ефективності виробництва.

За рахунок підвищення конкурентоспроможності виробництва молока по – перше, – підвищується продуктивність праці, зростають темпи і ефективність науково – технічного прогресу, вдосконалюється структура виробництва. По – друге, підвищення конкурентоспроможності молока забезпечує краще використання матеріальних активів, підвищення прибутковості виробництва, підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів. По – третє, підвищення конкурентоспроможності виробництва молока сприяє більш повному задоволенню ринкового попиту на молоко, сприяє розвитку кооперації та інтеграції в галузі в тому числі з участю іноземних партнерів, а також сприяє формуванню іміджу підприємства як економічно надійного партнера на ринку молока.

Тобто підвищення конкурентоспроможності продукції галузі молочного скотарства справляє комплексний позитивний вплив на процес підвищення економічної ефективності виробництва молока. Ці два процеси є паралельними і взаємозалежними. Крім підвищення конкурентоспроможності на наш погляд існує чотири основних групи факторів, що можуть забезпечити підвищення економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області: технічні, економічні, організаційні та соціальні (рис. 3.14).

Сільськогосподарські підприємства мають обмежений вплив на формування реалізаційних цін молока, можливості по їх підвищенню уже розглядалися, серед них: підвищення якості реалізованого молока, формування інтеграційних зв'язків із споживачами молока, маркетингова політика через розробку та виконання бізнес – планів виробництва молока, зниження сезонності виробництва молока та ін. Тому далі зосередимось на іншій складовій економічної ефективності виробництва молока – собівартості його виробництва.

На основі загальних підходів до визначення собівартості молока та особливостей понесення затрат в галузі, в окремих сільськогосподарських підприємствах планову собівартість молока рекомендується визначати за формулою:

$$S_{\mathcal{M}} = S_{\mathcal{M}\bar{0}} \pm \sum_{j=1}^m \Delta S_j,$$

де $S_{\mathcal{M}\bar{0}}$ – собівартість планового обсягу товарного молока за рівнем витрат минулого (базового) періоду (розрахункова собівартість);

m – кількість факторів, які впливають на собівартість молока в плановому

періоді;

ΔS_j – зміна собівартості молока за рахунок впливу сукупності факторів.

Рис. 3.14. Основні методи та способи підвищення економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області

Зміну собівартості молока за рахунок впливу організаційно – технологічних факторів рекомендується обчислювати в розрахунку на плановий обсяг виробництва молока як різницю витрат до і після запровадження заходів:

$$\Delta S = (S_2 - S_1) \cdot Q_2,$$

де ΔS – зміна собівартості за рахунок запровадження комплексу організаційно – технологічних заходів;

S_1 , S_2 – витрати на 1 ц молока відповідно до і після запровадження заходів;

Q_2 – обсяг виробництва молока після запровадження заходів.

Рівень собівартості формують витрати та продуктивність корів. Серед факторів, що визначають рівень продуктивності корів головними є такі: рівень годівлі, якість кормів і перш за усе вміст у них перетравного протеїну, породний склад корів, середній вік поголів'я корів, умови утримання, технологія виробництва молока. В. М. Нелеп поділяє дані фактори з точки зору завдань прогнозування їх впливу на статичні та динамічні. До першої групи він відносить породний склад, вік корів, технологію та умови утримання. До другої, – корми, їх якість та структуру. Тобто, корми є тим засобом, який дозволяє в короткотерміновому періоді, без суттєвих змін в технології виробництва, підвищити рівень продуктивності корів і відповідно рівень економічної ефективності виробництва молока, адже між рівнем продуктивності корів та рівнем економічної ефективності виробництва молока існує пряма залежність. Експертна оцінка характеру впливу основних факторів на економічну ефективність виробництва молока, проведена академіком Л. Ернстом свідчить, що збільшення продуктивності тварин та економічної ефективності галузі в найближчій перспективі буде визначатись на 59 % годівлею, на 24 % організацією відтворення корів і на 17 % технологічними факторами.

Основними вимогами до сучасної та економічно ефективної системи кормовиробництва є такі: зменшення затрат коштів та енергоресурсів, порівняно з існуючою системою, висока якість та поживність кормів. В питаннях раціоналізації кормової бази молочного скотарства найбільш раціонально і економічно виправдано використати, на наш погляд, досвід інших країн, який передбачає забезпечення потреб корів в білках в основному не за рахунок дорогих концентратів, як це прийнято в господарствах області, а за рахунок використання трав, перш за усе бобових. Удосконалення структури посівних площ кормових культур, що використовуються для виробництва кормів, має бути забезпечено за рахунок збільшення посівів багаторічних трав і доведення їх площі в структурі ріллі до 18 %. Доцільно збільшити посіви злако-бобових сумішей до 40 тис. га (стоколос безостий + люцерна, тимофіївка + конюшина, райграс однорічний + конюшина); збільшити посівні площі сої до 20 тис. га, ріпаку на зерно до 25 тис. га; збільшити частку кормових сортів серед посівів зернофуражних та зернобобових культур, таких як ячмінь та

горох; розширити посіви сумішей ячменю + гороху і вівса для заготівлі зерносінажу (в розрахунку не менше 1 тонни на корову); розширити площі післяукісних та післяжнивних посівів. В перелік культур, які висіваються включати гірчицю білу, ріпак ярий і озимий, редьку олійну. Запровадження в практику виробництва таких структурних змін дасть можливість заготовити на рік в розрахунку на 1 корову: сіна – 2 тонни, сінажу – 4 тонни, силосу – 12-15 тонн, концентрованих кормів – 1-1,5 тонни, зелених кормів – 14 тонн.

Важливу роль в зниженні затрат на корми для корів повинні відігравати також культурні пасовища. Використання нині існуючих і відомих в області культурних пасовищ – Михайлівського, Джулинського, Борівського та інших, дає можливість в цих господарствах майже вдвічі знизити собівартість молока. Тривалість періоду використання свіжої зеленої маси на таких пасовищах становить 170-180 днів. Тому ефективно ведення молочної галузі в перспективі повинно передбачати наявність в розрахунку на 1 корову не менше 0,5 га пасовищ інтенсивного типу. Щоб виконати вимоги по організації раціональної системи кормовиробництва в молочному скотарстві області рекомендується здійснити такі зміни: забезпечити створення нових культурних пасовищ; здійснювати уважний підбір для пасовищ видів трав; врегулювати навантаження на пасовище, з метою його раціонального і максимально можливого використання; пасовища необхідно розташовувати поблизу приміщень молочно – товарної ферми.

Цілком незаперечною є та істина, що без достатньої кількості кормів доброї якості неможливо досягти рентабельності в галузі молочного скотарства. Однак, навіть при наявності достатньої кількості кормів не знімається питання вдосконалення існуючої в області системи годівлі корів. Перш за все, збалансована повноцінна годівля корів повинна бути досягнута за рахунок оптимізації структури кормів. Питома вага концентрованих кормів в такій структурі повинна становити 20-30 %; грубих 16-17 %, в тому числі сіно 9-10 %, сінаж 5-6 %; соковиті 27-29 %, в тому числі силос 21-23 %, коренеплоди до 8 %, зелені корми 29-30 %. Особливу увагу слід приділити збалансованій повноцінній годівлі на всіх етапах росту і розвитку тварин. Передовий досвід показує, що з підвищення інтенсивності росту ремонтного молодняку зростає і продуктивність первісток. Тому розпочинати необхідно з самого народження молодняку. Господарствам, які спеціалізуються на виробництві молока, для максимального збереження поголів'я молодняку рекомендується проводити своєчасне випоювання телят молоком, що дозволить зберегти не тільки 99 % поголів'я, а й створити ефективну захисну систему організму.

Існує, як правило, прямо пропорційний зв'язок між живою масою телиці і рівнем надоїв за лактацію. При середній, або нижче середньої вгодованості

необхідно забезпечити на протязі сухостійного періоду приріст живої маси корови (разом з телям) не менше 95-100 кг. Основним, незаперечним принципом для господарств повинен стати принцип годівлі сухостійних тварин найякіснішими кормами, для забезпечення племінної кондиції корови і росту плода. В період лактації інтенсивність процесу молокоутворення змінюється, тому в залежності від того, на якій стадії перебуває корова, змінюється її потреба в енергії та білку (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Рекомендована структура раціонів годівлі корів з надоем 4000-5000 кг молока по фазах лактації (% за поживністю)

Корми	Фази лактації		
	I - (0-100 дн.)	II - (101-200 дн.)	III – (201-305 дн.)
Сіно бобово-злакове	13	14	18
Солома ячмінна	-	5	10
Силос	30	42	40
Концентрати - всього	50	30	22
Буряки кормові	7	9	10
Добова потреба корови - первістки на 1 гол.			
Сухих речовин, кг	22	20,8	15,5
Кормових одиниць	24	21,8	14,8

Дотримання раціонів годівлі ще не гарантує, що тварини споживатимуть усі заплановані корми. Часто не всі корми поїдаються, частина їх залишається в годівницях, псується, що призводить до нераціонального їх використання. Цю проблему можна вирішити шляхом реалізації ідеї нормованої годівлі. Найбільш доцільним є застосування нормованої годівлі корів в залежності від продуктивності та живої маси корови. Шкала рекомендованих норм витрат кормів наведена в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Рекомендовані добові норми годівлі корів в залежності від живої маси та надою молока в розрахунку на 1 корову (корм. од.)

Добовий надій молока, кг	Жива маса 1 корови, кг			
	450	500	550	600
6	7,4	7,9	8,3	8,8
8	8,4	8,9	9,2	9,8
10	9,4	9,9	10,1	10,8
12	10,4	10,9	11,1	11,8
14	11,3	11,8	12,0	12,7
16	13,3	12,8	12,9	13,7

Однак, технічні можливості існуючих вітчизняних кормороздавальних машин не дозволяють видавати кожній корові в залежності від її віку, живої маси, продуктивності, певну кількість корму. Тому на перспективу як великим так і малим молочнотоварним фермам рекомендується запровадження удосконаленої потоково-цехової системи групування корів з урахуванням їх віку і продуктивності за лактацію. Нормована годівля повинна базуватись на приготуванні повнораціонних кормосумішей. Запровадження годівлі повнораціонними сумішами потребує від господарств додаткових грошових вкладень для придбання кормозмішувачів. Запровадження в практику виробництва сільськогосподарських підприємств пропонованих заходів по вдосконаленню кормової бази молочного скотарства забезпечить зниження затрат на корми в розрахунку на 1 ц молока, зменшить їх питому вагу в структурі собівартості продукції та призведе в результаті до підвищення економічної ефективності виробництва молока. Таким чином, основними складовими пропонованого комплексу заходів є удосконалення структури посівних площ кормових культур, забезпечення збалансованої повноцінної годівлі, оновлення і реконструкція кормозаготівельних, кормозберігаючих та кормопереробних потужностей.

Особливістю досліджуваної галузі є те, що лише поєднання заходів з вдосконалення кормової бази з підвищенням якості основного засобу виробництва в галузі – поголів'я корів, яке повинно бути в доброму фізіологічному стані, високих племінних та генетичних якостей, дасть змогу в перспективі зробити прибутковою молочну галузь Вінницької області. Для створення в підприємствах області високопродуктивних конкурентоздатних стад доцільно передбачити передбачається використати найбільш чисельний масив ново виведеної української червоно-рябої молочної породи. Як свідчить досвід господарств області, саме ця порода відповідає місцевим умовам світовим стандартам продуктивності. Генетичний потенціал породи за молочною продуктивністю перебуває на рівні 6500-7500 кг молока за лактацію. Потенційна молоковіддача корів цієї породи може бути реалізована тільки при згодовуванні не менше 55-60 ц корм. од. за рік, в тому числі зернофураж в структурі раціону повинен займати не менше 50 %.

Як зазначалось, якість поголів'я корів та організація їх відтворення на 24 % визначає рівень продуктивності та ефективності виробництва в галузі. Тому особлива увага в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області повинна приділятися племінній роботі, яку рекомендується проводити по таких напрямках: створення в підприємствах високопродуктивних конкурентоздатних молочних стад, яке необхідно розпочати з поглинального схрещування української червоно-рябої молочної породи з червоно-рябими чистопородними

голштинами (20 % породи); біля 70 % поголів'я рекомендується удосконалити шляхом внутрішньопородної селекції; проведення селекційної роботи, яка базуватиметься на виявленні і широкому використанні власних племінних ресурсів.

Суттєвою проблемою, яка потребує вирішення в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області є незадовільна якість молока. Причинами цього є недостатня кількість і погана якість кормів, недотримання санітарно – гігієнічних вимог при доїнні корів, при зберіганні та транспортуванні молока. Покращення складу молока (жири, білки) можна досягти в основному через вдосконалення системи годівлі корів. Бактеріологічні якості молока в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області рекомендується покращувати за рахунок проведення таких заходів: покращення догляду за коровами; правильного регулювання доїльних апаратів; вибракування і лікування корів, хворих на мастит; проведення якісної первинної обробки молока на фермі, яка включає очищення, охолодження та зберігання до його відправки на молокозавод; зменшення контактів молока з повітрям в процесі зберігання та транспортування. Важливо відзначити, що усі наведені заходи не вимагають додаткових капітальних вкладень в галузь і, водночас, забезпечать підвищення економічної ефективності виробництва молока, оскільки при одних і тих же загальних затратах при дотриманні наведених вимог на фермі отримують більше молока і вищої якості.

Процес реформування сільського господарства негативно вплинув на розвиток галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області. В 90-х роках значна частина ресурсного потенціалу галузі, створеного в попередні періоди (1960 – 1980 роки) була втрачена (ліквідовано поголів'я корів, зруйновані будівлі тощо) в більшості сільськогосподарських підприємств. Економічні механізми управління галуззю в сучасних умовах ринкових відносин знаходяться в процесі формування і вимагають наукового опрацювання. Домінуючою організаційною формою сільськогосподарських підприємств виробників молока Вінницької області є господарські товариства. Структура земельних, матеріальних та трудових ресурсів зазнала трансформації, що ускладнює умови для розвитку галузі виробництва молока на перспективу. Рівень забезпечення сільськогосподарських підприємств основними засобами виробництва та трудовими ресурсами за останні 5 років зменшився більш ніж вдвічі. Рівень прибутковості сільськогосподарських підприємств знизився за останні 2 роки знизився майже в 3 р., в цілому показники ефективності мають негативну динаміку зниження.

Рівень спеціалізації скотарства у Вінницькій області на виробництві молока за останні п'ять років не зазнав суттєвих змін. Нові технології виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах області не запроваджуються. Молочнотоварні ферми господарств не перебувають на комерційному розрахунку, в галузі здійснюється звужене відтворення основних засобів виробництва, кошти від реалізації молока в галузь не реінвестуються. Інфраструктура ринку молока у Вінницькій області знаходиться в зародковому стані. В області відсутні галузеві асоціації та кооперативи, що об'єднують сільськогосподарські підприємства, які виробляють молоко.

Дослідження попиту і пропозиції на ринку молока свідчить, що сільськогосподарські підприємства області виявились не конкурентноздатними, порівняно з господарствами населення. Аналіз структури реалізації молока окремих сільськогосподарських підприємств Вінницької області свідчить про те, що вона є нестабільною по роках – це є прямим свідченням нерегульованості ринку молока в області.

Кількість і потужність молокопереробних підприємств у Вінницькій області послідовно знижується, при цьому відбувається постійний перерозподіл ринку молока між ними. Як наслідок конкурентної боротьби відбувається процес укрупнення переробних підприємств. Спостерігається процес жорсткої

конкуренції між молокопереробними підприємствами на ринку сировини, однак вона поки що не привела до утворення інтеграційних об'єднань з участю виробників молока. Основними постачальниками молока для переробних підприємств залишаються дрібні виробники молока, – присадибні господарства громадян. За останні п'ять років спостерігається тенденція зменшення частки сільськогосподарських підприємств – виробників молока в доходах від реалізації кінцевої продукції молокопродуктового підкомплексу області.

Стримуючим фактором для розвитку таких негативних тенденцій на ринку молока повинно бути утворення кооперативних об'єднань виробників молока, так як це сьогодні прийнято в економічно розвинених країнах, тому започаткування процесу утворення обслуговуючих кооперативів сьогодні є першочерговим в процесі формування ринкової інфраструктури для товаровиробників молока у Вінницькій області.

Поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області за останні 10 років скоротилось в 3 р. Позитивним є те, що з 2004 р. спостерігається підвищення молочної продуктивності корів. За цей період середньорічні темпи приросту продуктивності корів склали 344 кг, тобто, для досягнення середнього рівня продуктивності корів в сільськогосподарських підприємствах області, наприклад, 7000 кг молока в рік буде потрібно $(7000 - 4085) : 344 = 8$ років.

Рівень організації виробництва молока в більшості сільськогосподарських підприємств Вінницької області знаходиться у вкрай незадовільному стані. Технології виробництва молока, що використовуються в сільськогосподарських підприємствах області є застарілими і високозатратними. Інвестиційна привабливість галузі знаходиться на низькому рівні. Зовнішнє інвестування виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах області відсутнє, хоча інвестиції сьогодні є основою інноваційних процесів в галузі.

Одним з основних напрямів підвищення ефективності роботи галузі молочного скотарства області має стати кооперування сільськогосподарських підприємств – виробників молока. Їх основою має слугувати вітчизняний і закордонний досвід кооперації в сільському господарстві та сучасні тенденції розвитку сільськогосподарської кооперації в інших областях України.

З метою стимулювання інвестиційної діяльності в галузі доцільно більш ефективно використовувати внутрішні резерви інвестиційних ресурсів та здійснити комплекс заходів по підвищенню інвестиційної привабливості галузі. Важливе місце має займати і вдосконалення системи економічного управління виробництвом молока, яке знаходиться в незадовільному стані та стримує розвиток галузі на перспективу.

Для зміни існуючої ситуації має бути сформовано комплекс завдань по формуванню ефективної системи управління процесом виробництва молока. Стратегічно важливими мають стати такі завдання як: вдосконалення системи планування виробництва молока, комерційний розрахунок молочнотоварних ферм господарств з поступовим виділенням їх в окремі підприємства на основі земельних та майнових паїв працівників ферми.

1. Адмін Є. Перехід на енергозберігаючі технології виробництва молока та реконструкція молочних ферм / Є. Адмін // Тваринництво України. – 2002. – №11. – С.6-7.
2. Амбросов В.Я. Головна умова інтенсифікації виробництва молока / В.Я. Амбросов // Економіка АПК. – 1996. – № 8. – С.64-68.
3. Андрусенко Г.О. Основні напрями вдосконалення державного регулювання агробізнесу в регіоні / Г. О. Андрусенко // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць.: Вид-во Хар РІ УАДУ, 2002. – № 2 (13): У 2-х ч. – Ч. 1. – С. 18-22.
4. Бабич А. Якісні і дешеві корми – основа високої продуктивності тварин /А. Бабич //Тваринництво України. – 1997. – № 10. – С.8-12.
5. Башенко М. Комбінована годівля дійних корів влітку /М. Башенко, Г. Попова //Тваринництво України. – 2003. – №9. – С.23-26.
6. Берцівський П. Методологічні основи формування та прогнозування ціни на ринку продукції скотарства /П. Берцівський // Економіка України. – 1998. – № 7. – С.60-63.
7. Березівський П.С. Економічна ефективність скотарства та шляхи її підвищення / П.С. Березівський. – Львів: "Українські технології", 1998. – С. 13.
8. Білоусько Я.К. Техніко-технологічне забезпечення сільського господарства / Я.К. Білоусько, Ю.Я. Лузан, В.Л. Товстопят // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 29-33.
9. Богдан І. Вплив деяких елементів технології на продуктивність корів /І. Богдан // Тваринництво України. – 1998. – № 5. – С. 11-12.
10. Буркат А.П. Принципи реформування системи селекційно – племінної роботи у молочному скотарстві /А.П. Буркат, М.Я. Єфименко // Вісник аграрної науки. – 1998. – № 11. – С.44-50.
11. Василенко Л.Ю. Формування спеціалізованих молочнотоварних підприємств оптимальних розмірів /Л.Ю. Василенко, А.В. Кучер // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 41-44.
12. Васильченко О.М. Розвиток молочного скотарства в контексті інтеграції України в світову економіку /О.М. Васильченко // Економіка АПК – 2008. – № 2. – С. 34-36.
13. Великий Ю. Взаємовигідні відносини виробників та переробників молока – основа конкурентоспроможності продукції /Ю.Великий // Тваринництво України. – 2000. – № 7-8. – С. 8.
14. Венгерук І.Ю. Удосконалення економічних відносин інтеграції у молоко продуктовому підкомплексі /І.Ю. Венгерук // Економіка АПК. – 2002. –

№ 6. – С. 49-52.

15. Вітвицький В.В. Методологічні аспекти формування та використання систем економічних норм і нормативів /В.В. Вітвицький // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С.39-44.

16. Вовченко А. Енергозберігаючі технології у кормо виробництві: проблема та її розв'язання /А. Вовченко //Тваринництво України. – 2000. – № 9–10. – С. 5-7.

17. Гавриленко М.Н. Взаємовигідні відносини виробників та переробників молока – основа конкурентоспроможності продукції / М.Н. Гавриленко // Тваринництво України. – 2000. – № 7–8. – С. 8-9.

18. Гайдуцький П. Реформування та розвиток аграрного сектора економіки України. /П. Гайдуцький, Р. Шмідт. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2001. – 157 с.

19. Горбонос Ф.В. Про теоретичні засади розвитку кооперації /Ф.В. Горбонос // Економіка АПК. – 1997. – № 2. – С. 36-38.

20. Гуцул Т.А. Спеціалізація як фактор підвищення ефективності виробництва молока в приміській зоні /Т.А. Гуцул // Економіка АПК – 2008. – № 5. – С. 128-130.

21. Данилевська О.Є. Економічні і зоотехнічні аспекти породної структури молочної худоби України /О.Є. Данилевська // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С. 35-41.

22. Данилевська О.Є. Породоутворення в підвищення ефективності молочного скотарства /О.Є. Данилевська // Економіка АПК. – 2001. – № 1. – С. 26-30.

23. Данько М. Проблеми прогнозування інноваційно – технологічного розвитку економіки /М. Данько // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 35-40.

24. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва /М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК – 2009. – № 9. – С. 3-9.

25. Дем'яненко М.Я. Проблеми аграрної економіки із вступом України до СОТ /М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК – 2003. – № 11. – С. 57-66.

26. Дудар Т.Г. Перспективи розвитку регіонального ринку молока і молокопродуктів /Т.Г. Дудар, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С.126-131.

27. Євчук Л.А. Якість молока у забезпеченні конкурентоспроможності аграрних підприємств /Л.А. Євчук // Економіка АПК – 2008. – № 2. – С. 43-49.

28. Запорожець І. Високорентабельне виробництво продукції тваринництва /І. Запорожець //Тваринництво України. – 2001. – № 11–12.– С.2-4.

29. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. /В.В. Зіновчук – К.: Логос, 1999. – 256 с.
30. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу /В.В. Зіновчук – К.: Логос, 1996. – 224 с.
31. Іванов В. Менеджмент селекційного процесу у молочному скотарстві на сучасному етапі розвитку галузі /В. Іванов, В. Федоряка // Пропозиція. – 2002. – № 12. – С. 80-81.
32. Ільчук М. Проблеми виробників молока та їх вирішення /М. Ільчук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2002. – № 22. – С. 7-11.
33. Ільчук М.М. Конкуренція та сегментація ринку молока в Україні. /М.М. Ільчук // Економіка АПК. – 2002. – № 11. – С. 62-69.
34. Ільчук М.М. Економічний стан розвитку молочного скотарства / М. М. Ільчук // Економіка АПК – 2003. – № 5. – С. 81.
35. Ільчук М.М. Виробництво молока та ринок молокопродуктів /М.М. Ільчук. – К.: Аграрна наука, 2001. – С. 206-207.
36. Інгалсбі Д. Як створити кооператив /Пер. з англ. /Д. Інгалсбі, Д. Гофф – К.: ВОКА, 1994. – 34 с.
37. Калетнік Г.М. Основи перспективних технологій виробництва продукції тваринництва /Г.М. Калетнік, М.Ф.Кулик, В.Ф. Петриченко, та ін.; За ред. Г.М. Калетніка, М.Ф.Кулика, В.Ф. Петриченка, В.Д. Хорішка. – Вінниця: "Енозіс", 2007. – 584 с.
38. Камілова С.Р. Проблеми розвитку молочного скотарства в Україні /С.Р. Камілова // Економіка АПК . – 2000. – № 1 – С. 40-44.
39. Камілова С.Р. Розвиток молокопродуктового підкомплексу в Україні /С.Р. Камілова // Економіка АПК . – 2002. – № 2 – С. 27-31.
40. Камілова С.Р. Нові стандарти на молочну сировину та диференціація закупівельних цін /С.Р. Камілова // Економіка АПК – 2002. – № 8. – С. 120-123.
41. Канінський М.П. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на основі маркетингу /М.П. Канінський // Економіка АПК – 2009. – № 3. – С. 141-143.
42. Канцевич С.І. Державний механізм регулювання ринку молока /С.І. Канцевич // Економіка АПК – 2008. – № 9. – С. 133-139.
43. Канцевич С.І. Підвищення економічної ефективності виробництва молока /С.І. Канцевич // Економіка АПК – 2010. – № 5. – С. 23-28.
44. Карпенко М.О. Конкурентоспроможність і експорт молочної продукції України /М.О. Карпенко // Економіка АПК – 2006. – № 11. – С. 99.
45. Клочко В.М. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності продукції молокопродуктового підкомплексу АПК

/В.М. Клочко // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 129-133.

46. Клочко В. Порода як фактор інтенсифікації тваринництва // Тваринництво України В. Клочко – 1998. – № 4. – С. 7-8.

47. Коваленко В.М. Ринкові засади собівартості продукції тваринництва та результативність галузі /В.М. Коваленко, Л.С. Кучеренко // Економіка АПК. – 2002. – № 11. – С. 87-91.

48. Ковальчук Т.М. Оперативний аналіз прибутку від реалізації продукції /Т.М. Ковальчук // Економіка АПК. – 2003. – № 7. – С. 92-101.

49. Коврига В.В. Передумови збільшення і здешевлення виробництва молока /В.В. Коврига, А.І. Фененко // Економіка АПК. – 1996. – № 3 – С. 39-45.

50. Козак Л.В. Регулятивні заходи підтримки вітчизняних сільськогосподарських виробників /Л.В. Козак // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 14 -18.

51. Колотуха С.М. Удосконалення кредитування сільськогосподарського виробництва /С.М. Колотуха // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 108-114.

52. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: моногр. /М.Х. Корецький. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – С. 16.

53. Котков В.П. Організаційні аспекти розвитку інтеграції в молочно продуктовому підкомплексі /В.П. Котков // Економіка АПК. – 1997. – № 10. – С.22-26.

54. Котков В.П. Основні методичні положення розробки моделі розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу: Аграрна реформа /В.П. Котков // Економіка АПК . – 2000. – № 5. – С. 11-14.

55. Котков В.П. Формування цінового механізму в інтегрованому молокопродуктовому виробництві /В.П. Котков // Економіка АПК . – 2000. – № 1 – С. 69-73.

56. Кукса Л. Інтенсивне вирощування ремонтних телиць у молочному скотарстві /Л. Кукса //Тваринництво України. – 2002. –№ 11. – С. 9-11.

57. Кулик М.Ф. Біоенергетична оцінка різних видів кормів за молочною продуктивністю корів /М.Ф. Кулик М.Ф., Т.В. Засуха, І.Ф. Підпалій // Вісник аграрної науки. – 1998. – № 11. – С. 26-33.

58. Курило С.М. Факторний аналіз ефективності молочного скотарства / С.М. Курило // Економіка АПК . – 2002. – № 1. – С. 70-76.

59. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: моногр. /М.А. Латинін. – Х.: Вид-но ХарРІ НАДУ "Магістр, 2006. – 320 с.

60. Лисенко А.М Державне регулювання ринку молочної продукції та основні напрямки його удосконалення /А.М. Лисенко // Економіка АПК . –

2002. – № 2 – С.100-103.

61. Логинов С. Зависимость молочной продуктивности коров от качества кормов /С. Логинов //Молочное и мясное скотоводство. – 2002. – № 7. – С. 24-25.

62. Луценко М. Проблеми виробництва і якості молока та шляхи їх вирішення на реконструйованих фермах /М. Луценко // Пропозиція – 2003. – № 11. – С.82-83.

63. Луценко М. Новітні технології виробництва молока на реконструйованих фермах /М. Луценко, Ю. Мельник Ю // Пропозиція – 2002. – № 6. – С. 70-72.

64. Малік М.Й. Кооперація і реформування сільськогосподарських підприємств /М.Й. Малік // Екологічність продукції АПК: економіка і технологія. – Суми, 1999. – Т.1. – С. 286-291.

65. Мартинчик О.А. Розвиток сільськогосподарської кооперації у скотарстві /О.А. Мартинчик // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 45-47.

66. Мельник Ю.Ф. Правові та організаційно – економічні основи племінної справи у тваринництві /Ю.Ф. Мельник //Вісник аграрної науки. – 2000. – № 3. – С. 5-11.

67. Михайлов Ю. Про стан молочної галузі та шляхи його поліпшення / Ю. Михайлов // Агробізнес сьогодні. – 2006. – № 3. – С. 12.

68. Місюк М.В. Про державне регулювання розвитку галузі скотарства /М.В. Місюк // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 112-116.

69. Міщенко Н.М. Формування інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції /Н.М. Міщенко // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 115-121.

70. Моргун О.В. Напрями розвитку молочної галузі та молокопереробної промисловості /О.В. Моргун // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 62-66.

71. Мостенська Т.Л. Стан і проблеми розвитку ринку молочних продуктів в Україні /Т.Л. Мостенська // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 46-50.

72. Мудрак Р.П. Роль культурних пасовищ у підвищенні економічної ефективності виробництва молока /Р.П. Мудрак // Економіка АПК. – 2000. – № 11. – С. 67-71.

73. Музика Л.М. Методологічні основи розвитку інноваційних процесів в галузі тваринництва /Л.М. Музика // Економіка АПК. – 2001. – № 2. – С. 52-57.

74. Нечипоренко О.М. Основні принципи створення сільськогосподарських кооперативів /О.М. Нечипоренко // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 17-21.

75. Окопний О. М. Відродження тваринництва в Україні та напрям його розвитку /О.М. Окопний // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 11.
76. Павличенко М. Г. Розвиток кооперації в молочній галузі /М.Г. Павличенко // Економіка АПК – 2009. – № 5. – С. 38-48.
77. Петруша Є. Ефективні елементи технології утримання молочних корів /Є. Ретруша //Тваринництво України. – 1998. – № 1. – С.6-8.
78. Покропивний С.Ф. Бізнес – план: технологія розробки та обґрунтування – навчальний посібник /С.Ф. Покропивний, С.М. Соболев, Г.О. Швиданенко – К: КНЕУ, 1999. –208 с.
79. Полковник Р. Ефективне використання пасовищ /Р. Полковник //Тваринництво України. – 1997. – № 11. – С. 30.
80. Полтавський Ю.А. Поєднання ринкових підойм і державного управління в ціновій політиці на ринку молока /Ю.А. Полтавський, В.Г. Калита, О.М. Супрун // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 36-40.
81. Польовий Л.В., Яремчук О.С. Технології скотарства в реформованих сільськогосподарських підприємствах Вінницького регіону /Л.В. Польовий Л.В., О.С. Яремчук. – В.: "Книга – Вега" ВАТ "Віноблдрукарня", 2002. – 320 с.
82. Радченко В.В. Економіка інтенсивного молочного скотарства /В.В. Радченко // Економіка АПК. – 1999. – № 8. – С. 25.
83. Рухтурак М. В. Ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі /М. В. Рухтурак // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 122.
84. Саблук П. Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: моногр. /П.Т. Саблук, В. І. Бойко. – К.: ННЦ ІАЕ. 2005. – 340 с.
85. Саблук Р.П. Фінансовий лізинг в АПК /Р.П. Саблук. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 178 с.
86. Саблук П.Т. Положення про організацію сільськогосподарських кооперативів /П.Т. Саблук, М.Й. Малік. – К.: 1998.
87. Саблук П.Т. Основні концептуальні положення створення і діяльності інформаційної системи АПК /П.Т. Саблук. – К., 1998. – 24 с.
88. Савицька В.П. Актуальні проблеми розвитку ринку молока і молочних продуктів /В.П. Савицька // Економіка АПК . – 2002. – № 1. – С. 102-106.
89. Самойленко В.О. Глобальні тенденції структурно-галузевих змін, чи зазнає сільськогосподарський сектор конкуренції з боку міжнародних виробників /В.О. Самойленко // Економіка АПК – 2006. – № 10. – С. 118.
90. Семенда Д.К. Стан і напрями розвитку молочного скотарства в Україні /Д.К. Семенда // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 39-43.
91. Семенда Д.К. Роль кормової бази у розвитку тваринництва // Економіка АПК /Д.К. Семенда. – 2002. – № 2 – С. 24-27.

92. Сидоренко М.В. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств /М.В. Сидоренко // Стратегія економічного розвитку України: Наук. збірник. – Вип. 2 – 3 / Відп. ред. О.П. Степанов. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 173-177.
93. Ситник В.П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні /В.П. Ситник // Економіка АПК. – 2003. – № 2. – С. 19.
94. Статистичний щорічник Вінниччини за 2009 р. / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця 2009 р. – 638 с.
95. Сільське господарство Вінниччини за 2009 р. / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця 2009 р. – 281 с.
96. Теслюк С.Р. Організація молочарської кооперативів як чинник ефективного господарювання /С.Р. Теслюк // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 143-146.
97. Тришин А.К. Опыт совершенствования технологии производства молока /А.К. Тришин // Вісник аграрної науки. – 1998. – № 1. – С. 26-31.
98. Тришин О. Ефективна технологія виробництва молока /О. Тришин //Тваринництво України. – 1998. – № 2. – С. 6-8.
99. Федорович В. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні В. Федорович. – Львів: Атлас, 1998. – 144 с.
100. Федоряка В., Доровольський Б. Оцінка раннього прогнозування молочної продуктивності корів за надоями предків /В. Федоряка, Б. Добровольський // Тваринництво України. – 1998. – № 8–9. – С.7-9.
101. Циган Т.В. Кластерна теорія економічного розвитку /Т.В. Циган // Теорія і практика управління. – 2003. – № 5. – С. 15 – 22.
102. Цимбалюк М. Стратегія розвитку пасовищного кормовиробництва /М. Цимбалюк, В. Цимбалюк // Тваринництво України. – 1998. – № 2. – С.25.
103. Шавкун В.М. Інноваційно – інвестиційна модель економіки – ключовий фактор інтеграції України у світове господарство /В.М. Шавкун // Вісник Технологічного університету Поділля, частина 2. – Економічні науки. – Вип. 6. – Хмельницький: ТУП, 2003. – С. 71-74.
104. Швець О. О. Розвиток молокопереробних підприємств в Україні / О.О. Швець // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 53-58.
105. Швиданенко О.А. Сучасні критерії конкурентоспроможності: ефективність та інноваційність /О.А. Швиданенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – 38. – С.145-153.
106. Шевельова С.О. Розвиток конкуренції в молоко продуктовому

підкомплексі /С.О. Щевельова // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С. 97-100.

107. Шкурко Т. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва молока /Т. Шкурко // Тваринництво України. – 2003.– № 8. – С. 5-7.

108. Ясенцький В. Виробництво молока в Голландії /В. Ясенцький, М. Луценко, О. Могильний, М. Мечта // Тваринництво України.– 2002. – № 7. – С.2-4.

109. Agricultural economics and agribusiness / Gail L. Cramer, Clarence W. Jencen, Douglas D. Southgate, Jr. – 7th ed. – New York: Printed and bound by Malloy Lithographing, Inc., 1997. – 546 p.

110. Agriculture Fact Book 1996, US Department of Agriculture, Office of Communications, 1997. – 244 p.

111. Cooperatives: Development, Principles and Management / Ewell Paul Roy, Ph.D./ – Fourth Edition/ – Interstate Printers & Publishers, Inc., 1981. – 611 p.

112. Education Through Cooperative Extension / Brenda Seevers, Donna Graham, Julia Gamon, Nikki Conklin. – United States: By Delmar Publishers, 1997. – 288 p.

113. Farm Management Analysis / Lawrence A. Bradford and Glenn L. Johnson. – 1st ed. — John Wiley & Sons, New York, 1953 – 268 p.

114. Farm management: planning, control, and implementation / Ronald D. Kay. - Second edition. – Texas A&M University: McGraw-hill book Company, 1986. – 401 p.

115. Marketing of Agricultural Products / Richard L. Kohls, Joseph N. Uhl. – 8th ed. – Purdue University: Prentice – Hall, Inc., 1998. – 560 p.

116. Modern Agricultural Management. A system approach to farming / Donald D. Osburn, Kenneth C. Schneeberger. – Second Edition. – The University of Missouri: Reston Publishing Company, Inc., 1983. – 416 p.

117. Policy for American agriculture: choices and consequences / M. C. Hallberg. – 1st ed. – Iowa State University Press, Ames, Iowa 50014, 1992. – 374 p.

118. The dairy subsector of American agriculture: Organization and vertical coordination. / Studies of the Organization and Control of the U.S. Food System, N.C. Project 117, Monograph 5, U.S. Department of Agriculture, November 1978. – 158 p.

Наукове видання

Полесья В.М., Мельник В.Я., Недбалюк О.О., Томчук О.В.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА У ГОСПОДАРСТВАХ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Монографія

*Відповідальний редактор Ігор Балюк
Художнє оформлення Юлія Гулевата
Оригінал-макет виготовлений авторами*

Видавництво «Меркьюрі-Поділля»

Свідоцтво суб'єктів видавничої справи

Серія ДК № 2524 від 13.06.2006 р.

Підписано до друку 23.02.2011.

Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.

Ум.-друк. акр. Обл.-вид. арк.

Наклад 300 прим. Зам. № 101.

Друк ТОВ «Меркьюрі-Поділля»

Тел./факс: (0432) 52-08-02